

Issue №13

Part 3

International periodic scientific journal

ONLINE

www.sworldjournal.com

D.A.Tsenov Academy of Economics - Svishtov (Bulgaria)

Indexed in
INDEXCOPERNICUS
(ICV: 82.07)
GOOGLESCHOLAR

SWorld Journal

Issue №13
Part 3
May 2022

Published by:
SWorld & D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov, Bulgaria

Editor: Shibaev Alexander Grigoryevich, *Doctor of Technical Sciences, Professor, Academician*
Scientific Secretary: Kuprienko Sergey, *PhD in Technical Sciences*

Editorial board: More than 250 doctors of science. Full list on page:
<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/about/editorialTeam>

Expert-Peer Review Board of the journal: Full list on page:
<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/expertteam>

The International Scientific Periodical Journal "SWorldJournal" has gained considerable recognition among domestic and foreign researchers and scholars. Today, the journal publishes authors from different countries.

Journal Established in 2018. Periodicity of publication: twice a year

The journal activity is driven by the following objectives:

- Broadcasting young researchers and scholars outcomes to wide scientific audience
- Fostering knowledge exchange in scientific community
- Promotion of the unification in scientific approach
- Creation of basis for innovation and new scientific approaches as well as discoveries in unknown domains

The journal purposefully acquaints the reader with the original research of authors in various fields of science, the best examples of scientific journalism.

Publications of the journal are intended for a wide readership - all those who love science. The materials published in the journal reflect current problems and affect the interests of the entire public.

Each article in the journal includes general information in English.

The journal is registered in the INDEXCOPERNICUS, GoogleScholar.

УДК 378.145

THE MAIN FEATURES OF ESP TEACHING FOR STUDENTS OF ECONOMICS**ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ****Kyrychenko T.O. / Кириченко Т.О.***Candidate of Economic Sciences, Associate Professor / К. екон. наук, доцент**Кафедри іноземних мов*

0000-0002-9160-2124

Ridel T.M. / Рідель Т.М.*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor / К. пед. наук, доцент**Кафедри іноземних мов*

0000-0002-6980-7975

*Sumy National Agrarian University, Sumy, Herasym Kondratieva, 160, 40021**Сумський національний аграрний університет, вул. Герасима Кондратьєва, 160, 40021*

Анотація. В умовах розвитку міжнародних економічних відносин та глобалізаційних процесів все більше зростає вимога до володіння англійською мовою на високому рівні. Разом з тим набуття англійською мовою статусу міжнародної мови сприяє активному розвитку такого аспекту її викладання, як професійна спрямованість. Особливість викладання англійської мови професійного спрямування базується на дослідженні цілей навчання та формуванні певних комунікативних потреб які з них виникають. Ці потреби визначають основні моменти у підготовці та розробці викладачем автентичних матеріалів курсу, напрямків роботи, методики викладання, визначення різних видів діяльності які в подальшому сприятимуть засвоєнню професійної лексики та розвитку комунікативних навичок.

Ключові слова: англійська мова професійного спрямування, викладання, потреби, професійна спрямованість, економічні спеціальності.

Вступ.

Вивчення іноземної мови є складним та довготривалим процесом, але його кінцевим результатом всі учасники навчального процесу вбачають володіння іноземною мовою на рівні рідної. Так як при вивченні іноземної мови професійного спрямування важливим є розуміння спеціальної економічної термінології, то одним із найважливіших етапів на початку її вивчення є проведення аналізу та пізнання студентів, а саме рівня їх розуміння спеціальної лексики, стилів навчання які є для них більш прийнятними, визначення рівня їх мотивації. Ці всі аспекти допоможуть в подальшому доповнити та вдосконалити розроблений курс/програму для вивчення іноземної мови професійного спрямування.

Основна частина

Методика та підходи до викладання іноземної мови професійного спрямування для студентів економічних спеціальностей на різних освітніх рівнях мають свою специфіку. У вищих навчальних закладах України за навчальними програмами, ESP (English for specific purposes) вивчається на першому курсі освітнього рівня бакалавр та на першому курсі рівня магістр [2]. Звичайно, зважаючи на рівень знань студентів з економіки який буде суттєво різним, навчальні програми та підходи до викладання іноземної мови

професійного спрямування також мають бути різними. Студенти належать до різних вікових груп, мають різний життєвий досвід, можливо, відрізнятимуться своєю дисциплінованістю та вмотивованістю. Студенти рівня магістр уже матимуть практичний досвід спілкування та застосування професійної термінології адже до цього часу проходять виробничу практику на підприємствах та фірмах. Вони будуть більш впевненими у своїх здібностях, можливостях та чітко уявляти, які пробіли у знаннях їм треба заповнити та які навички вдосконалити. Студенти рівня бакалавр, зважаючи на вікові особливості, недостатній рівень володіння економічними знаннями, ще не мають такого високого рівня мотивації, тому вимагатимуть інших підходів до навчання їх ESP. Самостійна робота студентів при вивченні іноземної мови є однією із складових успішного її опанування. Навчальне навантаження у розмірі 4 години на тиждень не може забезпечити досконале володіння іноземною мовою та набуття впевнених комунікативних навичок. Саме особиста вмотивованість студента щодо вивчення ESP, бажання постійно розвиватися, набувати нових компетенцій та вдосконалюватися у сфері професійного спілкування зробить процес вивчення іноземної мови ефективним та спрямованим на результат. У мотиваційному процесі варто відзначити як внутрішні так і зовнішні чинники, які прямо чи опосередковано спонукатимуть до вивчення ESP. Можливість роботи в міжнародних компаніях, отримання підвищення і, відповідно, збільшення заробітної плати, можливість закордонних практик, стажувань, відряджень – розуміння та сприйняття всіх цих аспектів майбутньої професійної діяльності суттєво мотивує до вивчення іноземної мови майбутніми економістами [3].

При навчанні іноземній мові професійного спрямування можна застосовувати різні стилі навчання – конкретні дії, які зроблять навчання легшим, швидшим, більш індивідуальним та доступним. Вчені, які досліджують стилі навчання, виділяють такі основні категорії: візуальний, кінестетичний та слуховий стилі. Для того щоб розробити та запровадити ефективний процес навчання студентів іноземній мові, варто провести дослідження та визначити який стиль навчання є більш результативним. Більшість людей є візуалами, які краще сприймають нову інформацію через образи, картинки, форми. Тому застосування наочного матеріалу на заняттях, вивчення нової фахової лексики за допомогою створення mind-maps, діаграм, таблиць сприятиме кращому засвоєнню матеріалу. Меншу частину людей вчені відносять до аудіалів – для них основою для кращого вивчення мови будуть саме дискусії, прослуховування аудіо матеріалів, радіо, підкастів. Найменшу кількість визначають кінестетики – люди які сприймають все нове краще через дотик, рухи та дії. Додавання елементів гри, проведення круглих столів, обговорень, дискусій на певні теми або проблематику, вирішення ситуаційних задач – активізує процес вивчення мови, розвиває комунікативні навички студентів.

Стилi навчання визначають i формують загальнi способи навчання, поєднуючи їх у певнiй перевазi так як не можна говорити про якесь стале i правильне їх поєднання. Визначення та розуміння стилів навчання студентів

веде до визначення ефективних методів навчання та до покращення його якості. Методи навчання є основним із центральних понять у викладанні іноземної мови, відображає широту знань та бачення мови викладачем – чи є вона сукупністю граматичних конструкцій, набором лексем чи живим явищем. Застосування різних методик викладання, таких як TBL (task-based learning), PPP (presentation-practice-production), LA (lexical approach), FA (functional approach), CA (communicative approaches), GTA (grammar-translation approach), CBL (content-based learning), та елементів CLIL (content integrated learning) при вивченні ESP сприятиме активному засвоєнню лексичного та граматичного матеріалу студентами та розвитку комунікативних навичок.

Висновок

Метод – це спосіб навчання. Вибір певного методу залежить від підходу викладача, а саме від того, що він думає про процес навчання, як його бачить, або саме як навчання допомагає людям навчатися. Далі будь-який викладач повинен особисто приймати методичні рішення щодо цілей курсу, прийомів навчання, виду діяльності, методів оцінювання. Є різноманітні методи, які викладачі іноземної мови можуть використовувати в процесі викладання не дотримуючись якогось одного єдиного, а надаючи перевагу їх поєднанню. Викладачі розробляють особисту методологію, побудовану на основі їх власного вибору того, що вони вважають найкращим і найбільш відповідним та прийнятним для досягнення поставлених цілей при навчанні ESP. Існують індивідуальні особливості щодо того, як студенти люблять спілкуватися та вчитися, тому запровадження різних підходів до викладання та навчання покращує результат. Студенти, які підходять до процесу навчання з широким спектром стратегій, мають більше можливостей для задоволення своїх потреб у навчанні [1].

Кожний студент має свою конкретну ціль у вивченні англійської мови професійного (економічного) спрямування. Аналіз потреб є важливою відправною точкою для навчання студентів, оскільки викладач не має змоги задовольнити конкретні потреби студента, якщо він не має про них уяви.

Для успішного вивчення іноземної мови професійного спрямування та подальшого вдосконалення спеціальних програм у вищих навчальних закладах сформульовано такі рекомендації для викладачів:

1. Проведення планування занять. Важливим аспектом є те, щоб студенти мали доступ до планів занять, які визначають інформацію, яку вони мають отримати під час навчання;
2. Перевірка розуміння. Зворотній зв'язок від студентів, перевірка засвоєння матеріалу є важливою складовою навчального процесу;
3. Демонстрація. При поясненні правил чи даючи певне завдання, викладач має наводити приклад його виконання, використання, щоб вичерпно пояснити студенту, що саме від нього очікується.
4. Візуальний супровід. Використання фліп-чарту, дошки, проектору для візуалізації інформації покращить сприйняття матеріалу.
5. Наближення до реального життя. Завдання для студентів мають бути максимально наближені до реального життя та потреб (написання резюме,

супровідного листа).

6. Більше уваги до мовних правил. Важливим є як розвиток комунікативних навичок, так і вивчення мовних правил – закріплення граматики, правильної вимови.

7. Ефективна робота над помилками. Викладачі мають більше уваги приділяти виправленню помилок, які роблять студенти під час навчання, а також поясненню матеріалу, що стосується допущеної помилки.

8. Підвищення залученості студентів під час перевірки завдань. В українських вишах викладачі використовують перевірку завдань викликаючи до відповіді когось зі студентів окремо. Тоді як кращий результат дають методики, які сприяють більшій залученості, наприклад, перевірка робіт сусідом, а вже потім розбір матеріалу.

9. Ефективність. Під час застосування інтерактивних методик надзвичайно важливо дотримуватися таймінгу і не забувати про ефективне використання часу на занятті.

10. Комунікаційні моделі. Для навчання переважно використовується комунікаційна модель студент-учень, але більш ефективним є використання роботи в парах та групах між студентами. [4]

Успішний курс англійської мови для студентів які вивчають економіку це той, який орієнтований на студента та допомагає задовольнити його потреби.

Література

1. Болайто Р., Вест Р. Інтернаціоналізація українських університетів у розрізі англійської мови. Проект «Англійська мова для університетів». Київ : Стиль, 2017. 154 с.

2. Кириченко Т.О. Ефективність викладання іноземної мови професійного спрямування при співпраці викладачів іноземної мови з викладачами економічних дисциплін /Т.О.Кириченко Т.О./Молодий вчений. - 2019. - №5, с.134-137

3. Graddol D., The Future of English. A guide to forecasting the popularity of the English Language in the 21st century. London, UK: The British Council. Електронний ресурс:
https://www.teachingenglish.org.uk/sites/teacheng/files/pub_learning-elt-future.pdf

4. Simon Borg. The impact of the English for Universities Project on ESP and EMI in Ukrainian Higher Education. Final report. February 2019. Електронний ресурс:
https://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/efu_impact_report_0.pdf

Abstract In the context of globalization and international economic relations development, the demand of English language for specific purposes is growing. English language being recognized as an international language, provides the significant contribution into the development of different aspects of its teaching especially the professional one. The peculiarity of teaching English for specific purposes is based on the study of learning objectives and the formation of certain communicative needs that arise from them. These needs determine the main aspects and approaches in lessons plans development, use of different methods of ESP teaching that will promote the acquisition of professional vocabulary and the development of communicative skills.

Following the special directions, such as lesson planning, comprehension analysis, visual guidance, use of tasks which are close to reality, focusing on grammar rules, mistakes analysis, peer assessment, lesson time management, communicative models use will help to reach the significant outcomes in curricula improvement, ESP teaching and English language mastering.

Key words: *English language for specific purpose, teaching, needs, economic specialties, curricula.*

Стаття надіслана: 09.05.2022 г.

© Кириченко Т.О.

Рідель Т.М.

УДК 577.1:378.14:63

SOFTWARE SUPPORT AND THEIR USE IN THE LEARNING PROCESS ПРОГРАМНІ ЗАСОБИ ПІДТРИМКИ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Prylipko T.M. / Приліпко Т.М.,

d.a.s., prof. / д.с.н., проф.

ORCID: 0000-0002-8178-207X

Publons: AAF-5445-2019

Koval T.V., / Коваль Т.В.

c.a.s., as.prof. / к.с.н., доц.

ORCID: 0000-0002-7132-5887

Higher education institution Podolsk State University,

Kamianets-Podilskyi, Shevchenko, 13, 32300

Заклад вищої освіти Подільський державний університет

Abstract. An important task of modern education is to provide a high level of general and vocational training specialists who possess knowledge and skills system, can think logically and problem, are able to combine theoretical and practical knowledge. Therefore, the biochemistry course study is necessary to organize the learning process in a way that is combined regulatory fundamental part and skills with professional orientation. In the process of writing the article, methods of analysis, systematization of scientific and methodological literature sources, generalization of theoretical data were used. In this article it is proved the proper use importance and combination of different forms and methods of students. One of the important approaches that transforms the higher education system is the competency approach, which requires the formation of skills to create the conditions for mastering the competency complex. The competency approach is aimed at forming a person capable of further vocational education, social and professional mobility. Compulsory components of any competence are relevant knowledge and skills. In studying the course of biochemistry students of natural sciences develop general competences, which allow them to acquire the necessary knowledge and skills, to apply them in practical work to solve problems related to the future profession. The formation of general subject competences is based on the content of the subject, connected with the use of various pedagogical methods and teaching methods. This article proposes methods, forms and means of forming general subject competences in studying the course of biochemistry for students of natural sciences as a necessary condition for qualitative training of future specialists. The result of their implementation is active learning, the use of new forms of interaction between teacher and student, which improves the quality of learning.

Key words: educational process, teaching methods, practical orientation of the course, interdisciplinary communication, self-study, professional training.

Introduction.

The effectiveness of the educational process of higher education consists of two main components: the effectiveness of educational activities related to the scientific organization of educational work of higher education, their abilities, willpower and interest in learning, on the one hand, and the effectiveness of pedagogical work. related to the level of its scientific organization, qualifications, general culture, a set of personal qualities of teachers - on the other.

Ukraine is developing a new education system focused on entering the world information and educational space. This process is accompanied by significant changes in pedagogical theory and practice of the educational process, related to

making adjustments to the content of learning technologies that must meet modern technical capabilities and promote the harmonious entry of higher education in the information society. Computer technology is designed to become not an additional "burden" in learning, but an integral part of a holistic educational process, which significantly increases its effectiveness.

The computer in the educational process is not a mechanical teacher, but a tool that enhances and expands the possibilities of educational activities of the teacher. This means that in the conditions of computerization of education the role of the teacher grows as he determines the organizational and methodological structure and content of all education. It is he who organizes the work and gives the computer a very specific function at a particular time [1, 2, 4].

Material and methods. Traditional forms of organization of the educational process are based on the use of books as the main didactic tool. But under the conditions of informatization of education, modern forms of organization of the educational process are based on the use of information and communication technologies (ICT). However, the leading role in the organization and implementation of the educational process is performed by the teacher.

Results of the research.

The concept of information system to support the educational process, first of all, should take into account the psychological and age categories of users, which in turn requires the use of various forms of organization of the educational process.

Electronic means of supporting the learning process include: electronic textbook, a system of exercises for self-examination; electronic task book, collection of tasks for thematic certifications; electronic directory; library of electronic reference abstracts; library of test tasks; system for plotting graphs (and geometric figures); problem-solving environment (support), etc.

Information and communication learning technologies should answer the questions: how to organize the learning process in a computer environment, taking into account the specifics of a particular discipline, educational and practical goals, what ICT tools and how to use, what content to fill them, how to control their quality. Information and communication technologies (ICT) is one of the means of learning that contributes to the implementation of pedagogical ideas. Any means of learning has specific didactic capabilities, which in accordance with the educational task determine its didactic functions.

Today it is no longer possible to consider learning only as a process of transferring a certain amount of knowledge, as a procedure for developing the necessary knowledge and skills, you need to strengthen the personal-activity and competence aspects of learning.

The benefits of using ICT in higher education are obvious. The use of modern ICT creates new opportunities for learning, opens new perspectives for improving the efficiency of the educational process. ICT provides access to a huge amount of information contained in a variety of electronic sources, and allows teachers to better present material, make it more interesting, quickly test the knowledge of higher education students and increase their interest in learning. The teacher has the opportunity to receive the latest information, actively communicate with colleagues.

This increases his authority, he can really be a carrier of culture, knowledge, all the best. New, almost unlimited pedagogical opportunities for individualization of the educational process appear. The introduction of ICT in educational activities often requires changes in the forms of organization of the educational system, leads to changes in the activities of higher education seekers, teachers, heads of educational institutions and therefore should cover all areas of their activities [2, 5].

Using e-learning tools, it is necessary to provide jobs for lecturers, teachers and graduates. The lecturer's workplace is a set of software, including an electronic textbook, which provides for the preparation and conduct of lectures on the training course in higher education. Lectures will be held in a lecture hall equipped with computer-based means of displaying educational material.

The teacher's workplace provides the following functions: preparation and management of a practical lesson, the formation of educational material for the theoretical part of the lesson, the formation of educational tasks for the practical work of higher education and control works, automated verification of educational tasks. Classes are held in a computer room equipped with a computer network.

The workplace of the applicant of higher education provides the following functions: performance of practical tasks, independent work on the study of theoretical material, performance of tests. In addition, the electronic textbook can be installed on a local computer in a configuration that allows the student to work independently to study the entire course of the discipline.

Today, higher education institutions of Ukraine have modern system software, Internet connection of workplaces of heads of educational institutions and computer classes, in the educational process, teachers use computer training programs. Innovative methods that are gradually being introduced in higher education include multimedia lectures, telecommunication projects, methods of automated control of educational achievements of higher education, video seminars, video conferences, Internet forums, webinars, off-line / on-line practical classes and consultations. The use of electronic teaching aids is promising: electronic textbooks, manuals, reference books, online teaching aids, computer training systems in normal and multimedia versions, audio and video training and information materials, laboratory distance learning workshops, electronic libraries with remote access.

Educational sites and portals are used in the educational process, on the pages of which educational information, methodical materials, educational programs, provided electronic textbooks, development of lectures and laboratory-practical classes in various disciplines are collected, discussed and disseminated.

Learning materials presented in electronic form have many advantages. They are prepared much faster than paper, they require much less material costs. With the use of modern means of telecommunications, they can be accessible to all applicants and teachers without exception. Today, every teacher of higher education must be able to create text documents, tables, pictures, diagrams, presentations, use Internet technologies, local networks, databases, conduct questionnaires, diagnose, test, search for information on the Internet, develop their own electronic products (demonstration material, etc.), as well as to use ready-made electronic products in their professional activities [3, 6].

The use of information technology in the field of education has opened up new opportunities. First of all, it is the availability of dialogic communication in the so-called interactive programs. Providing interactivity is one of the most significant benefits of multimedia. Interactivity allows you to control the presentation of information within certain limits: higher education students can individually change settings, study results, and respond to program requests, set the feed rate, number of repetitions and other parameters, influence their own learning process, adapting it to their individual abilities and capabilities. They study exactly the material that interests them, repeat what they have learned as many times as they need, which contributes to more effective perception.

Widespread use of graphics (drawings, diagrams, charts, drawings, maps, photographs) has become feasible. The use of graphic illustrations in educational computer systems allows to transfer information to higher education at a new level and make it more accessible. Educational software products that use graphics, promote the development of such important qualities as intuition, figurative thinking.

The use of ICT allows to improve the levels of academic achievement of higher education, which in turn will lead to the formation of new highly qualified, competitive, focused, proactive professionals.

Today's educational computer systems in education require users to have the appropriate knowledge and skills to perform activities provided they are used.

New information technologies of education allow to improve the quality of education of higher education seekers taking into account their individual psychological and physiological features. This is a kind of humanization of learning, as knowledge and skills can be acquired in a more comfortable environment for applicants.

Numerous studies in the field of computer use as a means of obtaining knowledge by students in various subjects [5, 9] allow us to conclude that computers are highly active, contribute to the increase of scientific and accessible learning, strengthening the independent cognitive activity of applicants.

The computer can be used in the educational process both in educational activities, where its possibilities are very wide - from a guide to modeling a specific situation - and in the management of the educational process, where it is a modern powerful means of feedback: the applicant - computer. user - teacher. It allows you to individualize the independence of learning, where the manner of learning, processing information, as well as the manner of communication of each individual higher education, while the computer actively includes it in the learning process, pays attention to the most important aspects of the material studied, expands a set of learning tasks that are used.

The most significant features for assessing the suitability of computer-based learning systems for use in the educational process is the degree of compliance of pedagogical software with general didactic requirements, taking into account the peculiarities of learning.

The use of multimedia technologies also allows to increase the information potential of higher education students. Therefore, there is a need for cooperation in the creation and use of both common information resources and multimedia. New

areas of science and technology are emerging that require changes in traditional university disciplines. There is a need to move away from classical methods based on specific disciplines, and approach the problem-oriented methods of knowledge formation, as well as reducing the distance between basic and applied research [4, 7, 8].

When choosing teaching aids, it is necessary to clearly clarify the possibilities of their application in a particular system, to determine their didactic functions in the classroom, as well as the necessary and sufficient (optimal) amount of educational information, its relevance, and possible forms of combination.

References

- 1 Adamova I.Z. Peculiarities of organizing students' independent work in the process of revealing their creative potential [Text] / I.Z.Adamova, KL Bagri // Problems of education and teaching methods in higher education. - 2015. - 2 (58). - P.241
2. Bikov V.Yu. Modeling the learning environment of modern pedagogical systems. Bulletin of the Academy of Distance Education. 2004. № 2. S. 6-14.
3. Bykov V. Yu. Modern tasks of informatization of education. Information technologies and teaching aids. 2010. №1 (15). S. 50.
4. Koval TV The use of information and communication technologies in the study of biochemistry. Professional and applied didactics. 2016. Issue 2. pp. 58-60.
5. Kulchytsky I. Influence of modern computer information technologies and traditional teaching methods. Visnyk of Lviv. un-tu. The series is pedagogical. 2001. Vip. 15, Ch. 2. S. 177–185.
6. Lepky MI, Satsyk VO Psychological and pedagogical use of computer simulators as information technology training. Computer-integrated technologies: education, science, production: interuniversity. coll. Lutsk, 2011. Issue. 5. pp. 155-160.
7. Prylipko T. N. Professional focus of teaching natural disciplines in an agricultural institution of higher education / T.M.Pelielko, T.V.Kovel // Modern movement of science: theses Dop. IX International Scientific and Practical Internet Conference, December 2-3, 2019, Dnipro. - 2019. - T.3. - P. 130-134.
8. Prylipko T.M. Biochemical bases of increase of fat content of dairy raw materials / T.M.Prylipko, T.V.Koval // *Annali d'Italia. Scientific journal of Italy*. – №25. vol.1. – Florence, Italy. 2021. – P. 51-55.
9. Prilipko T. N., Koval T. V. Formation of general subject competences in study of biochemical students of natural specialties, *Austrian Journal of Humanities and Social Sciences*, 2020, No. 1–2. – P. 18–25. DOI: <https://doi.org/10.20534/AJH-20-1.2-18-25>

Анотація. Важливим завданням сучасної освіти є забезпечення високого рівня загальної та професійної підготовки фахівців, які володіють системою знань і навичок, вміють логічно і проблемно мислити, вміють поєднувати теоретичні та практичні знання. Тому вивчення курсу біохімії необхідно для організації навчального процесу таким чином, щоб поєднати нормативну фундаментальну частину та навички з професійною спрямованістю. У процесі написання статті були використані методи аналізу,

систематизації джерел науково-методичної літератури, узагальнення теоретичних даних. У цій статті доведено важливість правильного використання та поєднання різних форм і методів учнів. Одним із важливих підходів, що трансформує систему вищої освіти, є компетентнісний підхід, який потребує формування вмінь для створення умов для оволодіння компетентнісним комплексом. Компетентнісний підхід спрямований на формування особистості, здатної до подальшої професійної освіти, соціальної та професійної мобільності. Обов'язковими складовими будь-якої компетенції є відповідні знання та вміння. При вивченні студентами природничих дисциплін формуються загальні компетенції, які дають змогу набуті необхідних знань і вмінь, застосувати їх у практичній роботі для вирішення завдань, пов'язаних із майбутньою професією. Формування загальнопредметних компетентностей базується на змісті предмета, пов'язаному з використанням різноманітних педагогічних методів і методів навчання. У статті запропоновано методи, форми та засоби формування загальнопредметних компетентностей при вивченні курсу біохімії студентів природничих дисциплін як необхідної умови якісної підготовки майбутніх спеціалістів. Результатом їх впровадження є активне навчання, використання нових форм взаємодії викладача та студента, що покращує якість навчання.

Ключові слова: навчальний процес, методика навчання, практична спрямованість курсу, міжпредметна комунікація, самонавчання, професійна підготовка.

Стаття отправлена: 15.05.2022 г.

© Прилипко Т.Н.

УДК 378.018.8 : 373.5.011.3-051 : [614.8+331.45] : 376

PREPARE FUTURE TEACHERS IN THE COURSE OF THE "LABOR PROTECTION AND LIFE SAFETY" COURSE TO ENSURE SAFETY IN INCLUSIVE EDUCATIONAL CONDITIONS**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КУРСУ «ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ» ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ****Kravchenko L.V. / Кравченко Л.В.***s.ped.s., as.prof. / к.педагог.н., доцент*ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-7012-3709>**Suslo L.V. / Сусло Л.В.***senior lecturer/ ст.викладач*ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-1137-828X>*Pavo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Sadova, 2, 20300,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини, Умань, Садова 2, 20300*

Анотація. Стаття присвячена питанню підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах інклюзивної освіти та забезпеченню безпеки в ній учнів. Розглянуто причини виникнення небезпечних ситуацій у закладах освіти з інклюзивним освітнім середовищем. Основними методами дослідження були: аналіз науково-психологічних, педагогічних джерел, узагальнення теоретичних положень, емпіричних даних тощо. Проаналізовано педагогічні умови ефективної підготовки майбутніх учителів до забезпечення безпеки дітей в інклюзивній освітній сфері. Спектр даних умов дозволяє розглядати таку підготовку як індивідуальний і безперервний процес спільної діяльності викладача і студента з розвитку професійних навичок для забезпечення безпеки у процесі спільного навчання фізично здорових дітей і дітей з особливими освітніми потребами. Автор виділяє основні складові процесу підготовки майбутніх вчителів для роботи в інклюзивному середовищі: цільовий, організаційно-змістовий та результативний. Описані методи і освітні технології можуть бути використані в процесі професійної підготовки студентів педагогічних закладів вищої освіти.

Ключові слова: безпека, інклюзивна освіта, педагогічні умови, інклюзивне освітнє середовище, безпека учасників освітнього процесу.

Вступ.

Інклюзивна освіта – це та складова гуманітарної політики кожної сучасної країни, яка свідчить наскільки її суспільство захищає невід’ємні права людини та яка сьогодні поступово входить у освітній процес України. Інклюзивна освіта – це, передовсім, формування суспільної уваги та поваги до розмаїття та унікальності кожного учня чи учениці, що, у свою чергу, забезпечує ліпшу якість освіти для всіх дітей [5].

У 2001 році в Україні створили проект для соціальної адаптації та інтеграції у соціум дітей з особливими потребами шляхом організації їх навчання у закладах загальної середньої освіти. З цього часу в країні почали активно обговорювати, як залучити таких дітей у загальний освітній процес. У 2017 році прийняли Закон про інклюзивну освіту, в якому прописані права дітей. Кожна дитина має право безкоштовно навчатися у будь-якому освітньому закладі, незалежно від наявності групи інвалідності [4].

Різні аспекти організації інклюзивної освіти в Україні та закордоном досліджували А. Арендарук, О. Барно, В. Болдирєва, О. Гаяш, С. Іноземцева, Н. Марковська, О. Федоренко та ін.

Основний текст.

Провідні науковці педагогічної галузі (АПН) та представники МОН України вказували, що специфіка психічного і фізичного розвитку дітей з особливими потребами (чи з певними проявами інвалідності) зумовлює необхідність спеціальної організації та використання оптимальних та ефективних методів навчання і виховання таких дітей. Спеціальна освіта забезпечить дітям з особливими потребами (з порушеннями зору, слуху, з мовною патологією, з розумовою недостатністю, затримкою психічного розвитку, дитячим церебральним паралічем та ін.) рівні можливості для отримання ранньої корекційної допомоги, здобуття освіти [8]. Таким чином, актуалізувалася необхідність визначення нових концептуальних підходів до спеціальної освіти, уточнення стратегії і тактики її оптимальної організації та оновлення. Відтак закріплюється варіативність змісту спеціальної освіти, її орієнтація на створення оптимальних умов для самовизначення кожного учня відповідно до його пізнавальних можливостей [6].

Створюючи умови для успішного впровадження інклюзивних практик в заклади освіти України, необхідно враховувати досвід експертів з країн, які впроваджують цей процес протягом тривалого часу.

Проведений нами пілотний аналіз міжнародного досвіду засвідчив, що серед труднощів, з якими стикаються при створенні та діяльності інклюзивних освітніх закладів, є формування в педагогів здатності вирішувати багато психосоціальних проблем, а це, у свою чергу, потребує особливої уваги до професійно-педагогічної підготовки фахівців, які працюють у сфері інклюзивної освіти. Не менш важливим у цьому процесі є вміння забезпечити дітей.

На жаль, актуальність питання безпеки в інклюзивних закладах освіти зумовлена багатьма реальними фактами виникнення небезпечних ситуацій. Кожен педагог повинен знати, що небезпека може бути в будь-якому місці і в будь-який час. Як свідчить статистика, здебільшого заклади освіти стикаються з соціальними соціально-природними і соціально-технічними небезпеками. Кожній небезпечна ситуація має очевидні чи приховані причини, наприклад: неуважність, незнання, легковажність, бажання помсти, непокора, порушення правил техніки безпеки чи поведінки тощо.

Вивчення видів, причин виникнення небезпечних факторів у процесі навчання в умовах інклюзивної освіти дозволить майбутнім педагогам передбачити зародження потенційно небезпечної ситуації, попередити її виникнення, звести до мінімуму негативні наслідки. Тому необхідною умовою безпечного навчання та виховання дітей в інклюзивному освітньому просторі є наявність педагогів, які вміють передбачати небезпечні ситуації або компетентні в них, здатні знижувати ризики та зменшувати їх вплив на оточуючих.

Аналіз джерел з даної проблеми показав, що у науковців є різні погляди

на професійний розвиток майбутніх учителів. Існують думки, що загальнопрофесійні дисципліни, у тому числі і «Охорона праці та безпека життєдіяльності» не мають жодного відношення до професійної підготовки цих професійних категорій. Багато педагогічних закладів вищої освіти останнім часом вносять зміни до навчальних планів освітніх програм, вилучаючи чи зводячи до мінімуму кількість годин на вивчення даної дисципліни.

Ми не можемо погодитися з таким ставленням освітніх закладів до вивчення здоров'язбережувальних дисциплін, оскільки вважаємо, що знання та практичні навички у сфері безпеки (особливо безпеки дітей), є важливим критерієм оцінки діяльності працівника в будь-якій сфері але особливо важливим є забезпечення безпеки учнів в інклюзивному освітньому середовищі.

В своїй статті ми спробуємо конкретизувати та охарактеризувати організаційно-педагогічні умови ефективної підготовки майбутніх вчителів до забезпечення безпеки дітей в інклюзивному освітньому просторі.

Як засвідчують результати дослідження науковців професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів до безпеки дітей в інклюзивних освітніх просторах буде ефективною, якщо в закладах освіти будуть розроблена та впроваджена модель навчання на основі компетентнісного, ціннісно-орієнтованого та аксіологічного підходів [4].

Для реалізації даних підходів потрібно притримуватись наступних організаційно-педагогічних умов:

- організація процесу підготовки студентів має зважати на інтеграцію наукових знань та сучасний стан розвитку науки, що дає можливість врахувати специфіку забезпечення безпеки дітей в інклюзивному освітньому просторі (як на рівні змісту навчального плану, так і організації освітнього процесу);
- у процесі вивчення дисципліни «Охорона праці та безпека життєдіяльності» засвоєння знань студентів являє собою освітню систему з трьома структурними компонентами – цільовим, організаційно-змістовим та результативним.
- навчання студентів базується на використанні методу активного проблемно-ситуаційного аналізу Case-study технології;
- використовуються можливості інформаційно-комунікаційних технологій, у тому числі в Інтернет-системах освіти та освітніх порталах навчального закладу.

Конспективно розкриємо деякі аспекти теоретичного підтвердження та практичної реалізації зазначених умов.

Як свідчить аналіз навчальних робочих програм дисципліни «Охорона праці та безпека життєдіяльності», зміст курсу не відрізняється глибиною та широтою висвітлення нагальних суспільних проблем, які часто безпосередньо впливають на безпеку людей.

Кобилянський О.В. стверджує, що рівень розвитку гуманітарних (і суспільних наук у цілому) у світі та нашій країні визначає не лише рівень гуманітарної освіти, а й якість освіти [3, 24].

Наповненість дисципліни соціальною проблематикою і підготовкою

здобувачів педагогічних закладів вищої освіти до забезпечення безпеки в інклюзивному освітньому процесі є актуальною з огляду на триваючі суспільні процеси та соціальну кризу в країні. В недалекому майбутньому випускники педагогічних закладів вищої освіти працюватимуть в освітніх закладах, у тому числі інклюзивних, де візьмуть на себе юридичну, моральну та матеріальну відповідальність за безпеку своїх підопічних [10].

Тому, на нашу думку, варто до змістового наповнення дисципліни «Охорона праці та безпека життєдіяльності» ввести тему «Забезпечення безпеки в умовах інклюзивної освіти». Теоретичний матеріал має передбачати ознайомлення майбутніми вчителями або ж керівниками закладів освіти з рекомендаціями і правилами забезпечення здорових і безпечних умов для навчання та праці осіб з особливими освітніми потребами.

Для того, щоб навчання студентів було ефективним, варто викладачу використовувати різноманітні методи групової роботи, наприклад case-study технології. Цінність цієї технології полягає в тому, що вона одночасно відображає не тільки практичну проблему, а й актуалізує певний комплекс знань, який необхідно засвоїти для її розв'язання [3, 25]. У такому форматі освітнього процесу студенти мають змогу розширити свою теоретичну базу, а викладач оцінити правильність і дієвість застосування обраних методів і засобів навчання.

Безпосередньо на практичних заняттях з охорони праці та безпеки життєдіяльності метою зазначеного методу є аналіз спільними зусиллями всієї групи (чи кількома групами студентів) небезпечної ситуації і розробка комплексу практичних дій, спрямованих на ліквідацію небезпеки. Завершенням процесу є оцінка запропонованих алгоритмів та вибір найкращого в контексті запропонованої проблеми.

Висновки.

Аналіз сучасного стану підготовки майбутніх вчителів для забезпечення безпеки дітей в інклюзивному освітньому просторі дозволяє стверджувати, що варто приділяти більше уваги цій проблемі і її рішення. За нинішніх умов, коли діти з особливими освітніми потребами мають змогу на реалізацію рівних можливостей, кожен вчитель в школі повинен бути готовим до забезпечення відповідних умов і безпеки для такої категорії учнів. На нашу думку, саме дисципліна «Охорона праці та безпека життєдіяльності», що в більшості педагогічних закладів вищої освіти є в навчальних планах освітніх програм, зможе надати здобувачам необхідний рівень знань і умінь для роботи з даною категорією школярів в контексті безпеки. Для здійснення цієї мети потрібно викладачам, що забезпечують викладання даної дисципліни, переглянути та вдосконалити її зміст, ввівши в теоретичний блок матеріал, щодо формування у студентів відповідальності за особисту та колективну безпеку; для здійснення ефективної професійної діяльності шляхом забезпечення оптимального управління охороною праці на підприємствах освітньої діяльності, формування у студентів відповідальності за особисту та колективну безпеку і усвідомлення необхідності обов'язкового виконання в повному обсязі всіх заходів гарантування безпеки, особливо в умовах інклюзивної освіти.

Література:

1. Гевко І. В. Значення інноваційних технологій при здійсненні інклюзивної освіти / І. В. Гевко // Педагогічний альманах : збірник Комунального вищого навч. закладу / Херсонська академія неперервної освіти Херсонської обласної ради. – Херсон, 2018. – Вип. № 37. – С. 236–240.
2. Данілавичюте Е. А. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі : навч.-метод. посіб. / Е. А. Данілавичюте. – Київ : А.С.К., 2012. – 287 с.
3. Кобилянський О. В. Проблеми підготовки спеціалістів з безпеки життєдіяльності у вищих навчальних закладах / О. В. Кобилянський // Матеріали VIII МНПК [«Гуманізм та освіта»], (11–13 черв. 2006 р., м. Вінниця). – Вінниця : Вінницький нац. техн. ун-т, 2006. – С. 23–26.
4. Методичні рекомендації щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами в закладах освіти в 2019-2020 н.р. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/2019/08/07/rekomendatsiiorganizatsiya-navchannyaaoor.pdf>. – Назва з екрану.
5. Основи інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. Колупаєвої А. А. – Київ : АСК, 2012. – 308 с.
6. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта : навч. посіб. / М. А. Порошенко. – Київ: Агентство «Україна», 2019. – 300 с.
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України : Закон України від 19.12.2018 р. № 2249-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2018. – №6–7. – С. 43.
8. Про Концепцію державного стандарту спеціальної освіти дітей з особливими потребами. Режим доступу: http://lub-specschool.ucoz.ua/load/shkilna_dokumentacija/pro_koncepciju_derzhavnogo_standartu_specialnoji_osviti_ditej_z_osoblivimi_potrebami/pro_koncepciju_derzhavnogo_standartu_specialnoji_osviti_ditej_z_osoblivimi_potrebami/11-1-0-4. – Назва з екрану.
9. Про Концепцію державного стандарту спеціальної освіти дітей з особливими потребами. Режим доступу: http://lub-specschool.ucoz.ua/load/shkilna_dokumentacija/pro_koncepciju_derzhavnogo_standartu_specialnoji_osviti_ditej_z_osoblivimi_potrebami/pro_koncepciju_derzhavnogo_standartu_specialnoji_osviti_ditej_z_osoblivimi_potrebami/11-1-0-4. – Назва з екрану.
10. Таранченко О. М. Соціокультурний контекст змін в освіті осіб з особливими потребами в Україні / О. М. Таранченко // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2016. – № 4 (80). – С. 87–96.

Abstract. The article is devoted to the issue of training of future teachers to the work in the conditions of inclusive education and ensuring the safety of students in it. The causes of dangerous situations occurrence in educational institutions with inclusive educational environment are considered. The main research methods are analysis of scientific, psychological and pedagogical sources, generalization of theoretical positions, empirical data and others.

The pedagogical conditions of effective training of future teachers to ensure the safety of children in inclusive education are analyzed. The range of these conditions allows us to consider such training as an individual and continuous process of joint activities of a teacher and a student

to develop professional skills to ensure safety in the process of joint learning of physically healthy children and children with special educational needs.

The author identifies the main components of the process of training of future teachers to work in an inclusive environment; they are targeted, organizational-substantive and effective components. The described methods and educational technologies can be used in the process of professional training of student in higher educational pedagogical institutions.

Key words: *safety, inclusive education, pedagogical conditions, inclusive educational environment, safety of educational process participants.*

Стаття надіслана: 19.05.2022 г.

© Кравченко Л.В., Сусло Л.В.

УДК 378.011.3-051:796]:37.018.4"36"

**PROSPECTS OF USING THE DIDACTIC MODELS OF BLENDED
LEARNING IN PROFESSIONAL EDUCATION OF FUTURE PHYSICAL
CULTURE TEACHERS DURING THE WAR AND POST-WAR PERIOD
ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ ЗМІШАНОГО
НАВЧАННЯ В ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ
КУЛЬТУРИ У ВОЄННИЙ ЧАС ТА У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД**

Danysko O.V. / Даниско О.В.*PhD, Associate Prof. / к. пед. н., доцент**ORCID ID: 0000-0003-4040-562X***Kornosenko O.K. / Корносенко О.К.***D.of P.S., Prof. / д.пед.н., проф.**ORCID: 0000-0002-9376-176X**V. G. Korolenko National Pedagogical University,**2 Ostrozko St., 36011, Poltava, Ukraine**Полтавський національний університет імені В.Г. Короленка,**Полтава, вул.Остроградського 2, 36011*

Анотація. В умовах становлення військової економіки заклади вищої освіти намагаються знайти нові підходи щодо організації освітнього процесу, які б дозволили їм готувати мобілізаційний резерв на якісному рівні. Автори здійснили класифікацію та характеристику варіативних дидактичних моделей змішаного навчання, що можуть бути впроваджені з метою вирішення дидактичних та організаційно-методичних завдань професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури у воєнний час та в повоєнний період. Зокрема, наголошується, що використання таких моделей, як змішана освітня програма; змішаний індивідуальний навчальний план; змішана навчальна дисципліна; контактна сесія може забезпечити інтеграцію цифрових та педагогічних технологій, розвантаження навчальних аудиторій, зменшення навчального навантаження викладачів та академічного навантаження здобувачів освіти, індивідуалізацію освітнього процесу, мінімізацію небезпечних факторів.

Ключові слова: моделі, змішане навчання, дидактичні особливості, професійна підготовка, майбутні учителів фізичної культури, воєнний час

Вступ.

Глобальна пандемія засвідчила необхідність використання дистанційних технологій у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців. Означена тенденція зберігається і в умовах російської агресії, коли українська вища школа змушена відновлювати освітній процес віддалено за допомогою інформаційно-комунікаційних засобів і технологій.

За даними Міністерства освіти і науки України, на кінець квітня близько 7,1 млн осіб із 44-мільйонного населення України є внутрішньо переміщеними особами, а більше 5 мільйонів українців, з-поміж яких 1,3 мільйони – студенти закладів вищої освіти, перебувають за межами держави. Унаслідок значних руйнувань або повного знищення інфраструктури та з огляду на безпекову ситуацію, у більшості регіонів України докладаються зусилля для продовження освітнього процесу засобами дистанційних технологій. Це надає можливість здобувачам освіти безпечно відвідувати онлайн-заняття, а науково-педагогічним працівникам їх проводити з будь-якого куточку України та світу,

що є особливо важливим за обставин тимчасової неможливості фізичної присутності. Більше того, таке рішення дозволяє деяким із 80 000 іноземних студентів, які вимушено повернулися додому, продовжити освітній процес та завершити навчання за обраними освітніми програмами [8, с. 3].

Незвичні умови життєдіяльності, навчання та праці, зумовлені російською агресією, потребують обґрунтування та реалізації швидких і водночас простих рішень для освітян та здобувачів освіти. Численні свідчення осіб, що перебували чи перебувають в окупаційних населених пунктах; осіб, які змушені були покинути свої домівки і переселятися у більш безпечні місця, у тому числі, за межами України, а також кількість здобувачів вищої освіти, які перебувають у лавах Збройних Сил України або територіальної оборони, підтверджують необхідність пошуку нових моделей організації освітнього процесу. Зважаючи на нестабільну ситуацію та підвищені вимоги щодо безпеки учасників освітнього процесу в період воєнних дій, доба так званого «вимушеного дистанційного навчання» може затягнутися на невизначений період. Разом з тим, наявний зарубіжний досвід розбудови освітньої сфери у повоєнний період засвідчує неможливість повного повернення доцифрових моделей організації освітнього процесу у вищій школі, а відтак актуалізує роль інноваційних освітніх технологій, насамперед, реалізації змішаного навчання.

Мета статті полягає в класифікації та характеристиці інноваційних моделей змішаного навчання, що можуть бути використані для вирішення дидактичних та організаційно-методичних завдань професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури у воєнний час та в повоєнний період.

Основна частина.

За даними зарубіжних досліджень [9], поєднання контактного аудиторного та веб-викладання забезпечує доступ до широкого діапазону освітніх стратегій та методів розвитку професійних навичок студентів. Практика використання змішаного навчання в часи пандемії засвідчила підвищення здатності студентів навчатися самостійно, мислити творчо, адаптувати освітній контент до індивідуальних потреб, здібностей та професійного досвіду.

Водночас змішане навчання як педагогічний феномен, незважаючи на багаторічну історію, наразі не має універсального визначення. Найбільш вживаним є потрактовування цього терміну американськими науковцями Д. Харрісон та Н. Веган [6] як продуманого поєднання досвіду навчання віч-на-віч та онлайн. Таким чином, змішане навчання – це термін, що застосовується до освітньої практики, що здійснюється за допомогою певної комбінації безпосереднього очного та електронного навчання. Саме завдяки використанню технологічно-опосередкованих складників такої практики студенти та викладачі не обов'язково мають бути фізично разом в одному місці, але можуть бути присутні віртуально (у цифровому середовищі) через глобальну інтернет-мережу. Отже, ми визначаємо змішане навчання як форму організації навчального процесу, що поєднує мережевий (онлайн) та очний (живий) форматів викладання та учіння – («online + life»).

У багатьох публікаціях, а також у більшості нормативних та інструктивно-методичних документах за замовчуванням передбачається, що змішане

навчання є певною моделлю організації освітнього процесу [1; 2; 5]. Традиційно виокремлюють чотири базові моделі: ротаційна, гнучка, самостійне змішування, віртуально збагачена [7]. Практичний досвід засвідчує, що в освітньому процесі формула «online + life» залежно від дидактичної мети може мати значно більший діапазон варіювання моделей з різним рівнем педагогічної ефективності. Різноманітність можливих моделей змішаного навчання пояснюється насамперед тим, що комбінації «online + life» можуть бути реалізовані на різних рівнях навчального процесу: *на рівні освітньої програми* (в онлайн-формат переносяться певні елементи освітньої програми – освітні компоненти: блоки навчальних дисциплін, кваліфікаційні роботи, виробничі практики, сертифікатні освітні програми); *на рівні навчальної дисципліни* (в онлайн-формат переносяться окремі навчальні дисципліни); *на рівні модулю або теми навчальної дисципліни* (різне співвідношення online/life при реалізації типових дидактичних етапів освоєння навчальної теми — вивчення нового матеріалу, закріплення, контроль); *на рівні навчального заняття* (в рамках одного заняття чергуються етапи «живого» навчання та онлайн-діяльності студентів); *на рівні освітньої технології*, коли частина етапів реалізується у форматі контактних годин (безпосередня взаємодія в аудиторії), а частина – у форматі онлайн-діяльності (опосередкована взаємодія учасників навчального процесу між собою та з контентом в аудиторії чи за її межами засобами онлайн-технологій) без прив'язки до класно-урочної системи організації навчальних занять.

Аналіз наукової літератури (В. Блінов, І. Сергєєв [1]; О. Нестуля, С. Нестуля, Н. Кононец [3]) дозволив нам виокремити чотири інноваційні варіативні моделі змішаного навчання, що можуть розглядатися як педагогічно ефективні для системи професійної освіти майбутніх учителів фізичної культури в умовах правового режиму воєнного стану та в довгостроковій перспективі – у повоєнний період, а саме: *змішана освітня програма*; *змішаний індивідуальний навчальний план*; *змішана навчальна дисципліна*; *контактна сесія*. Розглянемо їх.

Модель «Змішана освітня програма». Особливість даної моделі полягає в тому, що вивчення певних компонент освітньої програми за рішенням адміністрації закладу вищої освіти переноситься в онлайн-формат із урахуванням чинного нормативно-правового поля та специфіки конкретних дисциплін. Так, в онлайн можуть бути виведені дисципліни циклу загальної підготовки для спеціальності 014.11 Середня освіта (Фізична культура) («Філософія», «Безпекознавство», «Українська/Іноземна мова за професійним спрямуванням» тощо); окремі теоретичні вибіркові навчальні дисципліни, кваліфікаційні роботи. Поряд із цим, спеціалізовані дисципліни професійного циклу обов'язково мають відбуватися у площині «живої» освітньої взаємодії, як засвідчує досвід використання технологій дистанційного навчання в умовах пандемії. У цьому контексті слід відзначити, насамперед, такі компоненти освітньої програми, що передбачають проведення практичних та лабораторних робіт із використанням спеціалізованого обладнання («Біохімія»; «Основи медичних знань» тощо); професійнозначущі навчальні дисципліни, що

вимагають формування техніко-тактичних, суддівських навичок з видів спорту, а отже контактної роботи учасників освітнього процесу на всіх етапах – ознайомлення з новим матеріалом, його закріплення, контроль засвоєння («Теорія і методика викладання гімнастики /плавання /легкої атлетики /спортивних ігор», «Ритміка і хореографія», «Спортивно-педагогічне вдосконалення» тощо); комплекс навчальних та виробничих практик.

Впровадження моделі «Змішана освітня програма» потребує якісної підтримки навчання з боку викладачів та розроблення відкритого електронного навчально-методичного забезпечення курсів, що викладатимуться онлайн. Використання такої моделі допоможе досягти таких організаційно-педагогічних ефектів у період воєнного стану та в повоєнний час: скорочення аудиторного навантаження і вивільнення аудиторного фонду; зменшення контактної взаємодії в освітньому процесі; зменшення часу на освоєння матеріалу здобувачем освіти; можливість індивідуалізувати темп освоєння освітньої програми (наприклад, здобувачі вищої освіти можуть достроково завершити вивчення онлайн-курсів і зосередитись на здобутті більш складних і значущих умінь, навичок та компетенцій); формування у студентів самостійності та відповідальності в навчанні (за вдумливої педагогічної підтримки та якісного навчального контенту). В умовах військового стану така модель може застосовуватися, насамперед, для здобувачів, котрі, проживають неподалік ЗВО. Для студентів, які тимчасово перебувають в інших містах України або за кордоном, реалізація такої моделі може розглядатися в рамках академічної мобільності і передбачати також можливість зарахування результатів навчання за суміжними освітніми програмами українських або зарубіжних ЗВО, у тому числі відкритих онлайн-курсів таких освітніх платформ, як Coursera, EdX, Prometheus. В умовах повоєнного стану вона може бути запропонована здобувачам старших курсів, котрі навчаються за освітніми програмами першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти.

Модель «Змішаний індивідуальний навчальний план» характеризується забезпеченням на організаційно-педагогічному рівні індивідуального підходу до здобувачів освіти з особливими освітніми потребами. До контингенту таких відносимо: осіб з інвалідністю; здобувачів освіти, які за станом здоров'я тимчасово не можуть відвідувати аудиторні контактні заняття; обдарованих, а також високомотивованих здобувачів освіти, які характеризуються високим рівнем особистісної зрілості, самоорганізації та відповідальності; здобувачів освіти, які освоюють одночасно більше однієї основної освітньої програми або здобувають другу вищу освіту; здобувачі освіти, які поєднують навчальну і професійну (зокрема, педагогічну та спортивну, а у воєнний час – військову) діяльність; іноземних студентів. Базовий дидактичний ефект для всіх зазначених категорій користувачів полягає в індивідуалізації темпу освоєння елементів освітньої програми. Інший значущий ефект – забезпечення доступності освітньої програми для студентів, які не завжди можуть фізично бути присутнім на заняттях. Вибір елементів, що переводяться в онлайн, здійснюється адміністрацією ЗВО на основі запитів здобувачів освіти або їхніх батьків чи законних представників.

Головна організаційно-педагогічна відмінність цієї моделі від попередньо полягає в тому, що навчальні дисципліни мають одночасно викладатися у двох форматах: для переважної частини здобувачів в очному; а для здобувачів, які навчаються за змішаним індивідуальним планом – у форматі онлайн (на відміну від моделі «Змішана освітня програма», де кожен освітній компонент викладається або очно, або онлайн). Практика засвідчує, що модель «*Змішаний індивідуальний навчальний план*» охоплює незначну кількість здобувачів освіти (як правило, 2–5% від загального контингенту), що дозволяє проводити з ними цілеспрямовану освітню діяльність як на етапі формування індивідуального навчального плану (визначення форми освоєння тієї чи іншої дисципліни, складання індивідуального навчального графіка), так і на етапі навчання (консультування, організаційна та тьюторська підтримка, персоналізований контроль знань). На нашу думку, така модель в умовах військового стану дозволила б здобувачам освіти навчатися в зручному для них режимі та поєднувати навчання з іншими видами діяльності, у тому числі, з обороною держави та виробничою діяльністю. У повоєнний час така модель змішаного навчання сприяла б залученню здобувачів освіти з різних регіонів України та світу.

Наступна модель «*Змішана навчальна дисципліна*» передбачає інтеграцію синхронної (наживо/ life) з асинхронною (відстроченої в часі та опосередкованої цифровими ресурсами / online) освітньої взаємодії при вивченні окремої дисципліни. У даному випадку певні модулі або теми курсу викладаються онлайн для всієї навчальної групи (поток, курсу). Важливо, щоб онлайн компонента містила усі дидактичні етапи її засвоєння – опрацювання нового матеріалу, закріплення знань, контроль та оцінювання результатів навчання. Визначення частки матеріалу, що вклатиметься онлайн відбувається на етапі розроблення робочої програми та/або силабусу навчальної дисципліни з можливим плануванням мінімальної та максимальної частки очної та онлайн взаємодії. Також важливо враховувати специфіку матеріалу, що викладається, адже зростання частки онлайн можливе за умов, коли: передбачається значний обсяг типових алгоритмів опрацювання матеріалу чи виконання завдань; використовуються завдання невисокого рівня складності, завдання, подібні до попередньо вивчених за змістовними характеристиками та (або) за логікою освоєння; завдання, пов'язані з формуванням та використанням ІТ-компетенцій; вивчаються об'ємні теоретичні розділи й теми, що не потребують практичних, лабораторних та групових робіт на етапі закріплення та застосування знань. В очному форматі обов'язково мають викладатися розділи та теми, що вимагають використання спеціального обладнання або ліцензійного програмного забезпечення, групових форм роботи для відпрацювання практичних знань, умінь та навичок (лабораторні роботи, навчально-тренувальні заняття з видів спорту, виробнича практика тощо), а також теоретичний матеріал підвищеної складності. Зазначена модель є однією з найбільш традиційних, яку використовували вітчизняні заклади вищої освіти під час пандемії. Її дидактичні особливості полягають в поступовому переході із очного до віддаленого навчання, а відтак збільшення частки онлайн.

Перевагами моделі «Змішана навчальна дисципліна» за умови розроблених якісних електронних освітніх ресурсів, грамотного та чіткого розподілу етапів life/ online та попереднього навчання студентів алгоритмам організації навчальної діяльності в умовах змішаного навчання полягають у можливості здобувачів освіти зосередитись на вивченні складних та важливих розділів курсу, тим самим підвищити якість засвоєння матеріалу; прискореного засвоєння онлайн-тем та модулів; поступового розвитку компетентностей самостійного навчання у цифровому освітньому середовищі. Крім того, урізноманітнення інформаційних джерел, мультиформатність подачі навчального матеріалу, гнучкий режим навчальної роботи сприяє підвищенню академічної мотивації та результативності навчання здобувачів вищої освіти.

Реалізація такої моделі у воєнний час потребує збільшення частки онлайн-викладання (теоретичний матеріал, виконання завдань самостійної роботи, поточне тестування; захист кваліфікаційних робі). Практичні, лабораторні заняття, виробнича практика, семестрові та атестаційні екзамени по можливості варто зберегти в очному форматі. Відтак її використання можливе на територіях, де не відбуваються активні бойові дії і контингент здобувачів перебуває в межах безпечної доступності до ЗВО. У повоєнний період застосування такої моделі можливе за умови збільшення очної навчальної взаємодії для студентів першого і другого курсів. Для студентів старших, і особливо випускних курсів, навпаки, має збільшуватися онлайн компонента з дотриманням принципів систематичності і послідовності у формуванні знань, умінь, навичок, що дозволить їм навчатися у зручному темпі і відвідувати за ЗВО певним розкладом очних занять (у визначені дні, через тиждень, останній тиждень місяця тощо).

Модель «*Контактна сесія*» є однією з традиційних та такою, що використовується в більшості закладів вищої освіти України для організації навчального процесу здобувачів вищої освіти заочної форми навчання. Пандемія COVID19 актуалізувала значення означеної моделі як найбільш прийнятної для забезпечення віддаленого навчання під час хвиль поширення інфекції. Дидактичні особливості її реалізації полягають в тому, що протягом навчального року (семестру) організовуються нетривалі (від одного до трьох тижнів) очні заліково-екзаменаційні сесії, до яких здобувачі освіти готуються в міжсесійний період віддалено: виконують наперед визначені завдання самостійної роботи. Використання інформаційно-комунікаційних освітніх технологій дозволяє здійснювати онлайн поточний контроль результатів навчання і консультування з викладачами щодо виконання завдань. Таким чином, основна частина роботи з освоєння, закріплення та застосування на практиці нового матеріалу, виконання проєктних завдань та кваліфікаційних робіт виводиться в онлайн. Під час очної сесії, як правило, реалізуються такі форми організації освітнього процесу, як лекції, семінари з окремих, як правило, укрупнених, тем навчальної дисципліни з метою їх поглибленого вивчення; практичні та лабораторні заняття з метою закріплення фаховозначущих навичок і компетентностей здобувачів освіти; індивідуальні та групові консультації з ключових проблем курсу; проміжний (рубіжний) та

підсумковий контроль (наприклад, у формі заліків / екзаменів / захисту курсових проєктів, кваліфікаційних робіт).

У воєнний час модель «*Контактна сесія*» широко використовується у практиці професійної освіти закладів вищої освіти для вирішення ключового завдання: організації освітнього процесу для здобувачів усіх рівнів та форм навчання з метою убезпечення їхнього життя і здоров'я до стабілізації військово-політичної ситуації в регіоні чи країні. У повоєнний період цінність цієї моделі вбачаємо у можливостях реалізації додаткових програм професійного розвитку різних типів (підвищення кваліфікації, перепідготовка, стажування) та різної тривалості незалежно від офіційно заявленої форми реалізації програми.

Висновки.

Таким чином, з'ясовано, що діяльність сучасних закладів вищої освіти під впливом несприятливих соціальних, економічних, політичних чинників зазнає потужних трансформацій. Якщо донедавна для здобувачів освіти та науково-педагогічних працівників українських університетів вони були зумовлені глобальними викликами поширення коронавірусної хвороби, то нині на порядок денний виступають проблеми, пов'язані з наслідками російської агресії. Досвід організації змішаного навчання, напрацьований вітчизняними ЗВО під час пандемії, дозволив більшості закладів продовжити освітній процес без суттєвого зниження його якості. Утім, проблеми, зумовлені військовою економікою (переміщення, часткова руйнація окремих ЗВО, залученість окремих студентів та викладачів до волонтерської чи оборонної діяльності; нестабільна економічна ситуація, а відтак ускладнення обов'язкових виплат) змушує заклади вищої освіти здійснювати пошук нових форм і технологій професійної освіти. Пропонована у статті класифікація та систематизація варіативних освітніх моделей змішаного навчання та їх характеристика має на меті сприяти вітчизняним педагогічним ЗВО, зокрема тим, які готують майбутніх учителів фізичної культури, ефективно інтегрувати цифрові та педагогічні технології, розвантажити навчальні аудиторії, зменшити навчальне навантаження викладачів та академічне навантаження здобувачів освіти, індивідуалізувати навчальний процес, мінімізувати небезпечні фактори, що в сучасних умовах є першочерговими завданнями та запорукою їх успішного функціонування.

Література

1. Блинов В.И., Сергеев И.С. Модели смешанного обучения в профессиональном образовании: типология, педагогическая эффективность, условия реализации. *Профессиональное образование и рынок труда*. 2021. № 1. С. 4 –24.
2. Ерицян Л. А. Технология «Перевернутый класс» в обучении межкультурному иноязычному общению студентов среднего профессионального образования. *Английский для нефилологов. Проблемы ESP-2020*. Воронеж, 2020. С. 51–55.
3. Нестуля О., Нестуля С., Кононец Н. Варіативні моделі змішаного

навчання (blended learning) у вищій школі: досвід ПУЕТ. *Вища школа*. 2021. № 11. С. 7–20.

4. Цюняк О., Розлуцька Г. Змішане навчання як інноваційна форма організації освітнього процесу у закладах вищої освіти. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2021. № 2 (49). (Серія «Педагогіка. Соціальна робота»). С. 232–235. DOI: 10.24144/2524-0609.2021.49.232-235

5. Фаизова Э. Ф. Смешанное обучение как форма организации учебно-познавательной деятельности студентов колледжа. *Фундаментальная и прикладная наука*. Челябинск: ЧГПИ, 2015. С. 187–190.

6. Garrison D. Randy, and Vaughan Norman D. Blended Learning in Higher Education. San Francisco, CA, USA: Jossey-Bass, 2012. 272 с. ISBN: 978-1-118-26955-8.

7. Horn M., Staker H. Blended: Using disruptive innovation to improve schools. San Francisco: Jossey-Bass, 2015. 612 с.

8. Impact of the Russian Federation's invasion of Ukraine on the Ukrainian higher education sector: BRIEFING. Geneva : European University Association asbl, April 2022. P. 3.

9. Means B., Toyama Y., Murphy R., Bakia M., & Jones, K. Evaluation of Evidence-Based Practices in Online Learning: A Meta-Analysis and Review of Online Learning Studies. US Department of Education. 2009. 93 p. URL: <https://eric.ed.gov/?id=ED505824>

Abstract. *In conditions of military economy formation, higher educational institutions are trying to find new approaches to the organization of the educational process, which would allow them to prepare a mobilization reserve at a high level. One of the innovative solutions, which was effective during the pandemic, is blended learning. The authors have classified and characterized the variable models of blended learning that can be implemented in order to solve didactic and organizational and methodological tasks of training future physical culture teachers during the wartime and in the post-war period. In particular, it is emphasized that the use of such models as a blended educational programme; blended individual curriculum; blended discipline; the contact session can ensure the integration of digital and pedagogical technologies, unloading classrooms, reducing the teaching load of lecturers and academic load of students, individualization of the educational process, minimization of dangerous factors to restore a safe situation in the country. Taking into account the didactic and organizational and methodological peculiarities of each model, as well as the variety of strategies for their implementation, forecasting the effectiveness of their use is based on empirical data.*

Keywords: *models, blended learning, didactic peculiarities, professional training, future physical culture teachers, wartime.*

Стаття надіслана: 20.05.2022 р.

© Даниско О., Корносенко О.

УДК 376.42

**THE PROBLEM OF FORMING A HEALTH CULTURE OF CHILDREN
WITH MENTAL RETARDATION**
**ПРОБЛЕМА ФОРМИРОВАНИЯ КУЛЬТУРЫ ЗДОРОВЬЯ У ДЕТЕЙ С ЗАДЕРЖКОЙ
ПСИХИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ**

Mazur E.N. / Мазур Е.Н.*ph. d.b.s., ass. prof. / к.б.н., доц.*

***Аннотация.** В работе рассматриваются теоретические основы проблемы формирования культуры здоровья у младших школьников с задержкой психического развития. Представления о культуре здоровья у младших школьников с задержкой психического развития характеризуются неполнотой, фрагментарностью и неустойчивостью. Указаны возможные причины выявленных нарушений.*

***Ключевые слова:** культура здоровья, здоровый образ жизни, задержка психического развития, младшие школьники.*

Человеческая беспечность в отношении к своему здоровью хорошо отражена в словах английского историка Томаса Фолера: «Здоровье не ценят пока не приходит болезнь». Для устранения неблагоприятной тенденции к ухудшению здоровья населения необходимо акцентировать внимание каждого человека в отдельности на стремлении сохранить и укрепить свое здоровье, поэтому важно обращаться к вопросу формирования представлений о здоровом образе жизни (далее – ЗОЖ) уже с юных лет. Здоровый образ жизни – «это традиционные и необходимые для определенных социально-экономической стадии виды и способы жизнедеятельности человека, которые способствуют повышению адаптивности его организма, полной реализации социальных ролей и достаточно активной жизни» [1].

Осознанный подход к сохранению своего здоровья и соблюдению правил ЗОЖ – это важный элемент общей культуры человека. Работа в данном направлении должна проводиться сразу же с поступлением ребёнка в общеобразовательное учреждение, потому как нарушения здоровья в раннем возрасте крайне трудно компенсировать в будущем. Знания и умения о здоровом образе жизни, полученные в детстве, откладываются в памяти и превращаются в привычки, которые формируют основу жизни.

Крайне важно изучить образ жизни школьников, которые в силу особенностей своего развития не в полной мере осознают всю ответственность за свое здоровье и очень зависимы от условий социализации. Исходя из этого с детьми с задержкой психического развития (далее – ЗПР) необходимо проводить целенаправленную работу по усвоению представлений о ЗОЖ, позволяющих поддерживать и укреплять их здоровье. Это зависит от того, что дети данной категории в сильной степени подвержены влиянию вредных привычек и кроме основного дефекта имеют другие сопутствующие заболевания.

В последние десятилетия вопросы формирования ЗОЖ у дошкольников, младших школьников и подростков стали предметом внимания многих ученых: А.М. Амосов, А.И. Антонов, И.И. Брехман, Г.А. Бутко, И.В. Журавлева,

В.М. Нилов, А.А. Покровский, С.М. Степанова, Г.И. Царегородцев, Г.Х. Шингаров и др.

При этом аспекты, связанные с содержанием деятельности по формированию представлений о ЗОЖ у младших школьников с задержкой психического развития, рассмотрены не в полной мере. Мы можем сослаться на исследования следующих авторов: А.Н. Гамаюновой, Н.Ю. Гомзяковой, Т.П. Марковой, И.М. Новиковой, Т.С. Овчинниковой, В.В. Сазоновой [2].

Под представлениями о здоровом образе жизни у детей мы понимаем уровень осведомленности как о негативно влияющих на состояние человека факторах: плохой экологии, вредных привычках и т. п., так и о положительно влияющих на организм факторах: правильном питании, закаливании, соблюдении режима дня, двигательной активности и т. д., а также о функциях организма и его строении; об особенностях психологического и физического здоровья.

Младший школьный возраст является одним из ответственных периодов жизни в личностном развитии. В связи с этим образовательно-воспитательная деятельность в школе должна развивать уровень здоровья ребенка и обеспечивать основу физической культуры, ЗОЖ в будущем. На этапе младшего школьного возраста должна быть обеспечена функциональная система ЗОЖ [2].

Наиболее благоприятный период для формирования представлений о здоровом образе жизни является младший школьный возраст, так как данный этап характеризуется усвоением информации об образе жизни, формируются основные правила поведения, ценностные ориентиры, моральные принципы, личностные убеждения и способность к самопознанию, соответственно образуется сознательный подход к ведению здорового образа жизни.

При нормативном психическом развитии в ходе познания окружающей действительности, накопления информации и опыта (сначала в семье, потом в рамках обучения в образовательной организации) у детей складываются представления о ЗОЖ: они осознают факторы, которые воздействуют на здоровье, могут делать некоторый самоанализ его состояния, понять причинно-следственные связи, усвоить способы заботы о здоровье, им доступно понимание значения здоровья и собственной роли в его укреплении [3].

Однако в образовательных организациях присутствует достаточно большое количество обучающихся детей с ограниченными возможностями здоровья, куда входит и группа детей с ЗПР. Категория обучающихся с задержкой психического развития представляет собой различную по составу группу детей с особыми образовательными потребностями. Недостатки их развития связаны как с резидуально-органической недостаточностью или функциональной незрелостью центральной нервной системы, так и с заболеваниями соматического характера.

У большинства младших школьников с ЗПР отмечается отставание в развитии отдельных психических функций (восприятия, памяти, мышления, внимание, эмоционально-волевая сферы) от условно возрастной нормы, а также быстрая утомляемость и низкая работоспособность. Помимо функциональной

незрелости ЦНС, у детей наблюдается общая соматическая слабость, заболевания отдельных органов и систем организма. Детям с ЗПР необходимо предоставить возможность обучаться в специально организованных условиях, так как они относятся к «группе риска» в зависимости от состояния соматического и психического здоровья [2].

Максимально легко и стойко представления о ЗОЖ формируются у детей именно младшего школьного возраста. В этом возрасте значимой становится потребность в знаниях и впечатлениях, из-за этого ребенок стремится к познанию нового, в окружающей действительности, хочет понять сущность объекта и явления, а это в свою очередь формирует у него представления о ЗОЖ. Однако у детей с задержкой психического развития ход формирования представлений о здоровом образе жизни имеет особенности.

Представления о ЗОЖ у детей с ЗПР отличаются фрагментарностью, неполнотой и неточностью, отличаются поверхностностью, отмечается отсутствие связанного комплекса знаний о здоровье и здоровом образе жизни. Формирование представлений о ЗОЖ у младших школьников с ЗПР будет способствовать их адаптации к условиям окружающего мира, поддержанию и укреплению здоровья, способствовать социализации и интеграции.

Если рассматривать детей с недостатками в интеллектуальном развитии, то в силу особенностей психофизического состояния они ограничены в самостоятельном приобретении знаний и умений валеологического характера. Однако важным отличием ЗПР например, от умственной отсталости является способность детей продуктивно использовать помощь взрослого. Так, при выполнении заданий ребенок с помощью взрослого может успешно с ними справляться, и это будет обозначать ближайшую зону его развития. Это, несомненно, накладывает определенные требования к уровню квалификации подготовки педагогических кадров для работы с такими детьми.

Исследования показывают, что такие дети не владеют понятиями о состоянии здоровья как о физиологическом состоянии человека, противоположном болезненному; не способны охарактеризовать особенности, свойственные здоровому человеку, у них отсутствует требуемый запас взглядов об условиях, приносящих вред и пользу для здоровья; не сформированы понятия о значимости для самочувствия физической активности, полноценного отдыха, сбалансированного питания, соблюдения санитарно-гигиенических норм, состояния окружающей среды, о поддержании самочувствия с помощью укрепляющих и профилактических мероприятий [2].

Также соблюдение правил здорового образа жизни требует от человека существенных волевых усилий, что весьма сложно для детей с нарушенным интеллектом, страдающими расстройствами эмоционально-волевой сферы.

Считается, что у младших школьников с ЗПР формирование основ ЗОЖ определяется наличием особенностей. Для них характерна несформированность комплекса представлений о здоровье и ЗОЖ (когнитивный компонент); нет интереса к занятиям оздоровительного характера и стремление к поддержанию ЗОЖ (мотивационный компонент); нет осознания значимости ведения ЗОЖ (оценочный компонент); нет адекватных поведенческих проявлений по

отношению к собственному здоровью (поведенческий компонент) [4].

Таким образом, младший школьный возраст благоприятен для формирования культуры здоровья. Дети с задержкой психического развития характеризуются отсутствием взаимосвязанного комплекса представлений о здоровье и здоровом образе жизни, наличием фрагментарных, неполных и неточных представлений о здоровом образе жизни, трудностями установления причинно-следственных связей. Дети не заинтересованы в получении как знаний, касающихся сохранения и укрепления своего здоровья, так и проявлении самостоятельности и инициативности применения этих знаний в практике ведения ЗОЖ. Всё это накладывает определенные требования к уровню квалификации подготовки педагогических кадров для работы с такими детьми.

Литература:

1. Торохова, Е.И. Валеология: словарь [Текст] / Е.И. Торохова. – М. : Флинта, 1999. – 248 с.
2. Новикова, И. М. Актуальные аспекты проблемы формирования представлений о здоровом образе жизни у дошкольников с задержкой психического развития / И. М. Новикова, Н. Ю. Борякова // Вестник ВятГГУ. – 2012. – № 2-3. – С. 131–135.
3. Сапунова, В. М. К вопросу совершенствования механизмов формирования здорового образа жизни школьников / Л. И. Кулагина, В. М. Сапунова // КАНТ. – 2012. – № 1 (4). – С. 54–59.
4. Гамаюнова, А. Н. Организация педагогической работы по формированию основ ЗОЖ младших школьников с ЗПР / А. Н. Гамаюнова, Т. П. Маркова // Актуальные проблемы специального и инклюзивного образования. Сборник научных трудов по материалам Международной научно-практической конференции. – 2019. – С. 68-73.

Abstract. *The article deals with the theoretical foundations of the problem of forming a health culture of primary schoolchildren with mental retardation. Ideas about the culture of health of children with mental retardation are characterized by incompleteness, fragmentation and instability. Possible causes of the identified disorder are indicated.*

Key words: *culture of health, healthy lifestyle, mental retardation, primary schoolchildren.*

Статья отправлена: 19.05.2022 г.

© Мазур Е.Н.

УДК 373.3

**THE PROBLEM OF USING TECHNIQUES AND MEANS OF TEACHING
THE CHRONOLOGY OF PRIMARY SCHOOLCHILDREN
ПРОБЛЕМА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРИЕМОВ И СРЕДСТВ ОБУЧЕНИЯ
ХРОНОЛОГИИ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА**

Mazur E.N. / Мазур Е.Н.*ph. d.b.s., ass. prof. / к.б.н., доц.***Anikina A.S. / Аникина А.С.***student / студент*

Аннотация. В работе рассматриваются теоретические основы проблемы использования различных средств и приемов обучения хронологии младших школьников. Большинство учащихся испытывают трудности при ориентировании в датах и исторических событиях. Проведено исследование по выявлению эффективных методических приемов.

Ключевые слова: хронология, методические приемы, обществознание, дети младшего школьного возраста.

Изучение обществознания в начальной школе имеет большое значение и составляет основу для освоения дальнейших знаний по истории в будущем обучении детей. Именно в этом возрасте происходит первое знакомство с хронологией, т.е. знакомство с такими понятиями, как десятилетие, столетие или век, тысячелетие, эра, эпоха; знакомство с основными датами истории.

Рассмотрение хронологии на уроках обществознания начинается со второго полугодия 3 класса и продолжается до окончания школы учащихся. В начальной школе происходит знакомство только с главными событиями и датами истории человечества, а начиная с 5 класса, эти знания начинают прирастать быстрым темпом. У большинства детей именно этот блок знаний вызывает трудности в обучении: кто-то плохо запоминает даты и события, кто-то плохо ориентируется в хронологической таблице и ленте времени.

Поэтому главной задачей педагога является, помочь детям освоить знания, запомнить их и научиться хорошо ориентироваться в датах и хронологических событиях. Для достижения поставленной цели педагогу нужно знать, какие приемы и средства будут наиболее эффективными.

В младшем школьном возрасте дети начинают изучать мир вокруг себя, в том числе общественные науки и историю. Один из этапов – это изучение хронологии, т.е. изучение дат и событий. А.П. Евгеньевой хронология рассматривается в 2 аспектах. Во-первых, хронология – это вспомогательная историческая наука, которая на основе изучения и составления письменных или археологических источников определяет точные даты различных исторических событий, например, когда жили древние египтяне, римляне или в каком году имели место определенные войны. Во-вторых, хронология – это порядок исторических событий, а также список дат самих событий, то есть, например, какие события происходят до или после правления Петра I и в какие годы [1].

В Энциклопедии Брокгауза и Ефрона хронология рассматривается как учение об измерении времени. Существует астрономическая и историческая

хронология. Астрономическая хронология изучает различные небесные явления, которые более или менее регулярно повторяются как средство расчета времени. Историческая хронология, с другой стороны, учит, как именно отдельные народы и века использовали движение небесных тел для измерения времени. Данные виды хронологии между собой взаимосвязаны: астрономическая предоставляет исторической ориентиры, шкалы и инструменты для сравнения различных методов и приемов измерения времени, используемых разными народами [2].

Под хронологическими умениями мы будем понимать соотношение событий во времени, определение порядка событий, правильное чтение дат – установление взаимосвязи между годом и веком, веком и тысячелетием, взаимодействие с концепциями прошлого, настоящего и будущего.

И.П. Ермолаев выделил две задачи исторической хронологии: теоретическую – по конкордации – согласованию, и практическую – по редукции – сокращению – хронологических дат. Теоретическая задача заключается в выявлении связи между различными временными шкалами по взаимному согласию. Практическая задача принимает участие в разработке принципов перевода дат из одной хронологической системы в другую. Самым важным для ученого-историка является практическая сторона, так как она занимается переводом дат исторических событий в источниках с использованием всевозможных календарных и эпохальных систем в нынешнюю эпоху и общепринятую хронологию [3].

Для педагогических наук чувство времени является естественной эстетической способностью человека чувствовать, гармонизировать и синхронизировать виртуальный и реальный мир. Эстетическое качество времени развивается во время всей человеческой жизни. Именно поэтому чувство времени нужно закладывать еще с детства (в детском саду), начиная с самого простого, затем постепенно усложняя (в начальных классах), чтобы на выходе из младшей школы ребенок уже мог спокойно оперировать основными понятиями времени.

Таким образом, хронология – это наука, которая изучает происходящие события и их даты. Даты связаны со временем, так как именно время и определяют эти даты.

Учитывая общую классификацию приемов и средств обучения детей младшего школьного возраста, можно выделить те, которые можно использовать при изучении хронологии на уроках обществознания в начальной школе. Методисты давно обращали свое внимание на проблему изучения хронологии и, в основном, ассоциировали ее с наглядными приемами и средствами обучения. Методист и педагог А.А. Вагин считает главными наглядными средствами ленту времени, хронологические таблицы, исторические карты. Он отмечает, что в усвоении хронологии учащимися существенное значение имеет создание прочных представлений о последовательности исторических событий. Особенно важно установление и закрепление в их памяти последовательности таких событий, которые являются значительными вехами исторического развития. Методист и историк П.В. Гора

утверждал, что наглядное обучение является незаменимым способом создания у школьников четких, исторически правдивых представлений о прошлом, и в свою очередь, выделил ряд приемов работы с хронологией такие, как: составление ленты времени, обозначение дат, написание календарей событий, составление хронологических и синхронистических таблиц. Г.И. Годер – заслуженный учитель и путешественник – основал систему работы с хронологическими датами на материале курса истории древнего мира. Его концепция базируется на заданиях и упражнениях по ленте времени. В свою очередь, современные методисты О.Ю. Стрелова и Е.Е. Вяземский предлагают применять разные виды тестов с целью изучения хронологии в начальной школе [4].

Чтобы определить какие методические приемы и средства используются педагогами начальных классов при изучении хронологии, нами было проведено исследование, в котором приняли участие 29 учителей начальных классов. Им были предложены два вида заданий: тест на знание основных дат, которые изучаются в 3 и 4 классах начальной школы и вопросы, которые раскрывают, какие методические приемы и средства используются ими при обучении школьников.

Опрос показал, что работа над изучением хронологии в младших классах идет трудно. 97% опрошенных считают, что есть трудности у детей при изучении хронологии, и всего лишь 3% процента в этом не уверены. Большинство респондентов знакомы с такими видами и приемами изучения хронологии, как соотнесение даты с событием, восстановление событий по порядку; меньше всего знакомы с историческим календарем. Данные представлены в таблице 1.

Чаще всего по результатам исследования педагоги используют такие виды и приемы, как: дата-событие – 51,7%, лента времени – 48,3% и хронологическая таблица – 31%. Менее всего по результатам исследования педагоги используют такие виды и приемы, как: контурные карты и «Четвертый лишний» – 3,4%, и соотнесение года с веком – 6,9%.

Таблица 1 Виды и приемы изучения хронологии, используемые педагогами

Дата – событие	51,7%
Лента времени	48,3%
Хронологическая таблица	31%
Цепочка дат	20,7%
Порядок дат	20,7%
Карточки с датами	10,3%
Исторический календарь	10,3%
Соотнесение года с веком	6,9%
Контурные карты	3,4%
«Четвертый лишний»	3,4%

Большинство респондентов считают эффективными видами и приемами следующие: соотнесение даты с событием, работа с лентой времени; меньше процентов получили следующие виды и приемы: схемы, исторический календарь. Данные представлены в таблице 2.

Таблица 2 Эффективные виды и приемы работы с хронологией

Соотнесение даты с событием	58,6%
Работа с лентой времени	51,7%
Восстановление событий по порядку	41,4%
Карточки с датами	37,9%
Логическая цепочка дат	37,9%
Хронологическая таблица	27,6%
Исторический календарь	13,8%
Схемы	3,4%

В работе с детьми, испытывающими значительные трудности при изучении хронологии, эффективными видами и приемами учителя считают следующие: использование карточек с датами, работа с лентой времени и хронологической таблицей; в меньшей степени это относится к таким видам и приемам, как ассоциации, контурные карты, многократное повторение. Данные представлены в таблице 3.

Таблица 3. Виды и приемы, используемые педагогами для повышения эффективности изучения хронологии

Карточки с датами	34,5%
Лента времени	24,1%
Хронологическая таблица	24,1%
Исторический календарь	20,7%
Логические запоминания	20,7%
Наглядные методы	13,8%
Доклады, лекции, презентации	13,8%
Ассоциации	6,9%
Контурные карты	6,9%
Многократное повторение	3,4%

Большинство респондентов считают эффективными видами и приемами для детей на этапе контроля следующие: тест, соотнесение даты с событием; меньше процентов получили следующие виды и приемы: письменный ответ и восстановление событий по порядку, схемы, таблицы и использование карточек с датами.

При ответе на вопрос об использовании педагогами игровых приемов при изучении дат, мнения разделились. Одни утверждают, что такая практика в школе присутствует (45%), другие (55%) опровергают это. Можно сделать вывод, что используются, но избирательно и отдельными учителями. Так,

наиболее высокий уровень знаний был связан с датами принятия христианства на Руси, основанием Москвы и первым полетом человека в космос. Хуже всего ответили на восьмой вопрос о дате начала правления Ивана Грозного.

В заключение можно отметить, что для эффективного обучения младших школьников на уроках окружающего мира в разделе обществознания педагог должен тщательно отбирать информацию и приемы подачи этой информации, опираясь на задачи изучения хронологии, возраст обучающихся, а также характер и степень освоения ими знаний.

Педагог обязан располагать исторический материал от простого к сложному, соблюдать основные методические правила: выбор приема обуславливать характером исторического факта, его местом в истории и задачами определения его связей и отношений с другими фактами, что поможет детям более осознанно изучить материал.

Литература:

1. Словарь русского языка: В 4-х т. / РАН, Ин-т лингвистич. исследований; Под ред. А. П. Евгеньевой. - 4-е изд., стер. — М.: Рус. яз.; Полиграфресурсы, - 1999. Т. 1. А—Й. - 702 с.
2. Брокгауз, Ф.А. Энциклопедический словарь: биографии : в 12 т. / Брокгауз и Ефрон. - Репр. изд. - М: Большая Российская энциклопедия, 1993. - 799 с.
3. Ермолаев, И. П. Историческая хронология: учебник для вузов / И. П. Ермолаев, А. И. Ермолаев. - 3-е изд., перераб. и доп. - М.: 2021. - 375 с.
4. Студеникин, М.Т. Методика преподавания истории в школе: Учеб. для вузов / М.Т. Студеникин. – М.: ВЛАДОС, 2004. – 238 с.

Abstract. The paper deals with the theoretical foundations of the problem of using various means and techniques of teaching the chronology of primary schoolchildren. Most students have difficulty navigating dates and historical events. A study was conducted to identify effective methodological techniques.

Key words: chronology, methodical methods, social studies, primary schoolchildren.

Статья отправлена: 19.05.2022 г.

© Мазур Е.Н., Аникина А.С.

УДК [334.722.1+336]:005.336.2]:373.5.091.2

THE PLACE AND ROLE OF KEY COMPETENCE "ENTREPRENEURSHIP AND FINANCIAL LITERACY" IN THE CONTENT OF TECHNOLOGIES OF BASIC SECONDARY EDUCATION**МІСЦЕ ТА РОЛЬ КЛЮЧОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ «ПІДПРИЄМЛИВІСТЬ ТА ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ» У ЗМІСТІ ТЕХНОЛОГІЙ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ****Berbets V.V. / Бербец В.В.***Ph.D. in Ped. S., A. P./к.пед.н., доцент**ORCID: 0000-0003-2798-9210**Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Sadova, 2, 20300**Уманський державний педагогічний університет**імені Павла Тичини, Умань, Садова, 2, 20300***Vasylevska T.I. / Василевська Т.І.***Teacher of Labour Education/вчитель трудового навчання та технологій**Lyceum of Dmitrushky Uman District Cherkasy Region**Village of Dmitrushky, Dmitrushky, Petropavlivska, 15, 20332**Дмитрушківський ліцей Дмитрушківської сільської ради**Уманського району Черкаської області, Дмитрушки, Петропавлівська, 15, 20332*

Анотація. В роботі розглядається сутність ключової компетентності «Підприємливість та ініціативність» у процесі технологічної підготовки учнів базової середньої школи під час уроків технологій, описано методологічне підґрунтя її реалізації в освітньому процесі. Базуючись на дослідженні сучасного стану формування ключової компетентності «Підприємливість та ініціативність» сфокусовано увагу на сутності підприємливості та ініціативності як якості особистості, оптимізовано та систематизовано класифікацію методів та прийомів навчання, які сприяють реалізації цілей формування вищезазначеної компетентності. Окрім того, запропоновано методичні рекомендації щодо реалізації запропонованої класифікації методів та прийомів у педагогічній діяльності учителя технологій закладів загальної середньої освіти.

Ключові слова: компетентність, підприємливість, ініціативність, уроки технологій, базова середня освіта.

Вступ.

Традиційно завданням закладів загальної середньої освіти визначалася система знань, умінь та навичок, які мав опанувати випускник. З огляду на сучасні реалії та соціальні запити такий підхід виявляється недостатнім, соціуму необхідна молодь, готова долучитися до подальшої професійної та суспільної діяльності, здатні практично розв'язувати життєві та професійні проблеми, що постають перед ними та суспільством в цілому.

Рівень освіченості, особливо в сучасних реаліях, не визначається обсягом знань, їх енциклопедичністю. Із позиції компетентнісного підходу рівень освіченості визначається здатністю розв'язувати виклики різної складності на основі наявних знань, сформованих вмінь та переконань. Компетентнісний підхід все ж базується на системі знань, але він акцентує увагу на здатності використовувати засвоєні знання у професійній діяльності.

Змістові аспекти формування підприємницької компетентності та методичні засади економічної освіти школярів розкриваються у наукових

працях багатьох вітчизняні науковці у тому числі В. Загрівого, О. Камишанченко, Г. Ковальчука, В. Мадзігона, А. Нісімчук, Н. Ничкало, Л. Новікової, Н. Пасічник, О. Шпак, Н. Юрчук.

З огляду на вищезазначене метою нашої публікації є визначення сутності ключової компетентності «Підприємливість та ініціативність» та розробка методичних рекомендацій щодо формування вищезазначеної компетентності.

Основний текст.

Економічна підготовка, є важливою складовою підготовки школярів до подальшого продуктивного професійного життя, формує в них економічну свідомість, вміння аналізувати результати власної праці і знаходити резерви збільшення її ефективності. Вона сприяє залученню підлітків, які невдовзі розпочнуть свою трудову діяльність, до організації суспільного виробництва і творчої співпраці у трудовому колективі. Від рівня підготовки школярів до високовиробничої творчої праці, розвитку в них економічного мислення багато в чому залежить формування в них бережливості, поваги до результатів суспільної праці, виховання почуття задоволеності працею.

Саме тому зорієнтованість системи шкільної освіти на накопичення системи знань та їх засвоєння, яку використовували упродовж попередніх десятиліть, в умовах реформування освітнього процесу сьогодні перестає бути актуальною. Пріоритетним напрямом в освітньому процесі обрано компетентнісний підхід. Його, відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, визначають як спрямованість навчально-виховного процесу на досягнення результатів, якими є ієрархічно підпорядковані ключова, загальнопредметна та предметна (галузева) компетентності [3]. Компетентнісний підхід сприяє успішній адаптації учнів у соціумі, вирішенню ключових проблем сучасного життя, їх професійному самовизначенню. Отже, ключові компетентності є необхідними для життєдіяльності людини та пов'язані з її успіхом у суспільстві в умовах реформування.

Відповідно до загальноприйнятих у дидактиці та методиці навчання трактувань, можна зробити висновок, що ключові компетентності мають однаково важливу значущість, оскільки кожна з них може підготувати до успішного життя в цифровому суспільстві. Впровадження поняття ключових компетентностей дозволяє розв'язувати розповсюджену проблему, коли учні можуть добре опанувати систему теоретичних знань, але зазнають значних труднощів у практичній діяльності, що вимагає використання отриманих знань для розв'язання конкретних завдань або проблемних ситуацій. Сфери перелічених компетентностей частково взаємопов'язані. Аспекти, необхідні в одній галузі, доповнюють компетентності в іншій. Опанування основних мовленнєвих умінь, читання, письма, лічби, вміння та навички у сфері інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) є необхідною основою навчання. Вміння навчатися сприяє будь-яким іншим освітнім заходам. Важливим є формування також критичного мислення, креативності, ініціативності, вміння вирішувати проблеми, оцінювати ризики, приймати рішення та конструктивно керувати емоціями.

Навчання впродовж життя стало необхідністю для кожного громадянина. Питання формування ключових компетентностей чітко окреслено у документі «Рекомендації Європарламенту та Ради Європи «Ключові компетентності для навчання впродовж життя (Європейські орієнтири)»», де підкреслено важливість та доцільність навчання, його пристосованість до умов динамічного світу. Також у цьому документі виділено вісім основних ключових компетентностей: знання рідної мови; знання іноземних мов; математичні компетентності та базові науково-технічні компетентності; інформаційно-комунікаційні компетентності; уміння навчатися; соціальні та громадянські компетентності; ініціативність і підприємливість; культурна обізнаність та здатність до експресії [4].

Особливу роль у підготовці майбутнього покоління до подальшого життя відіграє формування у школярів готовності до інноваційної діяльності. Це означає, що разом з атестатом про середню освіту учні будуть отримувати розвинене критичне мислення, комунікативні навички та навички діяльності в команді. Це допоможе їм вдало побудувати власну кар'єру. У Концепції «Нової української школи» також виділяється десять ключових компетентностей, серед яких восьмою є підприємливість: уміння генерувати нові ідеї, ініціативи та втілювати їх у життя задля підвищення як власного соціального статусу та добробуту, так і розвитку суспільства і держави [2]. Тому формування підприємливості та ініціативності як ключової компетентності, навчає підлітків нестандартно мислити, розвиває нетрадиційні здібності та вміння. До того ж, це створює можливості для розвитку економіки, забезпечує соціальну справедливість, вселяє впевненість у власних можливостях. Інакше кажучи, навчальний процес часто не заохочує дітей до того, щоб ризикувати і робити помилки, необхідні для формування винахідливості та ініціативності. У разі неординарного розв'язання будь-якої проблеми учні можуть зазнати невдачі та отримати досвід, що буде надихати їх, щоб стати творчим, винахідливим та ініціативними.

Підприємницька компетентність передбачає реалізацію здатності учнів: співвідносити власні економічні інтереси й потреби з наявними ресурсами, інтересами і потребами інших людей та суспільства; організовувати власну трудову та підприємницьку діяльність і роботу колективу, орієнтуватися в нормах і етиці трудових відносин; аналізувати й оцінювати власні професійні можливості, здібності та співвідносити їх з потребами ринку праці; складати, здійснювати й оцінювати плани підприємницької діяльності та особисті бізнес-проекти; презентувати й поширювати інформацію про результати власної економічної діяльності та діяльності колективу [5].

Підприємливість – це риса особистості, засадами якої є установка на постійний пошук нових можливостей за межами наявних ресурсів, саморозвиток та самореалізацію, ефективна діяльність в умовах невизначеності. Її результатом стає створення та реалізація об'єктивно або суб'єктивно нових ідей, технологій і соціальних проектів. Підприємлива особистість наділена творчим потенціалом, здатністю до інновації та готовністю ризикувати, а також планувати та керувати проектами для досягнення поставленої мети. Це

допомагає людині зрозуміти суть власної діяльності та не упустити можливості досягти чогось, а також є фундаментом для оволодіння конкретними навичками та знаннями властивими тим, хто займається соціальною або комерційною діяльністю.

Перераховані вище функції реалізуються у навчально-виховному процесі, зокрема на навчальних заняттях з технологій, через інтеграцію підприємництва у зміст та парадигму навчання. Інтегрованість змісту технологій – важливий чинник творення підприємницької компетентності, як, й інших ключових компетентностей в школярів. Традиційне шкільне життя поділено на предмети з їхніми окремими об'єктами вивчення, методами та вимогами. Вони формують в учнях хибну картину світу, який нібито складається з ізольованих комірок, де все відбувається за окремими ізольованими законами.

Змодельовати такий світ допоможуть інтегровані навчальні заняття. Ідеально, коли на таких заняттях працюють два вчителі (наприклад, технологій та економіки), однак це не є обов'язковою умовою. Зрозуміло, що в національній системі освіти його можна зреалізувати лише у виняткових випадках (на показових «відкритих» заняттях). Важливо продемонструвати, як інтегрувати підприємницьку складову у зміст будь-якого предмета без обов'язкової участі вчителя-предметника. Для цього потрібно декілька умов, серед яких «проблемність» завдань на уроці. Саме такий чинник стимулює дискусію, обговорення, пошук різних джерел інформації, зіткнення думок та переконань. Проблемна ситуація стає основою міжпредметних навчальних проєктів, інтерактивних вправ, рольових ігор. Проблемність змісту є однією з передумов інтегрованого заняття, що показує учням потребу комплексного підходу до вивчення теми [6].

Учителів, як доведено педагогічною практикою, у досягненні цілей сприяє застосування різноманітних методів та прийомів навчання. Їх можна згрупувати залежно від визначених цілей освітнього процесу:

- методи, інноваційні навчальні технології – кейс-метод, проєктна діяльність, робота в малих групах, експертні оцінки, проблемні завдання;
- методи, навчальні технології – лекція, розповідь з презентаційним супроводом, робота в парах, самостійна робота, самооцінка та взаємооцінка, різнорівневі завданнями, а також демонстрація
- методи, що формують вміння аналізу та синтезу інформації, критичного мислення, формулювання оціночних суджень та висновків, систематизації фактів. Для реалізації цього виду цілей доцільно використовувати: SWOT-аналіз, мозковий штурм, представлення результатів предметно-перетворювальної діяльності, і робота з джерелами інформації;
- методи, що забезпечують формуванню моральних якостей а саме: відповідальності, професійної гідності, а також прийняттю обґрунтованих рішень. Корисними для нас будуть: робота в групах, рольова гра, методи дискусії (дебати, дискусія на бали, мета план тощо);

– методи, що розвивають здібності та нахили, а саме: просторову уяву, моторику, гнучкість розуму: моделювання, коло ідей, ментальні карти.

Однак інтегроване навчальне заняття з технологій неможливе без вмотивованого і підготовленого вчителя, який розуміє важливість інтегрованих підходів і може стати для учня багатопрофільним експертом. Звісно, «проявити» підприємницьку сутність на деяких заняттях простіше, ніж на інших. Головне, щоб учитель технологій усвідомлено підходив до цієї потреби.

Не всі теми, які розглядають на навчальних заняттях з технологій, можна подати крізь призму змісту, що формує підприємливість. Підприємницьку компетентність і фінансову грамотність можна розвивати через відповідні форми навчальної діяльності, тобто через ті методи, що спонукатимуть учня бути ініціативним, активним, комунікабельним, відповідальним, передбачливим, відважним. Ці форми відображають новий діяльнісний підхід до навчально-виховного процесу, що має замінити трансляторне навчання. Також необхідно враховувати, що не всі учні здатні бути такими. Тому необхідно звертати особливу увагу на пасивних, замкнених, несміливих учнів, враховуючи їх індивідуальні особливості [6].

Висновки.

Таким чином, розглянуті нами аспекти формування ключової компетентності «Підприємливість та ініціативність» у процесі технологічної підготовки учнів базової середньої освіти необхідно зреалізувати компетентнісний підхід до навчально-виховного процесу для формування ключових компетентностей, що є обов'язковою умовою сучасного учасника суспільства. Нами доведено, що особлива роль належить таким компетентностям, як ініціативність, підприємливість та фінансова грамотність. Їх формування та розвиток створює можливості для розвитку економіки, забезпечує соціальну справедливість, вселяє впевненість особистості у власні можливості.

Література:

1. Європа 2020: стратегія розумного, стійкого і всеосяжного зростання: рекомендація Федерації роботодавців автомобільної галузі України. 2014. URL: <http://fra.org.ua/uploads/media/file/0001/01/85c65ab6bada07f232e264f4d68d79ac8c9ee1a4.pdf>. (дата звернення: 20.05.2022)
2. Концепція «Нова українська школа» / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення: 19.05.2022).
3. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 23 листоп. 2011 р. № 1392 URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/24-2004-%D0%BF>. (дата звернення: 11.05.2022)
4. Про основні компетенції для навчання протягом усього життя: рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС). : URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_975. (дата звернення: 13.05.2022)

5. Уроки з підприємницьким тлом: [навчальні матеріали] / за заг. ред. Е. Бобінської, Р. Шияна, М. Товкало. Варшава: Сова, 2014. 398 с.

6. Цина А. Ю. Економічне, екологічне та маркетингове обґрунтування учнями об'єкта проектування як фактор формування конкурентно-спроможної особистості. *Формування конкурентно-спроможної особистості на уроках трудового навчання і технологій: метод.-практичний посібник* / [упоряд. В. Чемшит]. Полтава: ПОППО, 2009. С. 23-26.

Abstract. *The article considers the essence of the key competence "Entrepreneurship and initiative" in the process of technological training of primary school students during technology lessons, describes the methodological basis for its implementation in the educational process. Based on research of the current state of formation of key competence "Entrepreneurship and initiative" attention is focused on the essence of entrepreneurship and initiative as a quality of personality, optimized and systematized classification of teaching methods and techniques that contribute to the goals of the above competence. In addition, methodological recommendations on implementation of the presented classification of methods and techniques in the pedagogical activities of teachers of technology of general secondary education are proposed.*

Key words: *competence, entrepreneurship, initiative, technology lessons, basic secondary education.*

Стаття відправлена: 25.05.2022 р.

© Бербец В.В.

УДК 37.013:504]:159.923-053.6]:[378.018.8:62.051]

**THE ROLE OF ENVIRONMENTAL EDUCATION IN THE FORMATION
OF ADOLESCENT'S PERSONALITY IN THE PROCESS OF
TECHNOLOGICAL PREPARATION****РОЛЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА В
ПРОЦЕСІ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ****Berbets T.M. / Бербец Т.М.***c.p.s., as prof. / к.п.н., доц.*

ORCID: 0000-0002-9334-7112

*Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Sadova, 2, 20300**Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,**Умань, Садова, 2, 20300*

Анотація. В ході модернізації освіти необхідно зберегти її фундаментальність і відповідність актуальним та перспективним потребам особистості, суспільства і держави. До числа фундаментальних знань ми відносимо і екологічну підготовку учнів, знання про біорізноманітність, які утворюють базу для усвідомлення екологічних проблем, дбайливого відношення до всього живого як унікального і безцінного, що забезпечують збереження рівноваги в біосфері як основи виживання людини і сталого розвитку цивілізації.

В статті описано зміст та структуру екологічної освіти сталого розвитку. Проаналізовано питання значущості екологічної освіти підростаючого покоління. Розглянуто особливості екологічної освіти як важливого компоненту процесу технологічної підготовки. Акцентується увага на змістовних компонентах екологічної освіти сталого розвитку.

Ключові слова: екологія, екологічна освіта, сталий розвиток, технології, технологічна освіта.

Вступ.

Екологія як одна із фундаментальних наук про природу стала надзвичайно актуальною в даний час. Це вимоги часу. Адже людина на перший погляд, покращуючи собі умови проживання, на превеликий жаль породжує негативні їх наслідки, створює нові антропогенні проблеми.

В даний час у системі освіти на перше місце виходять проблеми, пов'язані з оновленням структури і змісту загальної середньої освіти, які забезпечать досягнення нової якості освіти. Ці проблеми вимагають зміни пріоритетів в стандартах і навчальних програмах закладів загальної середньої освіти, переосмислення цілей і приведення їх змісту у відповідність до нових потреб суспільства, світових тенденцій, досягнень науки про життя на сучасному етапі. В стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 року серед екологічних проблем в державі, вирішення яких є першочерговим, зазначена проблема недостатнього розуміння в суспільстві пріоритетів збереження навколишнього природного середовища та переваг сталого розвитку. Тому особлива увага надається екологічному вихованню громадян, в тому числі підростаючого покоління. Однією із ключових ідей модернізації виховання і освіти є ідея розвитку компетентності екологічної грамотності і здорового життя учнів. Ця необхідність історично передбачена у корінних змінах світогляду, стилю мислення, традицій, мотивів поведінки людей в

сучасному світі.

Педагогічна наука на сучасному етапі інтенсифікувала активний пошук розв'язання невирішених проблем екологічної освіти. Виходячи з методологічних позицій, філософські проблеми екологічної освіти було розглянуто у працях М.Моїсєєва, Л.Салєєва, М.Фоміної. Історичні аспекти екологічної освіти і виховання досліджувалися у роботах І.Костицької, В.Скупної, Н.Фокіної. Проблеми екологічної освіти досліджувалися відповідно до вікових особливостей учнів середньої школи О.Король, А.Марина, Г.Марочко.

Основний текст.

Сучасний етап екологічної освіти в Україні характеризується як екологічна освіта для цілей сталого розвитку. Зміст еволюціонує від наочно-центрованої природничо-наукової до соціальної проблемної моделі, від пояснення екологічних проблем – до моделювання і управління екологічними ситуаціями на користь збалансованого, конструюванню учбових ситуацій, в яких кожен учень може побачити можливість особистої участі в рішенні екологічних проблем (зниженні екологічних ризиків). При всій очевидності, неминучості і суспільній значущості переходу шкільної екологічної освіти на якісно новий рівень задача розробки його методологічних і науково-методичних підстав представляється складною, і не лише педагогічною, але і філософською, психологічною, соціальною проблемою [1].

У системі освіти на користь сталого розвитку більший нахил робиться на проблеми необхідності системного вирішення проблем природи, економіки і суспільства в єдності. В системі освіти сталого розвитку екологічна, економічна і соціальна проблематика збалансована, це дозволяє молоді, що вчиться, аналізувати екологічні проблеми у всій їх багатогранності, усвідомити можливості людей адаптуватися, виживати і успішно діяти в динамічному світі. На наш погляд, недостатній облік соціальних, політичних і особливо економічних чинників при аналізі екологічних проблем сучасності є вадой вітчизняної екологічної освіти, а не відмінністю її від освіти сталого розвитку [4].

Освіта на користь сталого розвитку розширює зміст екологічної освіти, орієнтуючи його на широкий круг питань, пов'язаних із забезпеченням умов життєдіяльності людей і управлінням чинниками ризику. Аксиологічний зміст екологічної освіти для цілей сталого розвитку заснований на біосферосумісних принципах діяльності людини (збереження механізмів самовідтворення біосфери, раціональне ресурсоспоживання, вдосконалення систем життєзабезпечення), турботі про майбутні покоління і умови їх життя, припинення споживацького відношення до природи. Екологічна освіта сталого розвитку має світоглядний характер і виступає як методологія пізнання навколишнього світу, детермінує зміну методів навчання від загальноосвітньої підготовки до формування здібностей вирішувати пізнавальні, особові, професійні і соціально-екологічні проблеми.

Основними концептуальними положеннями екологічної освіти сталого розвитку є: ідеї сталого розвитку, орієнтація на особистість учня (задоволення

індивідуальних освітніх потреб, можливість самореалізації і розвитку), формування ключових освітніх компетентностей, необхідних для життя в сучасному суспільстві.

Еколого-гуманістичний підхід як теоретична основа надпредметного напрямку екологічної освіти сталого розвитку заснований на інтеграції особово-орієнтованого, компетентнісного підходів і сприяє особовому зростанню і розвитку учнів на основі екологічно орієнтованих цінностей в умовах учбової і соціально значущої діяльності по виявленню і пошуку рішення соціально-екологічних проблем.

Під екологічною освітою цілей розвитку Г. Волошина [1] розуміє випереджаючу освіту, направлену на рішення сучасних соціально-екологічних проблем, створюючи умови для самореалізації і розвитку особи у швидко змінному соціоприродному середовищі. Мета екологічної освіти сталого розвитку при цьому визначається як навчання громадян управлінню якістю життя, усвідомленню об'єктивно існуючих екологічних обмежень економічного розвитку і необхідності адаптації до цих обмежень. Задачами екологічної освіти сталого розвитку є: формування надпредметних знань, умінь і навичок (ключових освітніх компетентностей) на основі розуміння основних законів екології і концепції сталого розвитку, розвиток усвідомленої мотивації для учбово-дослідницької і соціально значущої діяльності, направленої на поліпшення стану навколишнього середовища і якості життя.

При цьому можна виділити такі особливості екологічної освіти сталого розвитку: випереджаючий характер (спрямованість на запобігання соціально-екологічним проблемам); інтегративність (об'єднання розрізнених екологічних знань з природничо-наукових, гуманітарних і технічних дисциплін в єдине ціле з метою синтезу нового навчального змісту з існуючим); надпредметність (конструювання нового учбового змісту, побудованого на інтеграції сучасних наукових знань про природу, суспільство, економіку та ідеї сталого розвитку); створення умов для усвідомлення учнями еколого-гуманістичних цінностей, заснованих на усвідомленому обмеженні потреб і біосферосумісних принципах діяльності людини; спадкоємність нових цілей і задач з передуючими в екологічній освіті. Випереджаючий характер екологічної освіти сталого розвитку пов'язаний із спрямованістю в майбутнє, з формуванням готовності жити в малопередбачуваному майбутньому світі, в швидко змінних екологічних і соціально-економічних умовах, в яких належить жити і трудитися сучасним школярам. Як реагуватимуть природні і соціоприродні системи на різне за масштабами і потужностями втручання людини, передбачити у край важко. Відкриття екологічних закономірностей і законів допустимого перетворення біосфери – справа майбутнього, а ухвалювати рішення і діяти без права на помилку (за принципом обережності) потрібно вже зараз, коли ще не вистачає наукових знань в ситуації невизначеності і непередбачуваності [5].

Як новий надпредметний напрям екологічної освіти сталого розвитку охоплює широкий комплекс не тільки загальнокультурних, загальноосвітніх, але і світоглядних проблем, сприяючи формуванню ключових освітніх компетентностей, які забезпечують цілісність загальнокультурного, особового

розвитку і саморозвитку особи, спадкоємність всіх ступенів освітнього процесу, лежать в основі організації і регуляції будь-якої діяльності учня незалежно від її спеціально-наочного змісту. Жоден шкільний предмет, жодна з діючих в школі наочних областей знання в своєму змісті не здійснює конструювання нового учбового змісту, побудованого на інтеграції сучасних наукових знань про природу, суспільство, економіку і ідеї сталого розвитку. У той же час екологічна освіта сталого розвитку спирається на традиційні наочні знання, необхідні для пояснення і пошуку сприяння рішенню життєво важливих екологічних проблем.

Змістовний компонент екологічної освіти сталого розвитку включає:

- екологічні знання, що дозволило узагальнити і систематизувати наявні знання, а також примітити їх в новому освітньому напрямі;
- ідеї сталого розвитку цивілізації, тобто нове учбове наповнення.

При відборі змісту екологічної освіти сталого розвитку враховується принцип інтеграції природничо-наукових, гуманітарних і технічних дисциплін. Ключовими в змісті екологічної освіти сталого розвитку повинні стати: ідеї сталого розвитку цивілізації; умови сталого існування життя і розвитку людства; основні типи екосистем і їх функціонування; природні ресурси і системи життєзабезпечення; економіка і політика у області охорони навколишнього середовища.

Швидка зміна технологій вимагає відповідної перебудови напрямку діяльності працівників, які протягом свого трудового життя повинні 4-5 разів міняти сферу діяльності, одержуючи доступ до високих технологій.

Сучасна технологічна епоха загострила проблему взаємодії природи, людини й технологічного середовища. Технології виробництва не повинні перешкоджати людині й оточенню. Тому технологічний етап науково-технічного прогресу визначає пріоритети способу виробництва над результатами діяльності з урахуванням її соціальних, економічних, екологічних, психологічних, етичних та інших чинників і наслідків. Людина в сучасному технологічному світі повинна усвідомлювати себе господарем усього сущого, здатною оцінювати відповідність своїх дій інтересам природи й суспільства. Кожна людина повинна бути спеціально підготовленою до гармонійного існування в інформаційно та технологічно насиченому світі. Жити в такому світі й не знати його – небезпечно.

Для екологічної освіти сталого розвитку як надпредметного напрямку модернізації шкільної освіти [2] були визначені такі 12 змістовних ліній, які припускають реалізацію міждисциплінарного підходу (для того, щоб навчитися ставити і вирішувати комплексні соціальні і екологічні проблеми), інтегруючого питання навколишнього середовища, економіки, суспільства, прав і обов'язків. Дані змістовні лінії враховують відповідальність як людей, що нині живуть, так і майбутніх поколінь.

Змістовні лінії екологічної освіти сталого розвитку:

- умови сталого існування життя на Землі і сталого розвитку людства;
- взаємозв'язки в суспільстві, економіці і природі;
- громадянськість, права і відповідальність людини;

- потреби і права майбутніх поколінь;
- різноманітність культурна, соціальна і біологічна;
- якість життя, рівноправність і соціальна справедливість;
- управління відходами;
- зміна клімату;
- власне здоров'я і здоров'я інших людей;
- мир, безпека і вирішення конфліктів;
- розвиток міських і сільських територій;
- майбутнє прогнозоване і непередбачуване [3].

При цьому кожна лінія пов'язана з природними, соціальними і економічними аспектами сталого розвитку. Така розстановка акцентів в змісті освіти для сталого розвитку з'ясовна: неможливо вирішити екологічні задачі поза зв'язком їх з економічними і соціальними проблемами. Екологічне благополуччя залежить від соціальної стабільності і демографічної збалансованості суспільства. Все це вимагає перебудови звичних уявлень людини не тільки про себе, але і про світ, зміни поведінки.

Ключовими поняттями екологічної освіти для цілей сталого розвитку є: сталий (збалансований) розвиток, екологічно орієнтоване управління діяльністю людини, безпека, здоров'я людини, якість життя, системи життєзабезпечення і підтримка життя, біологічна різноманітність, біосферосумісний розвиток суспільства, екологічна місткість екосистем і біосфери, межі зростання, громадянськість, відповідальність на місцевому і глобальному рівнях, потреби і права майбутніх поколінь, рівноправність і соціальна справедливість, управління відходами, зниження екологічних ризиків, ресурсозберігання і енергозбереження, глобальна зміна клімату, особисте і сімейне здоров'я, мир, безпека і вирішення конфліктів, індивідуальний і колективний ризики; соціальний, техногенний і екологічний ризики, урбанізація, урбоекосистема та ін.

Запровадження у виробництво нової техніки й технологій, становлення й розвиток ринкових відносин та нових форм господарювання, зростання обсягу знань про перетворення матеріалів, енергії й інформації в інтересах людини, про загальні принципи цих перетворень вимагають підвищення рівня технологічної культури підрастаючого покоління.

Уміння працювати з інформацією, уміння вчитися стають основою успішної соціалізації особи. Учбова інформація сприяє формуванню ціннісно-сміслових орієнтирів, а екологічні знання трансформуються в засіб регуляції дій і вчинків, включених в реальний контекст життя. Цілісність змісту навчання додає реалізація нового методологічного підходу – відбір змісту не тільки в логіці науки, але і в логіці життя і майбутньої професійної діяльності.

Висновки.

З вищесказаного, відзначимо, що молодь як активний, рушійний механізм розвитку суспільства потрібно активніше ознайомлювати та залучати до вирішення проблем природокористування та природозбереження. Саме тому, головна мета технологічної освіти полягає у формуванні технічно, технологічно і комп'ютерно освіченої особистості, підготовленої до життя й активної

природовідповідної предметно-перетворюючої діяльності в умовах сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства, життєво необхідних ключових та предметних компетентностей, забезпеченні умов для їх професійного самовизначення, виробленні в них навичок творчої діяльності, вихованні культури праці, здійсненні допрофесійної та професійної підготовки за їх бажанням і з урахуванням індивідуальних можливостей.

Література:

1. Волошина Г.П. Творча підготовка майбутнього вчителя з проблем екології // Тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Умань, 1993. – С. 210–211.
2. Гусак П.М. Підготовка учителя: технологічні аспекти / П.М. Гусак. – Луцьк : Вежа, 2009. – 277 с.
3. Назарова Н.С. Природные условия жизнедеятельности общества и экология человека. Политология. Социология. Одесса, 2015. 145 с.
4. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 23 листоп. 2011 р. № 1392 URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/24-2004-%D0%BF>. (дата звернення: 03.01.2019)
5. Січевський А. Матеріали до уроків екологічного спрямування // Біологія і хімія в школі, 2015. – № 6. С. – 11-15.

Abstract. *In the course of modernization of education it is necessary to preserve its fundamentality and compliance with the current and future needs of the individual, society and the state. Among the fundamental knowledge we include environmental training of students, knowledge of biodiversity, which form the basis for understanding environmental problems, careful attitude toward all living things as unique and invaluable, ensuring balance in the biosphere as the basis of human survival and sustainable development.*

The article describes the content and structure of environmental education for sustainable development. The importance of environmental education of the younger generation is analyzed. Features of ecological education as an important component of the process of technological training are considered. Emphasis is placed on the content components of environmental education for sustainable development.

Key words: *ecology, ecological education, sustainable development, technologies, technological education..*

Стаття відправлена: 25.05.2022 р.

© Бербец Т.М.

UDC 636.2.636.02'033 (477.65)

BREEDING OF A NEW TYPE OF SIMMENTAL BEEF CATTLE IN THE CARPATHIAN REGION OF UKRAINE

РОЗВЕДЕННЯ НОВОГО ТИПУ СИМЕНТАЛЬСЬКОЇ М'ЯСНОЇ ХУДОБИ В КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ

Kalynka A.K./ Калинка А.К.

Candidate of Agricultural Sciences, Senior Researcher
Bukovyna State Agricultural Experimental Station of Institute of Agriculture of
Carpathian Region of NAAS

Prylipko T.M. / Приліпко Т.М.,

d.a.s., prof. / д.с.н., проф.

ORCID: 0000-0002-8178-207X

Publons: AAF-5445-2019

Higher education institution Podolsk State University,

Kamianets-Podilskiy, Shevchenko, 13, 32300

Заклад вищої освіти Подільський державний університет

Kazmiruk L.V./Казьмірук Л.В.

Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor

Vinnitsia National Agrarian University

Shpak L.V./ Шпак Л.В.

Candidate of Agricultural Sciences, Leading Researcher

Department of Zootechnics of NAAS of Ukraine

Abstract. For the first time, the article highlights the issue of the efficiency of cattle breeding of a new population Bukovyna zonal type of meat polled Simmental ruminants, which is relevant in the Carpathian region of Ukraine.

The results of research have showed that the growth intensity of repair heifers with the genotype ($3/4$ Simmental Canadian + $1/16$ Simmental Austrian + $1/8$ Simmental German + $1/16$ Simmental American) from birth to 7 months of age prevails by 3.4% ($P < 0.001$) their improved peers with the genotype ($1/32$ Simmental combined + $27/32$ Simmental Canadian + $1/32$ Simmental Austrian + $3/32$ Simmental German) in the herd of the breeding plant State Research Farm "Chernivetske" of Bukovyna State Agricultural Experimental Station of Institute of Agriculture of the Carpathian region of NAAS.

The difference is that the linear and mass dimensions in cattle of a new population with the genotype ($3/4$ Simmental Canadian + $1/16$ Simmental Austrian + $1/8$ Simmental German + $1/16$ Simmental American) increase with the raise of their heredity. Their live weight increased by 15.5 kg, the height at withers – by 3.1 cm, the chest circumference – by 4.8 cm, the oblique length of the torso and buttocks – by 1.7 and 2.1, respectively, and the overall dimensions – by 13.5 cm.

Studies have shown that in terms of relative live weight gain, the repair heifers of the most productive genotype ($3/4$ Simmental Canadian + $1/16$ Simmental Austrian + $1/8$ Simmental German + $1/16$ Simmental American) prevailed the heifers of the genotype ($25/32$ Simmental Canadian + $1/16$ Simmental Austrian + $1/8$ Simmental German + $1/32$ Simmental American) for the period from birth to 3 months of age by 7.3% ($P > 0.99$), from 9 to 12 months of age – by 1.2% ($P < 0.95$), from 12 to 15 months of age – by 15.4% ($P < 0.95$), from 15 to 18 months of age – by 17.4% ($P < 0.95$) and from birth to 18 months of age – by 29.9% ($P > 0.99$). Only between 9 and 12 months of age the best average indicators were reduced to 1.2% ($P > 0.99$) and 0.9% ($P < 0.95$).

Key words: cattle breeding, type, beef cattle, productivity, technology, productive characteristics.

Introduction.

In order to provide the population of the country with livestock products, the

State Program in the direction of rearing specialized breeds of cattle with high genetic potential of meat productivity is implemented in different regions of Ukraine.

In this regard, in the Western region of Ukraine, in particular in Bukovyna and Prykarpattia, a new population of Bukovyna zonal type meat polled Simmental cattle having satisfactory reproductive abilities, the genetic potential of milk and meat productivity, as well as the growth energy in all physiological periods of growing has been bred for 22 years. It is the most relevant for this controlled region [14-17, 22].

As a result, a regional breeding program for the formation of Bukovyna zonal type meat polled Simmental cattle for the Ukrainian Carpathians on the basis of herds of local Simmental cattle of the combined direction of productivity using domestic and world gene pool of meat Simmental in basic and subsidiary farms of public sector of various forms of ownership in the Carpathian region during 1999-2022 has been developed.

The reliable assessment of beef cows in terms of milk productivity is of great importance in the breeding production practice of foreign countries. Based on the generalization of foreign experience using a linear assessment of beef cattle exterior, domestic breeders conduct research on breeding, consolidation and improvement of the new Ukrainian Simmental cattle, which are reared in different regions of Ukraine. [1-2, 18, 20, 21, 23, 24, 26, 27, 28, 31, 32].

When forming the highly productive meat herds, the animal has been evaluated by 15 characteristics. The assessment of the first calving cows has been carried out during the first lactation in the accepted points according to the instructions [3-7].

Thus, the efforts of regional breeders have been aimed at assessing the population of mother-stock by phenotype, udder structure, mammary glands and limb strength. The breeding should take into account not only the type and importance of productivity, but also growth, temperament, reproductive abilities and other characteristics. For further cattle breeding, it is necessary to leave for rearing the posterity from the best meat cows-mothers to repair their own herd and sell the breeding young ones to other farms in the regions of Ukraine [6-13].

A long-term breeding work allows forming the new beef cattle with high genetic potential of milk and meat productivity provided sufficient feeding during the year (not less than 65 quintals of feed units per beef cow with progeny) according to the norms of feeding beef cattle in the Carpathian region.

In the future, it is necessary to consolidate the achieved genetic potential of productivity, improve the reproductive functions of ruminants and provide the appropriate housing conditions that promote good health and prolonged productive use of beef cows. Therefore, the aim of this article is to summarize the materials on breeding the Bukovyna zonal type meat polled Simmental cattle in the direction of increasing the genetic potential of meat productivity to obtain cheap and quality beef in the controlled regions of Ukraine.

In order to obtain the above results, a long-term breeding work has been carried out, namely on the following important selection characteristics: breeding the high-value sires evaluated for the quality of posterity; the phenotypic assessment of first calving cows; the measurement of main physical characteristics of first calving cows; the comprehensive assessment of cows, young ones and sires; the formation of

breeding groups and families, their renewal, breeding the animals for beef cattle; providing the system of growing meat polled repair heifers in accordance with the breed standard of weight and linear growth; breeding the repair bull-calves for insemination of mother-stock of meat Simmental cattle in the area of their rearing; the formation of productive herds of mother-stock of the new type beef cattle; the assessment of the new type beef cattle by live weight indicators; the formation of the herd by age and live weight of ruminants; the determination of average daily gains of meat Simmental cattle in all age and physiological periods of breeding; the determination of the fertility index in the beef Simmental cows; the determination of the insemination rate of Simmental mother-stock; the exterior assessment of first calving cows of meat Simmental and the formation of the genealogical composition of meat polled cows by productive and reproductive abilities.

Material and methods of research.

The meat herds of the newly formed Bukovina zonal type meat polled Simmental cattle with different bloodlines and selection served as the basis for long-term scientific research. The data of statistical reporting, regulatory materials, as well as the data of own research and literature were the main source of writing the article. The annual reports of zoo technicians-breeders in the studied basic and subsidiary breeding farms of the public sector of different forms of ownership with well-arranged zootechnical and breeding records in the regions of Bukovina and Prykarpattia were also used.

The exterior was assessed roughly and by measuring the main body characteristics of the beef ruminants. The ones who did not meet the planned parameters were culled from the herd. Zootechnical (determination of live weight, measurements, body composition indices, as well as milk and meat productivity) and biometric (determination of average values, their errors and degree of probability) accepted methods were used [25].

The breeding work was carried out in basic and subsidiary farms, namely: the Ukrainian leading and operating State Research Farm «Chernivetske» (151 cows), Agricultural Production Private Cooperative «Peremoha» (85 cows) of Hertsaiivskyi district, SOE «Rokytno» ALLC «Avangard» (75 cows) of Novoselytskyi district, Farm «Ivankivtsi» (75 cows), Agricultural Production Cooperative «Zoria» (35 cows) of Kitsmanskyi district, Chernivtsi region and Private Farm «Potochyshche» (115 cows) of Horodenkivskyi district, LLC «Toro» (45 cows) of Rohatyn district, Farm «Zarichchia» (10 cows) and Private Farm «Bohdan» (45 cows) of Kosiv district, Ivano-Frankivsk region. The total number of livestock was 1339 heads, including 604 cows in different parts of the Ukrainian Carpathians.

Research results and discussion.

The characteristics of milk productivity of beef cows of the new population Bukovyna zonal type of ruminants are presented in table 1.

The research found that the cows of the State Research Farm «Chernivetske» had the highest milk productivity of 225 kg in the third and older lactation, which was by 14 kg more than in the analogues of the subsidiary Private Farm «Potochyshche» in Pokuttya region.

The energy of growth in all physiological periods of growing the created new

population of young meat of basic and subsidiary farms in the summer period is determined.

Table 1 - Characteristics of the presented cows in farms

Farm	Amount of cows, heads	Average age of the first calving, months	Live weight, kg	Average milk productivity by lactations, kg		
				lactations		
				first	second	third and older
Chernivtsi region						
Hertsaiivskyyi district						
State Research Farm «Chernivetske»	151	27	585	214	217	225
Agricultural Production Private Cooperative «Peremoha»	85	28	545	190	197	205
Novoselytskyi district						
SOE «Rokytnе» ALLC «Avangard»	75	28,5	575	195	210	215
Kitsmanskyi district						
Agricultural Production Cooperative «Zoria»	35	28,1	575	190	215	220
Farm «Ivankivtsi»	45	29,5	565	195	220	225
Total:	391	27,5	561.7	202.5	209	217
Ivano-Frankivsk region						
Horodenkivskyyi district						
Private Farm «Potochyshche»	115	28,0	563	190	205	211
Rohatyn district						
LLC «Toro»	45	27,5	556	191	197	201
Kosiv district						
Private Farm «Bohdan»	45	27,0	575	195	-	-
Farm «Zarichchia»	10	27,5	545	190	200	225
Total:	215	27,5	565	191	196	200
Total livestock:	604	27,5	563	196.5	202.3	209

Analyzing the production data, we can conclude that the daily gains in young animals of Bukovyna zonal type meat polled Simmental cattle in the summer suckling period are 830-950 g, while they are 770-855 g per day for the full cycle of growing in the foothills of Carpathian region.

It was found that the young cattle of the State Research Farm «Chernivetske» had the largest daily gains of on average 877 g for a number of years, which was by 5.1-5.4% more than their analogues of other subsidiary farms breeding that type of beef cattle in the Carpathians.

Thus, the newly created population of beef cattle is characterized by the following indicators: the live weight of adult cows is 545-650 kg; the milk yield for 210 days is 196-225 kg; the growth rate of young animals for fattening is 950-1150 g; the carcass weight of bulls at the age of 18-24 months is 265-275 kg, as well as the slaughter yield is 60-62%.

The newly formed Bukovyna zonal type meat polled Simmental cattle is characterized by a high energy of growth and feed payment, a strong constitution, a rather high reproductive ability, an easy calving of cows and a multifertility of

posterity. It makes possible to breed these animals in the conditions of industrial technology (with leashed and grazed keeping in winter and on pastures in summer) without premature loss of health and fertility.

Table 2 - Average daily gains of young cattle, g (summer period)

Farm	Status	Years								
		2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2019	on average
Chernivtsi region										
Hertsaiivskiy district										
State Research Farm «Chernivetske»	p/e	870	850	820	950	900	870	920	950	877
Private Cooperative «Peremoha»	s/e	750	700	650	750	780	800	800	850	738
Novoselytskyi district										
SOE «Rokytn» ALLC «Avangard»	p/e	850	830	800	870	850	855	875	900	842
Kitsmanskyyi district										
Farm «Ivankivtsi»	p/f	-	-	-	-	-	-	-	850	873
Agricultural Production Cooperative «Zoria»	p/f	-	-	815	815	795	800	800	830	810
Ivano-Frankivsk region										
Rohatyn district										
LLC “Toro”	p/f	-	-	-	-	-	-	-	850	850
Horodenkivskyyi district										
Private Farm «Potochyshche»	p/f	780	850	800	850	800	850		870	821
Kosiv district										
Private Farm «Bohdan»	p/f	-	-	-	-	850	850	-	865	850
Farm «Zarichchia»	p/f	-	-	-	-	-	-	-	850	850

Thus, the studies having been conducted in the State Research Farm «Chernivetske» conclude that the beef mother-stock of Bukovyna zonal type meat polled Simmental cattle have the well-developed limbs with sufficiently pronounced joints and tendons, the small strong hooves with a shiny horn and a good acclimatization to all climatic zones of the Western region of Ukraine. The further breeding work will be carried out to increase the consolidation and improve the herds of meat polled Simmental ruminants in the Carpathian region.

In the conditions of the breeding plant, 35 heads of repair heifers of the newly created meat type were evaluated by phenotype, genotype and technological characteristics, taking into account the live weight, which was 215 kg at the age of 7 months, while the average daily gains were 800-850 g in the period from their birth to the first insemination.

Therefore, the further selection in the meat herd of the State Research Farm «Chernivetske» will be aimed at consolidation and improvement using the existing purebred mother-stock for the reproduction of cattle of a new population Bukovyna zonal type with the genotype ($3/4$ Simmental Canadian $1/8$ Simmental Austrian

$1/8$ Simmental German $1/16$ Simmental American) for rearing in different climatic zones of the Carpathians.

According to the results of the research, it was determined the average live weight of cows, which was on average 652 kg (2019) at the age of 5-7 years (121 heads); it was by 40 kg (6,8%) more than in 2018. Thus, when creating the new genotype ($3/4$ Simmental Canadian $1/8$ Simmental Austrian $1/8$ Simmental German $1/16$ Simmental American) a great importance was attached to the formation of the herd structure by age and live weight.

According to the results of the research, it was determined the live weight of the posterity of bulls with the genotype ($3/4$ Simmental Canadian $1/8$ Simmental Austrian $1/8$ Simmental German $1/16$ Simmental American), which was the highest and amounted to 225 kg at the age of 210 days ($P < 0,001$) (reliability criterion is 2,92). The bulls with blood ($3/4$ Simmental Canadian + $1/8$ Simmental Austrian + $1/16$ Simmental American) were the worst and had the live weight of less than 67% ($td=5.31$), while the posterity with an intermediate genotype took the middle position ($td=4,1$).

The further research has determined that the linear and mass dimensions of Bukovyna zonal type meat polled Simmental cattle of a new population increase with the raise of their heredity in the productively created new genotype ($3/4$ Simmental Canadian $1/16$ Simmental Austrian + $1/8$ Simmental German + $1/16$ Simmental American). Their live weight increased by 15,5 kg, the height at withers – by 3,1 cm, the chest circumference – by 4,8 cm, the oblique length of the torso and buttocks – by 1,7 and 2,1, respectively, and the overall dimensions – by 13,5 cm.

It has been found that the growth rate in repair heifers of this meat polled type from birth to 7 months of age with the genotype ($3/4$ Simmental Canadian $1/16$ Simmental Austrian + $1/8$ Simmental German + $1/16$ Simmental American) is 15,7%; they reliably predominate by 3,4% ($P < 0.001$) their improved peers of the genotype ($25/32$ Simmental Canadian + $1/16$ Simmental Austrian + $1/8$ Simmental German + $1/32$ Simmental American).

The studies have determined a correlation in repair heifers with the final genotype ($3/4$ Simmental Canadian $1/16$ Simmental Austrian + $1/8$ Simmental German + $1/16$ Simmental American), which was low and negative between the live weight during the period of rearing both at birth $r=-0,13$ ($P > 0,095$), 7 months of age $r=-0,02$ and 12 months of age $r=-0,05$ ($P > 0,095$).

In the process of a long-term breeding work, it has been found that in the meat herd of the State Research Farm «Chernivetske» there is a tendency to reduce the relative live weight gains in young cattle with age. Thus, at the age of 12-18 months they were the lowest (25.3%) in the purebred heifers with the genotype ($3/4$ Simmental Canadian $1/16$ Simmental Austrian + $1/8$ Simmental German + $1/16$ Simmental American) and reliably prevailed by 4.5% ($P < 0,001$) the heifers with the genotype ($25/32$ Simmental Canadian + $1/16$ Simmental Austrian + $1/8$ Simmental German + $1/32$ Simmental American).

The study of the average live weight of bulls in different 5 lines from the date of birth to 7 months of age in the State Research Farm «Chernivetske» was an important area of research in that period. The posterity of the ancestor bull-sire Forest 0899 line Achilles 369 American breeding, had the live weight of 235 kg at weaning, which

was by 24,9 kg (12,2%) more than in the peers from the bull-sire Masquit 1822 line Signal 120 Austrian breeding.

The breeding work in the meat herd of the State Research Farm «Chernivetske» indicates that the most effective is the linear genealogical combination of three most outstanding productive lines of meat polled Simmental cattle, namely Achilles 369 Apricot 58311 and Signal 120. They have high productivity and pass on their natural genes to their productive meat posterity.

Analysis of the data shows that the repair heifers with the genotype ($\frac{3}{4}$ Simmental Canadian $\frac{1}{16}$ Simmental Austrian + $\frac{1}{8}$ Simmental German + $\frac{1}{16}$ Simmental American) have been evaluated in the studies. They have been obtained from bulls-sires of German breeding (Mumbim 9214, Havrosh 9347, Bombay 9212 and Matros 9217 and are characterized by higher maturity and the age of fertilization, which is by 23,5 days shorter than in the daughters from bulls-sires of the genotype ($\frac{3}{4}$ Simmental Canadian + $\frac{1}{8}$ Simmental Austrian + $\frac{1}{16}$ Simmental American).

During the breeding period, the insemination rate of cows in the productive beef herd of the State Research Farm «Chernivetske» was studied. After the first insemination it was 83,8% in the genotype ($\frac{3}{4}$ Simmental Canadian $\frac{1}{16}$ Simmental Austrian + $\frac{1}{8}$ Simmental German + $\frac{1}{16}$ Simmental American), which was by 7,1% more than in the cows of the genotype ($\frac{3}{4}$ Simmental Canadian + $\frac{1}{8}$ Simmental Austrian + $\frac{1}{16}$ Simmental American).

The studies have determined a clear pattern of the influence of live weight and age of repair heifers during fertilization on the reproductive abilities of cows with the most productive genotype ($\frac{3}{4}$ Simmental Canadian $\frac{1}{16}$ Simmental Austrian + $\frac{1}{8}$ Simmental German + $\frac{1}{16}$ Simmental American). An increase in age and live weight of cows during the first insemination leads to a decrease in reproductive abilities of the new generation ruminants.

In Chernivtsi and Ivano-Frankivsk regions, the work to create a new population of Bukovyna zonal type meat polled Simmental cattle in the direction of increasing the genetic potential of productivity is underway in basic and subsidiary farms of the public sector of different forms of ownership in the Carpathian region of Ukraine (Table 3).

The analysis of the data gives grounds to conclude that the cows of the new generation in subsidiary farms are inferior to the animals of the State Research Farm «Chernivetske» in terms of live weight, milk productivity and other biometric indicators. Thus, the fertility index in the cows of the State Research Farm «Chernivetske», having been fertilized at the age of 15-18 months at a live weight of 395-420 kg, is 45,3%, while it is 35,5% from those fertilized at the age of 21 months and older at a live weight of 435-450 kg ($P > 0,095$). The coefficient of reproductive ability is 0.87 and 0,76, respectively ($P > 0,95$).

On the date of birth the live weight of meat heifers with the genotype ($\frac{25}{32}$ Simmental Canadian + $\frac{1}{16}$ Simmental Austrian + $\frac{1}{8}$ Simmental German + $\frac{1}{32}$ Simmental American) was $31,2 \pm 0,45$ kg, while it was $33,5 \pm 0,45$ kg in those with the genotype ($\frac{3}{4}$ Simmental Canadian + $\frac{1}{16}$ Simmental Austrian + $\frac{1}{8}$ Simmental German + $\frac{1}{16}$ Simmental American). These indicators were respectively $89,2 \pm 1,25$

kg and $91,6 \pm 1,37$ kg at the age of 3 months old, $185,0 \pm 0,78$ kg and $195,7 \pm 0,80$ kg at the age of 6 months old, $270,5 \pm 1,15$ kg and $277,3 \pm 1,18$ kg at the age of 9 months old, $303,3 \pm 1,24$ kg and $310,9 \pm 1,78$ kg at the age of 12 months old, $325,5 \pm 1,35$ kg and $350,1 \pm 1,91$ kg at the age of 15 months old, as well as $389,3 \pm 2,34$ kg and $405,8 \pm 3,03$ kg at the age of 18 months old.

The long-term breeding work has determined a different relative live weight gain in the heifers of different genotypes of these created beef cattle during different physiological periods of rearing in the foothills of the Carpathian region of Bukovyna.

In terms of relative live weight gain, the repair heifers of the most productive genotype ($3/4$ Simmental Canadian + $1/16$ Simmental Austrian + $1/8$ Simmental German + $1/16$ Simmental American) prevailed the heifers of the genotype ($25/32$ Simmental Canadian + $1/16$ Simmental Austrian + $1/8$ Simmental German + $1/32$ Simmental American) for the period from birth to 3 months of age by 7,3% ($P > 0,99$), from 9 to 12 months of age – by 1,2% ($P < 0,95$), from 12 to 15 months of age – by 15,4% ($P < 0,95$), from 15 to 18 months of age – by 17,4% ($P < 0,95$) and from birth to 18 months of age – by 29,9% ($P > 0,99$). Only between 9 and 12 months of age the best average indicators were reduced to 1,2% ($P > 0,99$) and 0,9% ($P < 0,95$).

Table 3 - Relative gain of heifers' live weight, %

Indicator	Period, months					
	0-3	3-6	6-9	12-15	15-18	0-18
Genotype: $25/32$ Simmental Canadian $1/16$ Simmental Austrian $1/8$ Simmental German $1/32$ Simmental American						
X±Sx	115,2±2,35	108±3,01	32,5±0,65	19,7±0,45	9,8±0,41	795,8±12,31
Cv,%	24,3	26,7	18,6	29,8	41,3	12,8
Genotype: $3/4$ Simmental Canadian $1/16$ Simmental Austrian $1/8$ Simmental German $1/16$ Simmental American						
X±Sx	135,6±3,45	101,4±3,35	30,3±0,45	20,5±0,89	11,4±1,06	826,2±15,02
Cv,%	22,6	25,7	15,7	40,7	51,6	11,7

The average daily gains in different physiological periods were $612,1 \pm 0,0234$ and $638,2 \pm 0,0286$ kg from birth to 3 months of age, $1052,7 \pm 0,0374$ and $1143,9 \pm 0,0311$ kg from 3 to 6 months of age, $653,6 \pm 0,0314$ and $0,640 \pm 0,0414$ kg from 6 to 12 months of age, $985,8 \pm 0,0113$ and $960,0 \pm 0,0241$ kg from 9 to 12 months of age, $835,5 \pm 0,0132$ and $808,1 \pm 0,412$ kg from 12 to 15 months of age, $708,9 \pm 0,0293$ and $744,4 \pm 0,0552$ kg from 15 to 18 months of age, as well as $795,8 \pm 0,0049$ and $850,0 \pm 0,0068$ kg from birth to 18 months of age.

It was determined that the coefficient of live weight varied in the range of 3,5-12,2% in the new generation heifers and had a different intensity of its growth in certain physiological age periods of rearing. It increased until 6 months of age, and then decreased, which was consistent with the research of scientists-breeders from other institutions of NAAS of Ukraine. In terms of absolute live weight gain in some periods, the heifers reliably prevailed their peers of the combined type Simmental cattle, in particular, by 13,7 kg ($P > 0,999$) from birth to 3 months of age, by 8,7 kg ($P > 0,999$) from 12 to 15 months of age, and by 31.3 kg ($P > 0,999$) from birth to 18 months of age. The difference was insignificant in other age periods.

In terms of relative live weight gain the repair heifers of Bukovyna zonal type prevailed their analogues of the local Simmental breed by 15,1% ($P>0,99$) for the period from birth to 3 months of age, by 3,5% ($P<0,95$) from 9 to 12 months of age, by 11,4% ($P<0,95$) from 12 to 15 months of age, by 17,4% ($P<0,95$) from 15 to 18 months of age, and by 48% ($P>0,99$) from birth to 18 months of age in the conditions of Bukovina region.

In our research, we studied the comparison of two adjacent generations of meat polled Simmental cows at the breeding plant of the State Research Farm «Chernivetske».

Table 4 - Productivity of two adjacent generations

Daughters		Mothers		± , to mothers	
Genotype: ³ / ₄ Simmental Canadian ¹ / ₁₆ Simmental Austrian ¹ / ₈ Simmental German ¹ / ₁₆ Simmental American					
Milk productivity		Milk productivity		By milk productivity	
I lactation	III lactation	I lactation	III lactation	I lactation	III lactation
X ±m	X ±m	X ±m	X ±m	X ±m	X ±m
Line Achilles 369					
197,1 ±2,1	235,3 ±1,8	201,2 ±1,9	245,2 ±2,4	38,1 ±1,6	10,3 ±1,9
Line Apricot 58311					
195,3 ±2,5	215,5 ±1,5	200,6 ±1,9	225,4 ±2,4	29,9 ±1,7	9,9 ±1,7
Line Signal 120					
185,5 ±1,8	210.2 ±1,3	197,8 ±1,9	212,7 ±2,4	11.9 ±1,2	1.9 ±1,5
German breeding					
205,7 ±2,6	218,4 ±1,7	215,4 ±1,9	222,5 ±2.4	9,5 ±1,6	3,9 ±1,3
On average					
195,9±1.7	219,8 ±1.2	215,2 ±1,9	222,2 ±2.4	19,3 ±1,3	2,4 ±1.2

The studies showed that the milk productivity in daughters of first calving cows for the first lactation was 197,1 kg, while it was 201,2 kg in their mothers, whose predominance was +4,1 kg for the first lactation and +9,9 kg for the third.

According to the results of productivity of two adjacent cows' generations ($n=18$) of Mothers-Daughters $\pm$ to mothers, their milk productivity was 195,9 kg for the first lactation and 219,8 kg for the third lactation at probability ($P>0,001$). Such high and average values of the coefficient of heredity of productivity indicators allowed us to conduct an effective breeding, because the higher that coefficient was, the more its phenotype due to genotype was. It was proved in the studies conducted in the foothills of Bukovyna region.

Thus, the breeding studies determined the comparative characteristics of mothers' and their daughters' productivity, which indicated a greater impact of fathers compared to mothers on their daughters' productivity. The so-called heredity coefficient was used to determine the breeding effect in the next generation in the herd of meat polled Simmental ruminants. According to the results of studies, the live weight of repair heifers, heifers and first calving cows of meat polled Simmental cattle at the breeding plant of the State Research Farm "Chernivetske" was determined.

It was determined that the first calving cows of the newly created more productive genotype of meat polled Simmental cattle $\frac{3}{4}$ Simmental Canadian $\frac{1}{16}$ Simmental Austrian $\frac{1}{8}$ Simmental German $\frac{1}{16}$ Simmental American dominated their

peers of the previous improved genotype $^{25}/_{32}$ Simmental Canadian $^{1}/_{16}$ Simmental Austrian $^{1}/_{8}$ Simmental German $^{1}/_{32}$ Simmental American by 30 kg (7,8%), which indicated the manifestation of the level of live weight productivity by physiological periods of development in certain groups of ruminants with a newly created productive genotype at the controlled breeding plant of the State Research Farm «Chernivetske».

Table 5 - Live weight of repair heifers, heifers and first calving cows, kg

Indicator, months	New created genotypes					
	$^{25}/_{32}$ Simmental Canadian $^{1}/_{16}$ Simmental Austrian $^{1}/_{8}$ Simmental German $^{1}/_{32}$ Simmental American.			$^{3}/_{4}$ Simmental Canadian $^{1}/_{16}$ Simmental Austrian $^{1}/_{8}$ Simmental German $^{1}/_{16}$ Simmental American		
	amount, heads	live weight, kg	standard, ±	amount, heads	live weight, kg	standard, ±
New born	22	31±1,1	35	23	32±1,2	35
At the age of 210 days	18	191±1,3	-9	16	210±1,5	+9
At the age of 8 months	17	200±1,2	-20	16	205±1,3	-6
At the age of 12 months	17	285±1,4	-10	15	315±1,4	0
At the age of 18 months	15	385±1,3	0	12	415±1,3	+25
Heifers	11	455±1,6	-	11	460±1,5	-
First calving cows	15	485±1,7	10	6	500±1,6	+5

In the research, we evaluated the heifers' body measurements corresponding to the parameters of the new population Bukovyna zonal type of meat polled Simmental cattle.

Table 6 - Heifers' body measurements, cm

Indicator	height at withers	height at sacrum	chest depth	width at the buttocks	oblique length of the buttocks	chest circumference	metacarpus circumference	On average by all characteristics
n	32	32	32	32	32	32	32	32
M	130,5	132,7	64,5	43,5	47,1	169,7	20,2	86,9
b	4,87	4,35	3,85	3,93	5,95	11,35	2,75	5,29
m	0,51	0,52	0,59	0,51	1,2	2,47	0,65	0,92
C _y	3,93	3,95	6,87	5,93	4,65	5,24	15,65	6,60
On average by all characteristics	34,9	35,4	18,9	3,68	14,7	47,2	15,7	-

It has been found that only the height at withers and the metacarpus circumference in heifers slightly exceed the norm. The largest deviation from the breed standard is observed in the measurement of the chest width. As a result of the breeding work, a clear pattern of the influence of heifers' live weight and age during fertilization on the reproductive qualities of meat polled Simmental cows in the genotype $^{3}/_{4}$ Simmental Canadian $^{1}/_{16}$ Simmental Austrian $^{1}/_{8}$ Simmental German $^{1}/_{16}$ Simmental American has been revealed. Thus, a significant increase in the age and live weight of repair heifers of meat polled Simmental cattle during fertilization leads

to a decrease in the reproductive qualities of the new generation beef cows in the Carpathian region.

Therefore, the fertility index in the meat polled Simmental cows obtained from the heifers, having been fertilized at the age of 15-18 months at a live weight of 395-420 kg, is 45,3%; while it is 35,5% from those, which have been fertilized at the age of 21 months and older at a live weight of 435-450 kg ($P>0,095$). The coefficient of reproductive ability is 0,87 and 0,76, respectively ($P>0,95$) in the herd of the State Research Farm «Chernivetske».

The research has determined the development of heifers and the milk productivity of meat polled cows in the farms of Chernivtsi and Ivano-Frankivsk regions in 2021.

It has been determined that at the first calving the breeding repair heifers of the State Research Farm «Chernivetske» have a live weight by 8,7% more than their peers of the Agricultural Production Private Cooperative «Peremoha» and by 11,5% more than the cattle of the Private Farm «Bohdan».

It has been defined that after the third calving the live weight in the cows of meat polled Simmental cattle in the State Research Farm «Chernivetske» is 525-655 kg, which is by 75 kg (12,9%) more than in the cattle of SOE «Rokytno» ALLC «Avangard». The studies have shown that the live weight in the heifers of meat polled Simmental cattle in the State Research Farm «Chernivetske» is higher.

The average live weight of bulls in different 5 productive lines from the date of birth to 7 months of age in the State Research Farm «Chernivetske» was studied. The posterity of the ancestor bull-sire Forest 0899 line Achilles 369, American breeding, had the live weight of 235 kg at weaning, which was by 24,9 kg (122%) more than in the peers from the bull-sire Masquit 1822 line Signal 120, Austrian breeding, in the foothills of Bukovyna.

It was determined that the control of genetic meat productivity was the main and obligatory element within genealogical formations to create a new population of meat polled Simmental cattle and define the genotypes and leading productive lines located in basic and subsidiary farms in the region of Bukovyna.

The breeding work for this period in each specific controlled meat herd in basic and subsidiary farms for the mother-stock of meat polled Simmental cattle has identified the promising new lines using the method of linear breeding “in itself” for different herds of this type animals of the Carpathian region.

The results of the breeding work in the State Research Farm «Chernivetske» indicate that the new created genotypes and their linear genealogical combination of three most outstanding productive lines of meat polled Simmental cattle have high productivity, pass on their natural genes to their posterity and increase the growth energy by 18-21% in the foothills of Bukovyna. The studies have determined the biochemical blood parameters of repair heifers of meat polled Simmental cattle in two lines of Achilles 369 and Apricot 58311.

As a result of studies, it was found that the total blood protein before feeding was increased in the heifers of line Apricot 58311, Canadian breeding, (89.0) compared to their peers of line Achilles 369. The blood glucose level in the heifers of line Apricot 58311 before feeding was increased and did not significantly differ from

line Achilles 369, American breeding. The blood cholesterol in the heifers of line Apricot 58311 was 3,8 mmol/l and tended to increase compared to line Achilles 369, in which it was 3,2 mmol/l. The concentration of triglycerides in the heifers of line

Apricot 58311 was 0,09 mmol/l; it was observed its decrease. The blood creatinine level in two groups of animals was slightly increased (140,1-154,32 mmol/l).

Table 7 - Biochemical blood parameters of repair heifers

Parameter	Line Achilles 369	Line Apricot 58311
Cholesterol mmol/l	3,2±0,4	3,8±0,2
Glucose mmol/l	3,5±0,5	3,9±0,005
Protein g/l	70±7,6	89,3±3,9
AST, IU/L	58,3±2,7	113,3±3,6
G-GTP, IU/L	20,0±0,6	29,6±1,4
CPK, IU/L	174,3±11,6	362,2±36,2
LDH, IU/L	1405±69,5	1085,0±467,6
Amylase Амілаза, IU/L	120,2±46,5	342,6±116,3
Triglycerides, mmol/l	0,13±0,06	0,09±0,07
Urea, mmol/l	15,3±11,3	57,3±2,0
Alkaline Phosphatase, IU/L	129,0±39,4	-
ALT, IU/L	4,6±3,7	24,3±3,6
Creatinine, mmol/l	140,1±20,1	154,3±17,7
Bilirubin, mmol/l	18,8±6,1	119,0±0,9

Thus, the concentration of bilirubin in the serum of repair heifers of line Apricot 58311 was 34,3 mmol/l, while that parameter was reduced to 18,8 and 11,9 mmol/l, respectively, in line Achilles 369. An important factor in the liver is to determine the activity of organ-specific enzymes in the heifers' serum. Thus, the activity of Alanine Aminotransferase (ALT) in the cattle of line Achilles 369 before feeding was 4,6 IU/L.

That parameter in the heifers of line Apricot 58311 was significantly increased and amounted to 24,0 IU/L ($P < 0,05$). The activity of Gamma-glutamate peptidases (G-GTP) in line Achilles 369 before feeding was 20 IU/L. Its activity in line Apricot 58311 was increased and amounted to 29.6 IU/L. The activity of Alkaline Phosphatase in the heifers of line Achilles 369 was 174,3 IU/L, which was by 187,9 IU/L (2,2%) less than in their peers of line Apricot 58311. The main economic indicators of the meat industry development demonstrate the stability and growth in the State Research Farm «Chernivetske» as for the breeding the new type meat polled Simmental ruminants in this region. Thus, the cost of production of cheap and high quality beef on the pastures in 2019 was 1,100 UAH, which was by 350 UAH more than in 2011. This affected the reduction in the cost of one feed unit. Since 2012, the State Research Farm «Chernivetske» annually sells the breeding young cattle in the amount of over 300,000 UAH, which is 30% of profitability. An average monthly growth is 800-950 g for a full cycle of rearing with low feed costs of 7,8-8,5 feed units per 1 kg of gain.

The leading breeding plant in the Western region of Ukraine, the State Research Farm «Chernivetske», successfully sells more than 25 young cattle each year. In 2020, 59 heads of breeding heifers and the first-class and elite bulls were sold to the

farms of different forms of ownership in the Carpathian region of Ukraine, which indicated a high demand for breeding cattle of a new type.

Thus, ensuring the prerequisites for profitable beef cattle breeding is possible only on the basis of a rational combination of efficient using the production potential and the region's existing natural and climatic zones under the conditions of using a scientifically sound rational structure of sown areas, zonal specialization, introduction of intensive technologies for breeding, rearing, feeding and keeping animals in order to obtain a profitable meat industry in the Carpathian zone.

The studied economic evaluation of the efficiency of a new breeding achievement, Bukovyna zonal type meat polled Simmental cattle, has showed that the income from the use of repair young animals at the expense of the breeding effect is 903,300 UAH. The sales revenue per head is 1,358 UAH and it is 4,59 UAH per 1 kg of carcass weight. This is confirmed by the actual results achieved in the farms engaged in the introduction of resource-saving technology for keeping beef cattle in this region.

The results of breeding work presented in the article will allow to carry out an effective selection in the herds of meat polled Simmentals, aimed at consolidation, improvement and formation of the desired economic and useful characteristics of Bukovyna zonal type meat polled Simmental cattle in the region of Bukovyna Carpathians.

Conclusions

It has been found that the growth rate in this type of repair heifers from birth to 7 months of age with the genotype ($3/4$ Simmental Canadian + $1/16$ Simmental Austrian + $1/8$ Simmental German + $1/16$ Simmental American) is higher; they reliably predominate by 3,4% ($P < 0,001$) their peers with the genotype ($1/32$ Simmental Combined $27/32$ Simmental Canadian $1/32$ Simmental Austrian $3/32$ Simmental German) in the herd of the State Research Farm «Chernivetske».

It has been determined that a correlation in repair heifers with the final genotype ($3/4$ Simmental Canadian $1/16$ Simmental Austrian $1/8$ Simmental German $1/16$ Simmental American) between the live weight during the period of rearing was low and negative: at birth $r = -0,13$ ($P > 0,095$); at 7 months of age $r = -0,02$ and at 12 months of age $r = -0,05$ ($P > 0,095$).

The studies have determined that the linear and mass dimensions in the cattle with the genotype ($3/4$ Simmental Canadian + $1/16$ Simmental Austrian + $1/8$ Simmental German + $1/16$ Simmental American) increase with the raise of their heredity. Their live weight increased by 15,5 kg, the height at withers – by 3,1 cm, the chest circumference – by 4,8 cm, the oblique length of the torso and buttocks – by 1,7 and 2,1, respectively, and the overall dimensions – by 13,5 cm.

It has been found that the growth rate in the repair heifers of meat polled Simmental cattle from birth to 7 months of age with the genotype ($3/4$ Simmental Canadian + $1/16$ Simmental Austrian + $1/8$ Simmental German + $1/16$ Simmental American) is 115.7%; they reliably predominate by 3.4% ($P < 0.001$) their peers with the genotype ($25/32$ Simmental Canadian + $1/16$ Simmental Austrian + $1/8$ Simmental German + $1/32$ Simmental American) in the State Research Farm «Chernivetske».

The studies have proved that in terms of relative live weight gain, the repair

heifers of the most productive genotype ($3/4$ Simmental Canadian + $1/16$ Simmental Austrian + $1/8$ Simmental German + $1/16$ Simmental American) prevailed the heifers of the genotype ($25/32$ Simmental Canadian + $1/16$ Simmental Austrian + $1/8$ Simmental German + $1/32$ Simmental American) for the period from birth to 3 months of age by 7.3% ($P>0,99$), from 9 to 12 months of age – by 1,2% ($P<0,95$), from 12 to 15 months of age – by 15,4% ($P<0,95$), from 15 to 18 months of age – by 17,4% ($P<0,95$) and from birth to 18 months of age – by 29,9% ($P>0,99$). Only between 9 and 12 months of age the best average indicators were reduced to 1,2% ($P>0,99$) and 0,9% ($P<0,95$).

According to the results of work, it has been determined the average daily gains in the heifers with the genotype ($25/32$ Simmental Canadian + $1/16$ Simmental Austrian + $1/8$ Simmental German + $1/32$ Simmental American) and in those with the genotype ($3/4$ Simmental Canadian + $1/16$ Simmental Austrian + $1/8$ Simmental German + $1/16$ Simmental American), which were respectively 612.1 kg and 638,2 kg from birth to 3 months of age, 1052,7 kg and 1143,9 kg from 3 to 6 months of age, 653,6 kg and 0,640 kg from 6 to 12 months of age, 985,8 kg and 960,0 kg from 9 to 12 months of age, 835,5 kg and 808,1 kg from 12 to 15 months of age, 708,9 kg and 744,4 kg from 15 to 18 months of age, as well as 795,8 kg and 850,0 kg from birth to 18 months of age in the region of Bukovyna.

References

1. Anisimova E.I. (2017). The role of families and their compatibility with lines in the creation of desirable types of Simmental cattle. Bulletin of the Ulyanovsk State Agricultural Academy. № 2(38). S. 97-102.
2. Andriychuk V.F., Bagrov R.S. (2013). Characteristics of cows of the Simmental breed of Czech selection on the morphological properties of the udder. Bulletin of Agrarian Science of the Black Sea Coast. Vip. 4, vol. 241. pp. 3-8.
3. Vasylets O.S. (2012). Economic efficiency of growing local young cattle for beef in agricultural enterprises: author's ref. dis. for science. degree of Cand. econ. Science: special. 08.00.04 «Economics and management of enterprises». H. 20 p.
4. Vasilieva Y.O. (2007). Substantiation of efficiency of use Simmental cattle of different production types: dis.... Cand. s.-g. Sciences: 06.02.04. Vasilieva Julia Alexandrovna. H. 157 p. (HDZVA).
5. Vdovichenko Y.V., Omelchenko L.O, Shpak L.V. (2012). Problematic issues of development of meat cattle breeding and selection of beef breeds. Scientific Bulletin. Askania-Nova. Vip. 5. P. 29-43.
6. Vdovychenko Y. Shpak L., Kalinka A. (2015). Meat productivity of bulls «Modern aspects of selection and seed production of corn, traditions and prospects» International. scientific-practical conference 10-heather. Chernovtsy. P. 61-74.
7. Guzeev Y. Goncharenko I., Vinnychuk V. (2014). Simmental cattle – a breed of world importance. Livestock of Ukraine. № 7. P. 25-28.
8. Dankiv V.Y., Dyachenko O.B, Kohut M.I. (2018). Productivity of first-born cows of Simmental combined (dairy- meat) breed depending on the origin of the father. Foothills and mountains agriculture and animal husbandry. Vip. 64. S. 155-161.

9. Dankiv V.Y. (2016). Productive qualities of Simmentals in the Carpathians. Foothill and mountain farming and animal husbandry. Lviv. Obroshino. Issue. 59. P.181-185.
10. Dankiv V.Y. Dyachenko O.B, Kohut M.I. (2017). Productive and exterior characteristics of Simmental cows of the Carpathian region of different lines. Foothill and mountain agriculture and animal husbandry. Lviv. Obroshino. Issue.62. P.150-158.
11. Dankiv V.Y. (2017). Productive and exterior characteristics Simmental breed of the Carpathian region. Foothills and mountains agriculture and animal husbandry. Vip. 62. S. 130-138.
12. Dorotyuk E.M., Krivoruchko Y.I, Dedova L.O. (2013). Comparative evaluation of cattle of different types of Simmental breed and their use. Problems of zooengineering and veterinary medicine. Kharkiv. Issue. 25. Ch. 1. P. S.46.49.
13. Kohut M.I, Fedak V.D. (2016). Development of heifers of different lines of Simmental breed. Foothill and mountain agriculture and animal husbandry. Vip. 60. S.176-180.
14. Kalinka A.K, Lesik O.B, Shpak L.V. (2018). A new population of Simmentals in Bukovina. Taurian Scientific Bulletin. Scientific journal. Vip. № 103. Kherson. pp. S. 200-208.
15. Kalinka A.K. (2018). Economic and biological features of livestock Simmental cattle of the new population in the Carpathian region of Ukraine. Scientific Bulletin. LLC «Nilan-LTD». 176 p.
16. Science News: to the 20th anniversary of the meat industry in Bukovina: Coll. Science. works «ΛΟΓΟΣ» with materials of scientific-practical. conf., December 16, 2019. under science. ed. A.K. Ladybugs. Chernivtsi: NGO «European Scientific Platform», 2019. 226 p.
17. Science News: to the 20 th anniversary of breeding a new population of meat Simmental in Bukovina. A.K. Kalinka. Zb. Science. works «ΛΟΓΟΣ» on the basis of international scientific-practical conf. (August 10, 2019, Chernivtsi). Ed. Ladybugs. Chernivtsi. NGO «European Science Platform» .2019. 110 s.
18. Katmakov P.S. (2016). Anisimova E.I. Inheritance of intrabreed types and their connection with selection traits. Bulletin of the Ulyanovsk State Agricultural Academy. № 1(33). P. 89-93. DOI 10.18286 / 1816-4501-2016-1-89-93.
19. Kohut M.I., Fedak V.D. (2016). Development of heifers of different lines of Simmental breed. Foothill and mountain agriculture and animal husbandry. Lviv. Obroshino,. Issue. 60. P. 176-194.
20. Kozyr V.S., Solovyov M.I. (2017). Comparative evaluation of cattle of factory types of Ukrainian meat breed. Scientific reports of NULES of Ukraine. № 6(70). 11. s.
21. Kozyr V.C. (2013). Characteristics of beef, meat, combined and dairy breeds. Livestock of Ukraine. № 7-8. P. 26-29.
22. The main milestones of creation of meat comolo type of Simmental of new generation in the Carpathian region of Ukraine. G.V Dronyk [etc.]. «Modern aspects of selection and seed production of corn, traditions and prospects». International. scientific-practical conf. September 10. 2015. Chernivtsi. 2015. P. 51-54.

23. Orikhivsky T.V., Mazur N.V., Fedorovych V.V. (2019). Formation of the exterior of Simmental cows of different production types. Tavriya Scientific Bulletin. Agricultural sciences. Kherson. 157. Vip. 108. P. 166-171.
24. Pochukalin A.E., Rizun O.V., Priyma S.V. (2017). Monitoring of Simmental breed in Ukraine. Breeding and animal genetics. Vip. 53. P. 179-184.
25. Plokhinsky N.A., Guide T.O. (1969). Biometrics for zootechnicians. Moscow. Kolos,. 256 p.
26. Pochukalin A.E. (2018). Simmental cattle breed in the Ukrainian Polesie. Materials II International. scientific-practical conf. «Scientific providing livestock in Siberia». Krasnoyarsk. S. 183-186.
27. Guzev I.V. (2010). Formation of Ukrainian Simmental meat breed. Breeding and genetics of animals. Vip. 44. S. 26-28.
28. Fedorovych V.V., Orikhivsky T.V., Babik, N.P., Fedorovych, E.I. Oseredchuk R.S. (2016). Characteristics of Simmental cows for economically useful traits in the Lviv region. Scientific herald of the Lviv national SZ Gzhytsky University of Veterinary Medicine and Biotechnology. Lviv. Vol. 18. № 2(67). P. 255-260. doi: 10.15421 / nvlvet6 756.
29. Kebede D. Komlosi I. (2015). Linear body measurements and body condition scores of Hungarian Simmental cows. Global Journal of Animal Science. Vol. 3(6). pp. 231-234.
30. Shevhuzhev A., Belik N., Emelyano E., Tokar A. (2017). Milk productivity of Simmental cows Austrian selection. Engineering for rural development. P. 1354-1358. DOI: 10.22616 / ERDev 2017.16.N304.
31. Pantelic V., Petrović, M., Ostojić-Andrić D., Maksimović N., Nikšić D., Lazarević M., Kostić S. (2017). The effect of bull sire provenance on production traits of Simmental cows. Biotechnology in Animal Husbandry. Vol. 33(1). P. 27-36.
32. Toledo-Alvarado H., Cecchinato A., Bittante G. (2017). Fertility traits of Holstein, Brown Swiss, Simmental, and Alpine Grey cows are differently affected by herd productivity and milk yield of individual cows. Journal of Dairy Science. Vol. 100, Is. 10. P. 8220-8231. DOI: <https://doi.org/10.3168/jds.2016-12442>.

Анотація. У статті вперше висвітлено питання щодо ефективності розведення худоби нової популяції створеного буковинського зонального типу м'ясного комолого сименталу жуйних, що є актуальним в Карпатському регіоні України.

Результатами досліджень встановлено, що за інтенсивністю росту ремонтні телиці з генотипом ($3/4$ симентал канадський + $1/16$ симентал австрійський + $1/8$ симентал німецький + $1/16$ симентал американський) від народження до 7-місячного віку переважають на 3,4% ($P < 0,001$) своїх поліпшених ровесниць з генотипом ($1/32$ симентал комбінований $27/32$ симентал канадський $1/32$ симентал австрійський $3/32$ симентал німецький) у стаді племінного заводу ДП ДГ «Чернівецьке» Буковинської ДСГДС ПСГ КР НААН.

Наведено різницю, що з підвищенням спадковості у худоби нової популяції з генотипом ($3/4$ симентал канадський + $1/16$ симентал австрійський + $1/8$ симентал німецький + $1/16$ симентал американський) збільшуються їх лінійні і масові габарити, так жива маса зростає на 15,5 кг, висота в холці – 3,1 см, обхват грудей – 4,8 см, коса довжина тулуба і задку відповідно на 1,7 і 2,1, габаритні розміри – 13,5 см.

Дослідженнями доведено, що за визначенням відносного приросту живої маси ремонтні телиці з найбільш продуктивним генотипом ($3/4$ симентал канадський +

$1/16$ симентал австрійський + $1/8$ симентал німецький + $1/16$ симентал американський), переважали телиць з генотипом ($25/32$ симентал канадський + $1/16$ симентал австрійський + $1/8$ симентал німецький + $1/32$ симентал американський) в період від народження до 3-місячного віку на 7,3% ($P>0,99$), від 9- до 12-місячного на 1,2% ($P<0,95$), від 12- до 15-місячного – 15,4% ($P<0,95$), від 15- до 18-міс. – 17,4% ($P<0,95$) та від народження до 18-місячного віку – 29,9% ($P>0,99$), лише в проміжках від 9- до 12-міс. віку кращі середні показники були зменшені і становили 1,2% ($P>0,99$) та 0,9% ($P<0,95$).

Ключові слова: скотарство, тип, м'ясна худоба, продуктивність, технологія, продуктивні ознаки.

УДК 37- 147:796

PHYSICAL ACTIVITY OF A FUTURE TEACHER IN HEALTH INSTITUTIONS IN THE LIGHT OF PERSONALITY-ORIENTED PEDAGOGY**ФІЗКУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В ОЗДОРОВЧИХ ЗАКЛАДАХ У СВІТЛІ ОСОБИСТІСНО-ЗОРІЄНТОВАНОЇ ПЕДАГОГІКИ****Karasievych S. A. /Карасевич С.А.***Ph.D,as.prof./к.пед.н., доцент,**Uman Pavlo Tychyna State Pedagogical University**Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини*

Анотація. Визначено і обґрунтовано шляхи організації здорового способу життя у літньому оздоровчому закладі. З'ясовано роль майбутнього вчителя у літньому оздоровчому закладі у процесі фізкультурної діяльності у світлі особистісно-зорієнтованого підходу з метою формування здорового способу життя. Визначено особливості напрямку роботи майбутнього вчителя у літньому оздоровчому закладі

Ключові слова: здоровий спосіб життя, літній оздоровчий заклад, фізкультурна діяльність, майбутній вчитель.

Вступ.

Питання організації здорового способу життя набувають особливого значення у зв'язку з акселерацією, тобто прискоренням статевого, фізичного, інтелектуального розвитку дітей. В.Каган висвітлив питання як озброїти майбутнього вчителя уміннями формувати у дітей правильні уявлення з питань організації здорового способу життя [1]. Успішне досягнення мети, поставленої перед суспільством проблемою організації здорового способу життя можливе тільки при методичній, комплексній і узгодженій роботі батьків, педагогів, юристів, психологів. Формування здорового способу життя особистості буде більш успішним за умови оновлення змісту організації у літньому оздоровчому закладі у процесі фізкультурної діяльності, що сприятиме переосмисленню мотивів поведінки як механізму особистісного зростання.

Основний текст.

Сутність розвитку особистості характеризується формуванням самосвідомості, що виявляється в осмисленні і переосмисленні особистісних змістів (власних образів «Я»), які відображають нові знання про себе; уточненні мотиваційних компонентів (продуктивної і репродуктивної особистісної позиції) у поведінці, що пов'язана з соціогенною потребою у самовираженні.

Важливою складовою частиною виховного процесу є організація здорового способу життя. У формуванні особистості велике значення має їх моральне та фізичне здоров'я. Здоровий спосіб життя включає у себе три основних тісно взаємопов'язаних аспекти: соціально-психологічний, педагогічний і медичний.

Метою організації здорового способу життя є прищеплення правильних уявлень про здоров'я і красу.

Здоровий спосіб життя:

- ✓ є складовою частиною загального виховання підростаючого покоління;
- ✓ охоплює педагогічні, соціальні, етичні, юридичні, медичні та інші питання;
- ✓ передбачає анатомічну і фізіологічну освіту, яка за своєю суттю є переважно медичним аспектом.

Видатний педагог А.Макаренко писав, що питання про здоровий спосіб життя вважають одним з найважливіших педагогічних питань. Воно стає важким тільки тоді, коли його розглядають окремо, виділяючи з-поміж загальної маси інших виховних питань. Здоровий спосіб життя людини формується завжди, на кожному кроці, коли батьки або вихователі навіть і не думають про здоровий спосіб життя [2].

Програмою "Освіта" (Україна XXI століття), Концепцією національного виховання визначені напрямки реформування виховної системи, головні завдання, що стоять перед майбутнім вчителем, які проходять педагогічну практику у закладах освіти. Серед них можна виділити такі:

- формування творчої особистості;
- створення умов для повноцінного фізичного, інтелектуального, духовного розвитку дитини;
- для піднесення культури і духовності з орієнтацією на всю різноманітність вітчизняних і світових зразків.

Це спонукає до подолання усталених стереотипів, застарілих цінностей і підходів, пошуку нових ідей, створення інтелектуальної основи школи XXI століття – школи самореалізації особистості, школи життєтворчості, полікультурного виховання, в якій утверджується проєктивна, особистісно зорієнтована педагогіка, що спрямована на випереджаюче, цілісне, фундаментальне розв'язання основних суперечностей, що виникатимуть у становленні школи життєтворчості, в якій особистість є головним пріоритетом і цінністю, суб'єктом культури і життя. У ній забезпечуватиметься переведення існуючих педагогічних систем у якісно новий стан щодо змісту виховання.

Працюючи в оздоровчих закладах, майбутній вчитель відновлює і розвиває у нових умовах принцип суб'єктно-особистісної орієнтації виховної роботи, наповнюючи її зміст ідеями життя як найвищої цінності, доброчинностями, технологіями життєтворчості.

У нових умовах на перший план висувуються *імперативи*:

- духовний імператив – це система ідеалів, які породжують прагнення і волю до життя за законами краси;
- гуманістично - демократичний імператив, який передбачає розкриття здібностей, нахилів і бажання особистості, розвиток творчої енергії, задатків, волі вихованця;
- комунікативний імператив, що спрямований на розуміння себе, іншого, культури, природи, космосу, себе у світі;
- особистісно-діяльнісний імператив, що вимагає реалізації себе[3].

Отже, постає необхідність підвищення розвивальної ефективності виховання, оптимізації процесу керування фізкультурною діяльністю особистості. Це пов'язано зі створенням і використанням якісно нових

виховних методів які:

- 1) ґрунтуються не на механізмі зовнішнього підкріплення (заохочення і покарання), а на рефлексивно-вольових механізмах і механізмах співпереживання і провини;
- 2) апелюють до самосвідомості, до розумного творчого ставлення особистості до суспільних норм і цінностей.

Такі методи можна кваліфікувати як виховні технології особистісної орієнтації. Практичне використання особистісно зорієнтованих виховних технологій свідчить не про позбавлення педагогіки елементу мистецтва та інтуїції, не про засилля шаблонів, а, навпаки, про ширше, більш вільне педагогічне варіювання на основі знання внутрішніх психологічних законів розвитку особистості.

Майбутній вчитель при цьому виступає не у ролі ментора, а як людина, що постійно обґрунтовує свою шкалу цінностей, свої переконання і погляди на життя. Розгортання виховного процесу на підставі особистісно зорієнтованих технологій не може відбутися без звернення особистості на саму себе.

Особистість слід навчити:

- ✓ осмислювати свої спонукання;
- ✓ прогнозувати наслідки власних вчинків для себе самої та інших людей;
- ✓ узгоджувати цілі власної поведінки із засобами їх досягнення[4].

Самопізнання здійснюється не заради пошуку чистої істини, а для самовиховання, тобто формування у себе певних якостей відповідно до суспільно-значущої особистісної програми. У цьому плані особистісно зорієнтована виховна технологія в дії являє собою одночасне розгортання процесів виховання (дій педагога) і самовиховання (вихованця).

Особистісно зорієнтовані технології:

- ❖ максимально створюють можливість для життєвого самовизначення вихованців;
- ❖ розкривають перед дітьми світ взаємин у всій складності і суперечливості;
- ❖ запроваджують моделі взаємодії між людьми, які ведуть до успіху.

Ці заходи впливають із самої суті повноцінного виховання, як залучення підростаючої особистості до світу людських цінностей і норм взаємовідношень зі світом, що неможливо без свідомого дотримання відповідних норм і цінностей.

Виховний ефект виникає за умови, коли, майбутній вчитель демонструє свою моральну монолітність, впевненість, тверду позицію. У найбільш загальному визначенні самовиховання – це певний тип ставлення, дій щодо самого себе і власного майбутнього з точки зору відповідності певним моральним нормам. Самовиховання ґрунтується на повазі особистості до самої себе. Адже, якщо вона не поважає себе, то зрештою не зможе поважати й іншу особистість.

Особистісно зорієнтовані виховні технології однаковою мірою звернені і до вихованця, і до майбутнього вчителя, їхніх особливостей і схильностей. Майбутній вчитель змушений щоразу заново будувати свої стосунки з вихованцем, особистісний момент утворює центр таких технологій, а не просто

є умовою їх реалізації. Особистісна позиція майбутнього вчителя полягає у людяності, формуванні цінностей дитини.

Що стосується виховання, то особистісно зорієнтована виховна технологія вимагає створення педагогічних ситуацій, що відповідають певним віковим потребам дитини у неформальному, дружньому спілкуванні. Такі ситуації з самого початку ставлять перед вихованцем зрозумілі і посилені для нього вимоги. Слід пам'ятати, що коли не створити дитині адекватних форм реалізації її вікових потреб, то самі ці потреби не зникнуть, а діти будуть шукати інших форм реалізації, не виключаючи й асоціальних. Отже, особистісно зорієнтоване виховання мусить ввібрати у себе реальне життя дитини, а не бути чимось зовнішнім, нав'язаним стосовно нього.

Практично втілюючи особистісно зорієнтовані виховні технології, студент моделює майбутнє суспільство. Досягнення цієї мети безпосередньо пов'язано з його виховною позицією – синтезом професійних та індивідуальних рис особистості майбутнього вчителя. В умовах демократизації суспільного життя відповідними характеристиками виховної позиції, на думку психолога А. Петровського, мають бути:

- 1) мета – сприяння становленню і розвитку особистості вихованця;
- 2) у спілкуванні з дітьми майбутній вчитель дотримується принципу: «Не поряд і не над, а разом!»;
- 3) основна лінія поведінки – не підтягувати вихованця до деяких задалегідь відомих стандартів, а координувати свої очікування і вимоги з задачею максимально повно розгорнутої можливості особистісного росту вихованця;
- 4) способи спілкування – розуміння, визнання і прийняття іншого[5].

Виховання здорового способу життя – напрямок роботи майбутнього вчителя у літньому оздоровчому закладі, який повинен виконуватись у першу чергу з урахуванням оздоровчої направленості закладу. Здоровий спосіб життя передбачає:

- виконання режиму дня, режиму харчування;
- заняття фізкультурою і спортом;
- виконання санітарно-гігієнічних норм з догляду за собою (тілом, одягом, зачіскою) і приміщеннями;
- відмову від шкідливих звичок: куріння, вживання спиртних напоїв, наркотиків.

Основна робота у данному випадку покладається на вчителів фізкультури, але і майбутній вчитель повинен брати на себе велику частину обов'язків, таких як організація акцій у боротьбі із шкідливими звичками (театр життя), залучення дев'янтних дітей до заняття спортом, організація рухливих ігор (у тому числі і на воді), допомога в організації туристичних походів тощо.

Однак, фізичне виховання в оздоровчих закладах має свої *особливості*:

- фізична діяльність організується з контингентом дітей, різних за віком, станом їх здоров'я, рівнем фізичного розвитку;
- всі оздоровчі, фізкультурно-масові і спортивні заходи проводиться з урахуванням віку дітей (6–9 років, 10–13 років, 14–15 років, 16–17 років).

Виділяють *форми фізичного виховання* у літньому оздоровчому закладі:

1. Оздоровчі заходи (ранкова гімнастика, загартовування сонцем, повітрям, водою, прогулянки, плавання).
2. Фізкультурна робота (екскурсії, туристичні походи, рухливі ігри, естафети, вечори, вікторини, КВК).
3. Спортивна робота («Веселі старты», «Козацькі ігри та забави», турніри, змагання з різних видів спорту, спортивні ігри, товариські міжтабірні зустрічі зі спортивних ігор).
4. Навчально-тренувальна робота (заняття у спортивних секціях).

Для керівництва фізичним вихованням складають перелік основних заходів, який погоджується з начальником літнього оздоровчого закладу та обговорюється і затверджується на педагогічній раді[5].

Одним з головних видів фізичної діяльності є *спортивне змагання*. Розвиток фізичних якостей, засвоєння техніки і тактики обраного виду спорту, матеріально-технічне забезпечення та багато інших факторів підготовки дитини, врешті знаходять своє вираження у загальному результаті. При цьому змагання не тільки підводять підсумок попередньої підготовки, але і самі є досить дієвим засобом психічного розвитку дитини. Соціальне значення як самих змагань, так і спортивного результату, який показав спортсмен, іноді досить велике і глибоко відбивається на долях учасників змагань, на статусі спорту та його видів, на оцінках досягнень тієї чи іншої країни. Змагання осуджують та схвалюють, рідше залишаються байдужими. Спортивне змагання є однією із загальноприйнятих у світі форм соціалізації дітей, потужним фактором підготовки людини до життя у сучасному суспільстві.

Соціалізація – це процес і результат засвоєння індивідом соціального досвіду в процесі спілкування та діяльності. Вона тісно пов'язана з активністю участі суб'єкта в соціальних стосунках. Спортивні змагання є підсумком певного періоду підготовки, обраної методики та стратегії, перевіркою різних нововведень, включаючи психологічні. Одночасно вони дозволяють намітити перспективи та доцільність подальшої роботи.

У всій різноманітності умов спортивної боротьби змагання мають ряд загальних психологічних *особливостей*:

- ❖ спортивне змагання має стимулювальний вплив;
- ❖ ціллю виступу на змаганнях є досягнення перемоги або кращого результату. Це створює екстремальну ситуацію, в якій спортсмен повинен проявити максимум своїх можливостей, часто у складних умовах і при дефіциті часу;
- ❖ спортивні змагання мають соціальне значення, тому що їх результати стають широко відомими, мають суспільну оцінку, впливають на статус спортсмена у суспільстві, приносять йому спортивну славу, включаються в оцінку життєвих досягнень;
- ❖ результати виступу на змаганнях мають особисте значення для спортсмена, вони підводять підсумки тренування, служать перевіркою правильності або неправильності обраного шляху, доцільності або недоцільності затраченого часу та зусиль;

- ❖ спортивні змагання є специфічним фактором, який створює екстраординарні емоційно-вольові стани, які можуть впливати як позитивно, так і негативно на процес і результат діяльності спортсмена.

Післязмагальні психічні стани значною мірою залежать від результату змагання. Перемога, яка дісталась у важкій спортивній боротьбі, а також досягнення запланованого результату (перемога над сильним суперником, покращання власного рекорду, виконання нормативу майстра) призводять до позитивних емоційних реакцій: стійкому почуттю задоволеності собою, гордості за свою команду, життєрадісному настрою, впевненості у своїх силах, бажанню тренуватись. Якщо перемога або відносний успіх досягнуто легко, без особливих зусиль, тоді можуть виникнути переоцінка своїх спортивних здібностей, зазнайство, зайва самовпевненість, безпечність, зневажання тренувальною роботою. Поразка або відносна невдача, особливо, якщо спортсмен не зумів проявити свої бійцівські якості або зустрівся з несправедливістю в оцінці результату, може викликати депресію, невпевненість у своїх силах, розчарування, задрість, небажання тренуватись, призвести до відмови від занять спортом.

Емоційна реакція на поразку може бути і позитивною: виникають стенічні емоції, критичне ставлення до своїх недоліків, підвищується працездатність на тренуваннях, збільшується число вольових проявів, зростає наполегливість у досягненні цілі. Формування спортивного характеру завжди поєднано із стенічними емоціями у відповідь на неуспіх у змаганні.

Реакція дітей цілком і повністю залежатиме від настрою, який їм дасть педагог, тому по закінченню змагань варто проаналізувати разом із дітьми їх хід і звернути увагу на наявність або ж відсутність проявлених якостей під час змагань і на те, як можна вдосконалити відносини у колективі. Робота з фізичного виховання повинна бути спрямована на те, щоб діти повернулись додому бадьорі, загартовані та сильні.

Ефективність фізичної діяльності вихованців у літніх оздоровчих таборах залежить від умов:

- зацікавленість майбутнього вчителя у своїй справі;
- наявність у майбутнього вчителя педагогічного такту;
- теоретична та практична підготовленість майбутнього вчителя до роботи у літньому оздоровчому закладі.

Організовуючи роботу у літньому оздоровчому таборі, важливо враховувати невеликий проміжок часу відведений на неї. Виходячи з цього можна виділити наступні напрямки роботи майбутнього вчителя у літньому оздоровчому закладі:

- ✓ дослідження соціуму виховного середовища;
- ✓ проведення психодіагностичної діяльності;
- ✓ підвищення рівня педагогічної культури майбутнього вчителя;
- ✓ індивідуально-педагогічне консультування;
- ✓ сприяння створенню педагогічно орієнтованого середовища;
- ✓ проведення організаційно-методичної діяльності;
- ✓ створення комфортних умов для дітей (зниження рівня тривожності,

- зняття емоційного навантаження) засобами ігрової та психологічної терапії, казкотерапії, арт-терапії, фізичної терапії;
- ✓ проведення психологічної діагностики психоемоційного стану вихованців.
 - ✓ виявлення у дітей здібності встановити дружбу у колективі;
 - ✓ направляє зусилля дітей на розвиток інтересів;
 - ✓ підбирає комплекс педагогічних засобів, методів впливу на особистість, щоб досягнути цілі всебічного розвитку дитини.

Висновки.

Майбутній вчитель у літньому оздоровчому закладі враховує у першу чергу оздоровчу направленість закладу – виховання здорового способу життя. Свята і заходи це важливі частини табірної культури, які допомагають краще зрозуміти закони життєвий устрій закладу та людей, які до нього відносяться. Кожне свято чи захід проходить за певним сценарієм і має певну тематику. Метою майбутнього вчителя є створення атмосфери дружби і доброзичливості у колективі, об'єднання дітей за допомогою отриманих разом знань і вражень. Педагог повинен бути психологом-організатором, добрим, уважним, який зможе знайти спільну мову із дітьми і який зможе привернути їх прихильність до себе. Майбутній вчитель повинен сіяти добро у свідомості дітей, вчити їх дивитися на майбутнє з надією, виховувати духовно сильними і здоровими особистостями.

Література:

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: науково-методичний посібник / І. Д. Бех. – К.: ІЗМН, 1998. – 234 с.
2. Інструктивно-методичні матеріали з питань організації відпочинку та оздоровлення дітей / упоряд. Л. А. Герасимчук, З. О. Чернега. – Хмельницький, 2007. – 132 с.
3. Літнє оздоровлення та відпочинок дітей у прохідному туристсько-спортивному закладі / упоряд. Т.Б.Серб. – Тернопіль; Х.: Ранок, 2011. – 192 с.
4. Літнє оздоровлення та відпочинок дітей / упоряд. Е. Пукліч, О. Жук. – Тернопіль ; Х. : Ранок, 2009. – 224 с.
5. Пащенко М. І. Виховна робота в літніх оздоровчих закладах : посібник / М.І. Пащенко. – Умань., «Візаві», 2018. – 128 с.
6. Пащенко М. І. Виховна робота в літніх оздоровчих закладах: підручник./М.І. Пащенко, І.Г.Резніченко – Умань: ФОП Жовтий О. О., 2016. – 194 с.
7. Черненко Любов, Шарапанюк Аліна. Методика роботи у літніх оздоровчих закладах навч.метод. посіб./ Любов Черненко, Аліна Шарапанюк– Умань. «Візаві», 2021. – 154 с.

Literature:

1. Bekh ID Personally oriented education: scientific and methodological manual / ID Bekh. - K .: IZMN, 1998. - 234 c.
2. Instructional and methodical materials on the organization of recreation and health of children / order. LA Gerasimchuk, ZO Chernega. - Khmelnytsky, 2007. - 132 p.

3. Summer rehabilitation and recreation of children in the transit tourist and sports institution / order. TBSerba. - Ternopil; H.: Ranok, 2011. - 192 p.
4. Summer rehabilitation and recreation of children / order. E. Puklich, O. Zhuk. - Ternopil; H.: Ranok, 2009. - 224 p.
5. Pashchenko MI Educational work in summer health facilities: a manual / MI Pashchenko. Pashchenko. - Uman., "Vizavi", 2018. - 128 p.
6. Pashchenko MI. Educational work in summer health facilities: a textbook. / MI Pashchenko. Pashchenko, IG Reznichenko - Uman: FOP Zhovty OO, 2016. - 194 p.
7. Chernenko Lyubov, Sharapanyuk Alina. Methods of work in summer health facilities teaching methods. manual. / Lyubov Chernenko, Alina Sharapanyuk– Uman. "Vizavi", 2021. - 154 p.

Abstract. *The ways of organizing a healthy lifestyle in a summer health facility have been identified and substantiated. The role of the future teacher in the summer health institution in the process of physical activity in the light of personality-oriented approach to the formation of a healthy lifestyle is clarified. The peculiarities of the direction of the future teacher's work in the summer health institution are determined*

Key words: *healthy way of life, summer health institution, physical culture activity, future teacher.*

УДК 37.013.3

**DIDACTIC CONDITIONS FOR THE FORMATION OF NATURAL
SCIENTIFIC THINKING OF STUDENT YOUTH**
ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИЧОНАУКОВОГО МИСЛЕННЯ
СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Nebykova T. / Небикова Т.А.*teacher /ст..викладач**Uman Pavlo Tychyna State Pedagogical University**Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини***Nebykov M. / Небиков М.В.***s.agric.s.,sen.res.dep./к.сільск.н., ст.. наук.чнівр.**ORCID . org/0000-0001-9734-1730**Breeding and Reproductive Biological of Plants Sofiyivka National Dendrological Park of the
National Academy of Sciences of Ukrain, Uman.**Національний дендрологічний парк «Софіївка» -
науково-дослідний інститут Національної академії наук України, Умань.*

Анотація. У статті проаналізовано дидактичні умови формування цілісної системи знань про живу природу у студентів при вивченні природничих дисциплін. Напрямок реалізації цього завдання сучасні дидакти виділяють природничонаукову освіту. Формування уявлень про природничонаукову картину живого світу, синтез ідей про живі системи, оволодіння елементами наукового пізнання живої природи, формування складових наукового мислення студентів відбувається при вивченні біології.

Ключові слова: дидактичні умови, природничонаукове мислення, студенти.

Вступ.

У працях учених доведено, що розв'язання завдань природничонаукової освіти потребує розроблення проблеми формування цілісної системи знань про живу природу [1].

Основний текст.

Дидактичні умови творчого розвитку студентів при вивченні природничих дисциплін мають забезпечувати формування єдиної природничонаукової картини світу, глибоке творче осмислення сутності взаємодії природи і суспільства.

Дидактичні умови, що забезпечують формування природничих понять, за М. Левіним:

- установлення зв'язків природничих понять з більш загальними науковими поняттями і поелементний їх аналіз;
- підготовка студентів до засвоєння природничого поняття, послідовна робота над збагаченням студентів знаннями, науковими фактами, на основі яких формується наукове поняття;
- організація розвитку теоретичного і наочно-образного мислення;
- організація на занятті вправ, завдань, спрямованих на використання вивчених понять[1].

Умови розвитку понять за М. Верзілінім:

1. Засоби, що забезпечують правильність сприйняття:
– урахування джерел попередніх уявлень;

- наочність;
 - точне й образне слово викладача;
 - вправи, що уточнюють сприйняття.
2. Засоби, що забезпечують правильність уявлень:
- вправи на впізнавання та розрізнення;
 - створення малюнків по пам'яті;
 - питання викладача.
3. Засоби, що забезпечують правильність понять:
- постановка проблеми;
 - логіка викладання навчального матеріалу;
 - питання, що потребують узагальнення;
 - вправи на порівняння, класифікацію, визначення умовиводів;
 - система повторення, що пов'язує старі знання з новими;
 - питання, які потребують узагальнення і пов'язують знання з практичним їх використанням у ході вивчення природничих дисциплін [5].

Гуманізація освіти передбачає в якості важливої передумови побудови сучасного високорозвиненого, зорієнтованого на потреби особистості суспільства гармонізацію стосунків людини і навколишнього середовища, соціуму і природи. Як окремий напрям реалізації цього завдання сучасні дидакти все частіше виділяють природничонаукову освіту.

Природничонаукова освіта у сучасному закладі вищої освіти:

- складова частина становлення особистості як суб'єкта суспільного та індивідуального розвитку;
- принципово змінює співвідношення особистості, суспільства і навколишнього середовища;
- передбачає високий рівень природничонаукового пізнання студентів;
- зумовлена чуттєво-образним відображенням, дискурсивно-логічним осмисленням й інтуїтивним осягненням природної дійсності, її взаємозв'язку із суспільством.

При пізнанні природної дійсності необхідно встановити зв'язки між одиничним, особливим та загальним, що дає правильне відображення об'єктивної дійсності. Використовується аналіз і синтез, порівняння і класифікація, індукція і дедукція, перехід від конкретного до абстрактного. Пізнавати природу – це не означає лише збирати і накопичувати факти, але обов'язково їх узагальнювати у наукові поняття і закони.

Філософія природничої науки є структурним компонентом більш широкої галузі – філософії пізнання. Відповідно у ній представлені прагматика пізнання, його історична зумовленість, включеність у комунікацію і систему цінностей, що знайшло відображення у виникненні форм пізнання і пізнавальної діяльності, як природничонаукова картина світу, стиль наукового пізнання, філософські та загальнометодологічні принципи.

Для філософії пізнання важливим є те, що людина пов'язана ментально із середовищем. Воно виражається у певних станах свідомості, які можуть бути виражені через просторово-часові характеристики синхронності, резонансності

структур реальності і творчих можливостей людини; нерівновазі процесу взаємовідношень структур реальності і структур людської свідомості, полілогічності, багатошаровості їх взаємодії.

Фундаментальність природничонаукової освіти зумовлена історизмом, що є характерною рисою природничих наук. Починаючи з другої половини XIX століття, завдяки відкриттям Ч. Дарвіна, будь-яке явище у природі розглядалося з точки зору сьогодення та як наслідок тривалого історичного процесу. Успіхи історизму сприяли виробленню і закріпленню в цій науці своєрідної манери дослідження, коли порівняльно-історичний, описовий за своєю сутністю метод поєднувався з такими ж звичними історико-теоретичними узагальненнями. Зараз лідером природничого пізнання стає експеримент, що вносить суттєві зміни у структуру природничонаукової освіти. При формуванні природничого пізнання у цілому важливим є взаємовідношення природничого історизму і теоретико-пізнавальних функцій. З історичними поясненнями у природничих науках стикаються тоді, коли для з'ясування характеристик деякого явища посиляються на його генезис, тобто встановлюють сутність того, що пояснюється посередництвом апеляції до минулого, і закону, який встановлює зв'язок минулого з нинішнім.

Б. Кедров відзначає, що діалектика – це наука про розвиток, думку, висловлену у судженнях, не як розірвану на частини, а як живу, цілу, єдину і розглядає її як роздвоєну на суперечливі сторони, але без їх відриву одна від одної [4]. Категорії діалектики відображають найбільш загальні суттєві ознаки, зв'язки, властивості, відношення природної дійсності. Ці загальні ознаки виділяються людьми в процесі природничого пізнання. Такі логічні операції мають для людини неабияке значення. По-перше, вони дають можливість розвивати природничонаукове мислення, по-друге, розвивають мову, збагачуючи її загальними природничими поняттями.

У 1927 році В.Вернадський назвав нову геохронологічну епоху "психозойською (технозойською) ерою", а простір, до якого наблизилось людство, відповідно – "техносферою", або "ноосферою" (сферою розуму) [3].

Психозойська ера інтегрує у собі всі рівні людського пізнання: навчання, відтворення і творчість. Вернадський не лише визначав необхідність рутини практичної діяльності, він правильно оцінював її великі масштаби навіть у науковому пізнанні: "Інтерес наукової діяльності полягає в дослідженні чи в якісному розумінні мети, але наукова діяльність нелегка, і більша частина часу присвячена механічній, зовсім нецікавій роботі; отже, цілком неправильно, що я можу розподілитися моєю діяльністю, усім днем, як хочу. Те, що я хочу, я роблю уривками, я того, що мене цікавить, добиваюсь масою часу, витраченого нецікаво і виснажливо" [3].

Праця послідовників Вернадського над проблемою гармонії людини і довкілля є запорукою того, що кінець світу не відбудеться ані в релігійному, ані в природно-ноосферному його розумінні. Психозойська ера надає можливості гідного існування людини у єдності з природою та іншими людьми, з довкіллям [4].

Одним із важливих напрямів удосконалення системи сучасної освіти є

інтеграція споріднених навчальних предметів. У практичній діяльності реалізація міжпредметних зв'язків не завжди здійснюється належним чином: існує певна розбіжність у визначенні наукових понять та термінів, які засвоюються при вивченні споріднених навчальних предметів. При вивченні природничих предметів відомі випадки, коли учні на принципові запитання про основні закони природи, будову і властивості речовин тощо, часто дають неоднозначні відповіді залежно від того, з якого предмета поставлені ці запитання. На такі факти вказують у своїх роботах В.Ільченко, В. Максимова, В.Розумовський та ін. науковці.

Розвиток особистості пов'язаний з його екологічною культурою, основною рисою якої є вміння передбачити віддалені наслідки втручання людини в природні взаємозв'язки, вміння підпорядковувати всі види своєї діяльності вимогам раціонального природокористування, турбуватися про поліпшення довкілля, не допускати його руйнування і забруднення. Від того, наскільки повноцінно усвідомлять студенти необхідність дбайливого, бережного ставлення до природи як національного суспільного багатства, вмітимуть передбачати наслідки своєї поведінки, а також дії інших у природі, істотною мірою залежатиме майбутнє людства. Ставлення студентів до природи свідчить про рівень його природничонаукового мислення.

С.Дерябо та В.Ясвін відзначають, що особистість з екологізованим мисленням характеризує непрагматична взаємодія з природою, яка виявляється в основних сферах:

- 1) естетичному освоєнні об'єктів природи, їх комплексів;
- 2) пізнавальній діяльності, що зумовлена зацікавленістю щодо життя природи;
- 3) практичній взаємодії з природними об'єктами, в основі якої необхідність спілкування з ними;
- 4) участі у природоохоронній діяльності заради збереження природи майбутніх поколінь [4].

С.Дерябо розглядає проблему суб'єктивного ставлення до природи, в основі якого лежить фіксування уваги на тих чи інших об'єктах, явищах, потребах особистості, та виділяє параметри суб'єктивного ставлення до природи:

- параметр широти є показником того, в яких саме об'єктах і явищах природи сконцентровані потреби;
- параметр інтенсивності є показником, з одного боку, того, якою мірою зафіксовані потреби особистості в об'єктах і явищах природи, наскільки вони є для неї значимими, а з другого – в яких сферах і в якою мірою проявляється суб'єктивне ставлення;
- параметр усвідомленості є показником того, якою мірою особистістю усвідомлюється фіксування потреб в об'єктах і явищах природи;
- параметр емоційності характеризує суб'єктивне ставлення;
- параметр узагальненості характеризує суб'єктивне ставлення не лише до окремих об'єктів і явищ, але і їх груп;
- параметр домінування характеризує суб'єктивне ставлення;

- параметр когерентності є показником суб'єктивного ставлення;
- параметр принциповості характеризує взаємозв'язки відношень усім комплексом принципів, прийнятих особистістю і готовність відстоювати його при певному тиску;
- параметр свідомості є показником суб'єктивного ставлення;
- параметр стійкості – це показник стабільності суб'єктивного ставлення в часі;
- параметр модальності – це показник суб'єктивного ставлення, що дає його якісно-змістовну характеристику, на відміну від попередніх показників, які дають формально-кількісну характеристику суб'єктивного ставлення [4].

У природничонауковому пізнанні на сучасному етапі його розвитку формується нове розуміння природи. Творчий розвиток студентів при вивченні природничих дисциплін неможливий без формування та розвитку природничонаукового мислення.

Природничонаукове мислення – це вища форма активного відображення реальності природи, що складається із цілеспрямованого, опосередкованого й узагальненого відображення суб'єктом суттєвих зв'язків і відношень природної дійсності.

Метою природничонаукового мислення є творча праця, що вимагає добування достовірної наукомісткої інформації про навколишнє природне середовище, взаємозв'язок людини і природи і дає можливість використовувати знання на практиці.

Складовими природничонаукового мислення є:

- ✓ глибокі знання про природне і соціальне середовище;
- ✓ усвідомлення взаємозв'язку природи і суспільства;
- ✓ відповідальне ставлення до навколишнього середовища;
- ✓ набуття вмінь розв'язання екологічних проблем;
- ✓ безпосередня участь у природоохоронних заходах;
- ✓ засвоєння кращих досягнень вітчизняних та зарубіжних учених у галузі природничої науки;
- ✓ оволодіння прогнозуванням можливих негативних наслідків господарської діяльності людини;
- ✓ міркування у масштабі всього світу та дії на місцевому рівні;
- ✓ наявність екологічної свідомості.

За В.Ільченко [1] природничонаукове світорозуміння студентів – це система знань про природу, що формується в їх свідомості у процесі вивчення природничонаукових предметів, та мислительна діяльність із створення цієї системи.

Розуміння світу досягається завдяки відкриттю одиничних, стійких структур, що лежать в основі різноманітності змінних явищ – фундаментальних закономірностей, що властиві світу. Процес розуміння – системний за своїм характером, він відбувається в результаті взаємодії частин і цілого. Щоб зрозуміти щось, потрібно передбачати його цілісність, а потім переходити до вивчення його частин. Подальший синтез знання про частини буде забезпечувати більш повне і глибоке розуміння цілого: включення в нього

знань про частини буде розширювати горизонт розуміння.

Таким чином, *природничонаукове розуміння студента* можна визначити як мислительну діяльність, у процесі якої за допомогою фундаментальних закономірностей організує в єдину систему знання, здобуті при вивченні природничонаукових предметів.

Цілісність формування природничонаукового світорозуміння студентів потребує, щоб вивчення природничонаукових предметів включало міжпредметний процес формування природничонаукової картини світу. При цьому основою для інтеграції знань, систематизації їх у природничонаукову картину світу повинні бути фундаментальні закономірності природи.

Природничонаукова картина світу – це інтегральний образ природи, створений шляхом синтезу природничонаукових знань на основі системи фундаментальних закономірностей природи, що включає уявлення про матерію і рух, простір і час.

Пізнання єдиної природничонаукової картини світу передбачає глибоке усвідомлення, розуміння сутності світу природи – середовища існування людини, яка повинна бути зацікавлена у збереженні цілісності, чистоти, гармонії у природі.

Пізнання сутності природи підвищує рівень розумового розвитку студента – сукупність знань, умінь та сформованих під час їх засвоєння розумових дій, вільне оперування ними в процесах природничонаукового мислення, які забезпечують засвоєння в певному обсязі нових знань і вмінь.

Розуміння природничонаукової картини світу – це мислительний процес, спрямований на з'ясування істотних рис, властивостей та зв'язків предметів, явищ природної дійсності. Природничонаукове розуміння досягається на основі знань й умінь, здобутих у попередньому досвіді. Навчальний процес при вивченні біології ґрунтується на формуванні розуміння взаємозв'язку природи і суспільства, його уточненні та поглибленні. У природничонауковому пізнанні студентів важливе значення має з'ясування ступеня точності і повноти розуміння ними навчального матеріалу.

Обов'язковою умовою формування природничонаукового мислення студентів є послідовність і системність у навчальному процесі.

Для формування природничонаукового мислення й творчого розвитку студентів важливим є:

- взаємозв'язок теоретичних знань із практичною діяльністю;
- концентрація природничого змісту не тільки в предметних, але й спеціальних темах та інтегрованих курсах, які розкривають взаємодію суспільства і природи;
- поєднання аудиторних занять із безпосереднім спілкуванням із природою у формі екскурсій тощо;
- використання проблемних методів навчання у вигляді рольових ігор, природничих клубів тощо.;
- поєднання всіх форм освітньої роботи.

Природничонаукове мислення слід розглядати в єдності з творчим розвитком студента, його інтересами і потребами, емоціями, почуттями,

переживаннями – всіма компонентами його духовного світу.

Загальними змістовими лініями освітньої галузі є:

- ✓ рівні і форми організації живої і неживої природи, які структурно представлені у кожній компоненті освітньої галузі специфічними для неї об'єктами та моделями;
- ✓ закони і закономірності природи;
- ✓ методи наукового пізнання, специфічні для кожної з природничих наук;
- ✓ значення природничонаукових знань у житті людини та їхня роль у суспільному розвитку [1].

Зміст загальноприродничої компоненти забезпечує формування у свідомості студента основи для цілісного уявлення про природу. Реалізація змісту освітньої галузі при вивченні основ природничих наук у вищій школі зумовлена основними завданнями, що є спільними для біології, географії, фізики, хімії та інших галузей природознавства [2].

В.Ільченко зазначає, що матеріалом для формування природничонаукової картини світу можуть бути знання кожної теми предметів природничонаукового циклу – не потрібно чекати, доки в кожному з них буде сформована окрема картина світу (фізична, хімічна, біологічна тощо). Здобуті на кожному уроці, при вивченні кожної теми знання можуть систематизуватися на основі фундаментальних закономірностей природи в єдину систему – природничонаукову картину світу. Але аксіоматизація знань на основі самих загальних законів природи повинна йти через сходинки, якими є менш загальні закони [5].

Систематизація знань про природу у процесі формування природничонаукової картини світу студентів проводиться дедуктивно-індуктивним шляхом: від фактів до спостережень через емпіричні залежності до одиничних, специфічних законів і їх систем, весь час спираючись на знання про фундаментальні закономірності природи – основи для включення одиничних закономірностей в єдину систему знань про природу. Так, матеріал теми, що вивчається, стає матеріалом побудови єдиної природничонаукової картини світу. Така систематизація навчального матеріалу забезпечує формування природничонаукової картини світу в студентів, розвиток цілісності їх свідомості.

Висновки.

Зміст біологічної компоненти зорієнтований на забезпечення засвоєння студентами знань про закономірності функціонування живих систем, їх розвиток і взаємодію, взаємозв'язок із неживою природою, формування уявлень про природничонаукову картину живого світу, синтез ідей про живі системи, оволодіння елементами наукового пізнання живої природи, формування складових наукового мислення (класифікація, екологічність, еволюційність і історизм, системність і цілісність), усвідомлення біосферної етики, розуміння необхідності раціонального використання та відновлення природних ресурсів, вироблення навичок застосування знань з біології у повсякденному житті і у майбутній професії.

Література:

1. Гриньова М.В. Методика викладання валеології: Навчально-методичний посібник/М.В. Гриньова. Методика викладання валеології. – Полтава: АСМІ. – 2003. – 156 с.
2. Гриньова М.В., Пескун С.П. Формування природничонаукового мислення студентської молоді / Науково-практична конференція „Формування здорового способу життя студентської молоді. Реалії та перспективи”. – Полтава, 2003. – С. 45-51.
3. Гриньова М.В., Пескун С.П. В.І.Вернадський про формування природничонаукового мислення студентської молоді // Всеукраїнська студентська науково-практична конференція „Академік В.І. Вернадський і світ у третьому тисячолітті”. – Полтава: АСМІ, 2003. – С. 56-62.
4. Дерябо С.Д., Ясвин В.А. Экологическая педагогика и психология – Ростов-н/Д.: Фенікс, 1996. – 480 с.
5. Лаврентьєва О.О. Дидактичні умови формування інтелектуальних умінь старшокласників при вивченні науковоприродничих дисциплін: Автореферат дис. ... канд. пед. наук (13.00.09 – теорія навчання). – Луцьк.– 2005. – 20 с.

Literature:

1. Grinyova MV Methods of teaching valeology: Educational and methodical manual / MV Гриньова. Methods of teaching valeology. - Poltava: ASMI. - 2003. - 156 p.
2. Grinyova MV, Peskun SP Formation of natural science thinking of student youth / Scientific and practical conference "Formation of a healthy lifestyle of student youth. Realities and prospects ". - Poltava, 2003. - P. 45-51.
3. Grinyova MV, Peskun SP VI Vernadsky on the formation of natural science thinking of student youth // All-Ukrainian student scientific-practical conference "Academician VI Vernadsky and the world in the third millennium. - Poltava: ASMI, 2003. - P. 56-62.
4. Deryabo SD, Yasvin VA Ecological pedagogy and psychology - Rostov-on-Don: Phoenix, 1996. - 480 p.
5. Lavrentieva OO Didactic conditions for the formation of intellectual skills of high school students in the study of scientific and natural sciences: Abstract of the dissertation. ... Cand. ped. Sciences (13.00.09 - theory of learning). - Lutsk.– 2005. - 20 p.

Abstract. The article analyzes the didactic conditions for the formation of a holistic system of knowledge about wildlife in students in the study of natural sciences. The direction of realization of this task modern didactics allocate natural science education. The formation of ideas about the scientific picture of the living world, the synthesis of ideas about living systems, mastering the elements of scientific knowledge of living nature, the formation of components of scientific thinking of students occurs in the study of biology

Key words: pedagogical technology of teaching, future teacher of natural sciences.

УДК : 378.018.43:316.77:355.01]-057.875:61

THE INFLUENCE OF DISTANCE LEARNING DURING THE WAR ON THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE COMPETENCES IN MEDICAL UNIVERSITY STUDENTS.**ВПЛИВ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ НА РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У СТУДЕНТІВ МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ.****Yurkiv O.I./Юрків О.І.**

ORCID: /0000-0001-6824-7120

c.med.s., assoc.of prof./к.мед.н, доцент

Institution of higher education Bukovinian State Medical University,
Chernivtsi, Teatralna, 2Заклад вищої освіти Буковинський державний медичний університет,
Чернівці, вул. Театральна, 2

Resume. Based on the analysis of literary sources, data are presented on the formation of professional communicative competencies in students studying at medical faculties in conditions of distancing during the war. This article presents and analyzes the training system in higher medical institutions aimed at acquiring communication skills in self-isolation using information platforms. The main goal of this project is the implementation of active pedagogical methods through the use of new information and communication technologies in order to ensure maximum "distance" cooperation between student and teacher. The analysis of the system shows that the pedagogical goals pursued by student-centered learning have been achieved. A multidisciplinary approach can be optimal, requiring close coordination between partners, a balance between groups of students of the studied disciplines, training and support from teachers when using distance learning platforms during the war.

Key words: distance learning during the war, communicative competences, students of medical university.

Introduction.

A personality-oriented approach to the organization of the educational process in higher medical institutions provides for the transition from traditional to innovative means of professional development of a personality; from the priority of highly specialized tasks to the holistic development of the personality of the future doctor; from subordinate relations in the "teacher-student" system to pedagogical interaction, creative cooperation [1, 2]. The starting point in the development of the problems of higher medical education should be the understanding of educational activity as a process of implementing the model of the personality of a professional doctor who is able to successfully fulfill a social order. The issues of increasing the effectiveness of student-centered education in higher medical institutions are considered in the context of solving the problem of forming professional communicative competence [3]. Considering communicative competence in the context of professional training of future doctors, we understand it as a set of professional knowledge, skills and abilities that ensure the effective implementation of the communicative function in professional activity, which contributes to their further self-improvement and self-realization. During the war, the problem of the formation of communicative competence is in the center of attention in connection with the implementation of the goal of professional training of students in conditions of distance [5-7].

The main goal of this project is the implementation of active pedagogical methods: a personality-oriented, interdisciplinary approach; the use of new information and communication technologies to ensure maximum "remote" cooperation between various project partners.

Main part.

To increase the effectiveness of modern professional communicative training of future doctors and the compliance of its levels with modern national requirements, we have formed 2 observation groups. The main group (n=23) included 3th year students of medical faculties with binary teaching of the topics "Feeding of children 1st year" in the discipline "Nursing practice " and the topic "Formula feeding in infants" in the discipline " Propedeutics Pediatrics ", respectively. The control group (n = 19) consisted of 3th year students of medical faculties teaching the topic in one discipline. To assess the effectiveness of students' communicative competencies in the comparison groups, we used a questionnaire "Test questionnaire of communication skills" L. Michelson, aimed at identifying communicative positions (dependent, communicative, aggressive); determination of the general level of development of communicative competence before and after the lesson [5].

The method of researching social intelligence by J. Guildford and M. Sullivan allows us to identify the general level of development of social intelligence according to the following criteria: 1 - low, 2 - below average, 3 - average, 4 - above average, 5 – high [3].

Statistical processing of the results using parametric, nonparametric methods included: analysis of variance with the calculation of the Student's test (t) and Spearman's correlation analysis (ρ). The critical value of the level of statistical significance (p) for all types of analysis was taken at the level of $p < 0.05$ (5%).

The level of social intelligence in the main and control groups of observation before the study was recorded at the average level and amounted to 2.8 ± 1.6 and 2.7 ± 1.4 points, respectively, with $p > 0.05$. After the binary lesson in the main observation group, the level of social intelligence significantly increased to 4.5 ± 0.4 points, $p \leq 0.05$. After a monodisciplinary lesson, the level of social intelligence in the control group did not have a statistically significant increase and was recorded at an average level (3.4 ± 0.3 points), as before the lesson.

The predominant type of communicative competence in the main (68.2%) and control groups (65.6%) observation before the study is dependent. After conducting a binary lesson in the main group, the type of communicative competence was assessed as communicative in 56.7% of students, while in the control group - only in 24.6%, with a predominance of the dependent type in 57.3% of the respondents. A positive correlation coefficient was found between the level of social intelligence and the level of communicative competence, equal to $\rho = 0.36$ with a sample size of 42 people and a confidence level of $p < 0.05$. The data obtained indicate that the level of communicative competence and the level of development of social intelligence are interrelated phenomena.

At the same time, significant positive correlations were established between the level of social intelligence and competent communicative positions (the correlation coefficient was $\rho = 0.32$; $p < 0.05$) and negative correlations were found between

dependent and aggressive positions ($\rho = -0.33$; $p < 0.05$). Cognition of behavior systems is positively correlated with competent positions in communication ($\rho = 0.33$; $p < 0.05$), and also has a negative relationship with dependent and aggressive positions in communication ($\rho = -0.38$; $p < 0.05$). From this, we can conclude that the ability to understand the logic of the development of interaction situations, the meaning of people's behavior in these situations is positively interconnected with competent positions in communication and has a feedback with dependent and aggressive positions.

A feature of distance learning during the war is the impact of the situation on each representative of the educational process: both teacher and student. Adaptation and adaptation to learning under stress does not come immediately. The state of psycho-trauma affects not only those who are in the war zone, but also those who are in other regions of the country. This is especially true of temporarily displaced persons and persons in whose families the father or mother is at war. Therefore, it is necessary to constantly monitor the emotional state of students. If necessary - spend more time practicing a skill. Approach each student - individually, friendly, with understanding.

Therefore, in order to interest students, it is necessary to change teaching technologies and develop clinical thinking in them. Activation of educational and cognitive activities will be achieved only with the introduction of innovative technologies in which classes will become more accessible, interesting and complete.

Conclusion

The formation of communicative competence is a cyclical process that is carried out at the orienting-adaptive, communicative-activity and communicative-analytical stages. The analysis of the system shows that the pedagogical goals pursued by student-centered learning have been achieved.

A multidisciplinary approach can be optimal, requiring close coordination between partners, a balance between groups of students of the studied disciplines, training and support from teachers when using distance learning platforms.

An individual approach to everyone, whether a teacher or a student.

Reference:

1. Abaturov O.E., Agafonova O.O. Distance teaching of pediatrics to fourth-year students studying in English. Proceedings of the conference "Current issues of higher medical (pharmaceutical) education." Ternopil, November 5-6, 2020 "Ukrmedknyha", p.16-17. [Ukrainian].
2. Diachenko M.D. Development of the professional culture of future doctors: a communicative aspect. Scientific Journal "ScienceRise: Pedagogical Education". 2016;7 (3): 34-37. [Ukrainian].
3. Han P.K.J., Piccirillo J., Gutheil C. et al. Development and Evaluation of an Online Risk Communication Teaching Program for Medical Students. *Med.Sci.Educ.* 26, 557–567 (2016). doi.org/10.1007/s40670-016-0290-3.
4. Kabinet Ministriv Ukrayiny, (2011, November 23). Regulation No. 1341 "On Approval of the National Qualifications Framework". Available: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п>. Accessed: 10.11.2020.

[Ukrainian].

5. Nikolaieva S.Yu, Koval T.N. Use of information and communication technologies for research competency formation of future doctors of philosophy. Information technologies and teaching aids. 2019; 2(70): 237-255. doi.org/10.33407/itlt.v70i2.2739.

6. Verkhovna Rada Ukrayiny, (2014, July 01). Law No. 1556-VII "On Higher Education". Available: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. Accessed on: 10.11.2020. [Ukrainian].

7. Zakharchenko V.M., Kalashnikov S.A., Lugovy V.I., et al. National Educational Glossary: Higher Education. Kyiv, Ukraine: "Publishing House" Pleiades "Ltd, 2014: 278. [Ukrainian].

8. Zlivkov VL, Lukomskaya SO, Fedan OV Psychodiagnostics of personality in crisis life situations / VL Zlyvkov, SO Lukomska, OV Fedan. - Kyiv: Pedagogical Thought, 2016. – 219p.

UDC 37.02:37.011.3-051

**INTERACTIVE LEARNING TECHNOLOGIES IN TEACHING
CHEMISTRY AT BUKOVINIAN STATE MEDICAL UNIVERSITY****Velyka A. Ya.***c.b.s., assistant***Kropelnyska Yu. V.***assistant***Yakymchuk V. V.***lecturer**Bukovinian State Medical University,
Chernivtsi, sq. Teatralna 2, 58000*

Annotation. *The switch from passive to active education model, when students are able to acquire the knowledge independently and think creatively, is highly important in order to prepare a competitive specialist. Interactive learning technologies are the best choice for reaching this goal. The authors of the article discuss the main problems of the traditional presentation of the material in the study of analytical chemistry, as well as proposals for the use of interactive learning technologies in order to improve the efficiency of the educational process and enhance the cognitive activity of students.*

Key words: *interactive learning technologies, discussion, analytical chemistry, pharmacy students.*

Introduction.

The current stage of the development of human civilization strengthens the requirements for the scientific competence of a specialist with higher education. They must be able to think creatively, to replenish their knowledge independently and navigate the rapid flow of scientific information. The necessity to increase the level of scientific training is also a characteristic feature of the modern field of professional-pedagogical activities. Nowadays, as many years ago, the most important goal of teaching at higher education institutions is to ensure maximum mental activity of students. Introduction of innovative technologies into the educational process, an important place among which belongs to the interactive ones, is the main direction of improvement in the study of chemistry at medical universities. The essence of interactive learning is highlighted in the works of A. Pometun, L. Pirozhenko, G. Voloshina, N. Pobirchenko and others. The problem of using interactive methods has been reflected in the scientific works of such scholars as N. Azarov, I. Beh, N. Matveeva, L. Nikolayev, O. Panchenko, N. Stetsur and others. In our opinion, the solution to this problem, in terms of reduction of pedagogical hours, is the introduction of interactive learning forms into the educational process. Interactive learning technologies can be used to conduct classes inside or outside the classroom in the form of extracurricular activities. The method of conducting a lesson is active, that is, no student is left without attention and, in a favorable atmosphere, even passive students tend to be active participants.

However, given the realities of today, we must make new use of the features of dialogue technologies that help to create a communicative environment of those who learn to develop cooperation at the levels of "teacher-listener", "listener-listener", "teacher-author" or "author-listener" in the process of setting and solving educational

and cognitive tasks [1]. In order to achieve this, one needs to learn "polemical mastery".

Main body.

Interactive learning technologies are currently dominant in the educational space of Ukraine (they own the lion's share of classroom hours in the work plans of educational and professional programs of higher and postgraduate education institutions). With the entry of our education system into the Bologna educational process, this situation has undoubtedly changed, which contributes to the increased quality of education and the level of professionalism of specialists, their mobility and competitiveness in the labor market [2, 3, 4].

The lecture is an integral part of the organization of the learning process in higher education institutions. Its main didactic goal is the formation of an indicative theoretical basis for further mastering educational material by students [5]. It is important to move away from the traditional model of teaching lectures, which is mostly focused on the passive perception of students of the content of educational material, in order to enhance the cognitive activity of students. For this purpose, it is necessary to use the latest technologies that will involve students in active discussion and mobilize their cognitive activity.

In our opinion, an important circumstance that will increase the effectiveness of the lectures might be the introduction of such teaching methods as discussion and conversation.

While organizing a discussion during the lecture, the teacher must determine in advance its purpose, formulate questions and determine the place of the discussion in the structure of the lecture and its duration, the final generalization should be a linking bridge, connecting with further presentation of lecture material [6].

For instance, when presenting the subject material "Qualitative reactions of cations" for the 2nd year students, the following topics can be used to organize a discussion: "Macro- and microelements and their role for the human body"; "The use of inorganic compounds as medicines"; "Pollution of the environment by heavy metal ions", etc.

The use of conversation during lectures will remove the monotony of learning, activate thinking and increase interest in learning. The teacher can address directly to one of the students or to the whole audience. The use of the so-called "lecture with blanks" has significant opportunities for the conversation. At the first stage, students get acquainted with the topic content of the lecture, symbols and tasks offered for individual studying. During the lecture, the teacher organizes an active discussion of students' issues and gives them the opportunity to express thoughts that they would like to add. Students write down the necessary points to their lecture notebooks and receive answers from the teacher to questions that could arise in preparation for the lecture. [7].

Practical classes have much greater opportunities for the use of interactive methods. During the traditional class, the student usually answers the prepared question, often peeping into their lecture notes. At the same time, the rest of the students in the group can prepare for the next question without following the answer of their colleague. This approach to the preparation of the class significantly reduces

its effectiveness, especially if you can interrogate no more than 3-5 students, and another 3-5 can add something. This leads to the passivity of the main part of the academic group.

When planning a discussion at a practical lesson, the teacher must take into account several important points: the time required for its implementation, the place that provides the opportunity to carry out all the movements of students who discuss, and monitor the discussion of others; materials necessary for the work and visual presentation of its results. Throughout the work, the teacher keeps in mind the following elements:

- the goal from which one should not deviate;
- time limit that is to be kept;
- clarity of the organization of the introductory part of the discussion since it creates the emotional and intellectual mood of the conversation.

In the possibility of using discussion as a method of consolidating educational material and stimulating the cognitive activity of students, we can identify several aspects of planning learning topics based on the discussion: studying the topic as the preparation for the discussion to take place in the next class; including the component of discussion into separate topics at the stage of preparing for the class and reviewing the newly studied material; education in the form of students' individual or group work with the subsequent discussion of its results.

One can offer several options for discussions for the purpose of conducting classes of analytical chemistry for 2nd-year pharmacy students at the Department of Medical and Pharmaceutical Chemistry. The most popular is the discussion in the form of "Questions and Answers"; it can be used, as a rule, after the lecture as an element of knowledge acquisition and clarification of doubtful points. Students can ask questions to the teacher and vice versa. Many pedagogical trainings use questions and answers as an independent method of educational work. Properly and logically selected questions, asked in good order, allow the group to come to the expected solutions on their own. Participants may be reassured that they have solved the problem on their own rather than getting it already presented. You can also suggest a discussion in subgroups. It is better used for a class with a large audience where not everyone could actively participate. Subgroups can implement the same task, discuss the same problem, and may have different assignments. The discussion in subgroups is an element of the whole and should end with a plenary summary. It is essential to set tasks accurately for subgroups and make sure they are understood in the same way. The teacher can act here as a presenter – not only do they lead a discussion and give the word, but also they are an active participant in the discussion, choosing the directions and contents of the speech and, making conclusions and summarising the sufficiently discussed elements. Another fascinating experiment in the activation of the educational process could be considered conducting a free discussion. While analyzing the topic in this manner, the role of the teacher is reduced to a minimum, they are just introducing the subject material and then they have left aside, not interfering with the discussion; they are only monitoring the class, trying to find a solution in order to discuss this process later together. A free discussion is suitable for teaching the integration and creating the united teamwork.

Conclusions.

Based on all of the above, we can conclude that the introduction of interactive technologies makes the usual system of studying analytical chemistry at the Faculty of Pharmacy of Bukovinian State Medical University suitably modernized for students, changing traditions of subject teaching, and most importantly – achieving educational standards in more intensive and holistic manner. The interactivity, originality and effectiveness of these technologies makes them popular among both teachers and students and ultimately their systematic implementation increases the efficiency of the educational process.

Literature.

1. Kuryshcheva I.V. Classification of interactive teaching methods in the context of self-realization of students' personality // *Izvestiya RGPU im. AI Herzen*. - 2009. - 12112. - P. 160-164.
2. Bologna process: the main principles of entry into the European space of higher education / Compilers Zhuravsky V.S., Zgurovsky M.Z. - Kyiv: IOC Polytechnic Publishing House, 2003. - 200p.
3. Higher education in Ukraine and the Bologna process // Textbook. / Ed. Kremenya V.G. - Kyiv - Ternopil, 2004. - 110p.
4. Bologna process: documents / Compilers: Tymoshenko Z.I., Grekov A.M., Gapon Yu.A. - Kyiv: Europe Publishing House. University, 2004. - 169p.
5. Ortynsky V.L. Pedagogy of higher school: textbook. way. [for students. higher textbook zakl.] / VL Ortynsky. - Kyiv: Center for Educational Literature, 2009. - 472 p.
6. Sichkaruk O.I. Interactive teaching methods in higher education: Textbook. / O.I. Sichkaruk. - K.: ТАСОН, 2006. - 88 с.
7. Sofia N., Kuzmenko V. Active learning: discussion, interactive lectures, role-playing games, brainstorming. [Electronic resource] / Access mode: <http://osvita.ua/school/theory/1345/>

Article sent: 26.05.2022

© Velyka A. Ya.

УДК 378.025

CHARACTERISTIC FEATURES OF JUNIOR BACHELOR TRAINING IN SPECIALTY "NURSING" AT THE DEPARTMENT OF MEDICAL AND PHARMACEUTICAL CHEMISTRY OF BSMU

Velyka A. Ya.

c.b.s., assistant

Kropelnyska Yu. V.

assistant

Stehnitska L.V.

c.ph.s, senior lecturer

Bukovinian State Medical University,

Chernivtsi, sq. Teatralna 2, 58000

Abstract. The authors consider the primary teaching and curriculum development approaches in the discipline of "Medical Chemistry" for students of specialty "Nursing" based on a credit-module system at the Professional College of Bukovinian State Medical University.

Keywords: medical chemistry, credit-module system, specialty "Nursing".

Introduction.

Nowadays, the higher education system is a crucial area in the development of society, which attracts highly great attention and meets criticism in the context of development trends in world educational systems, including European ones. Numerous studies have shown that higher education provides the formation of individual potential and the development of analytical skills that contribute to national economic growth. Accordingly, the level of education, the volume, and the degree of use of knowledge will play an increasingly important role for the state and the individual. This fact is conditioned by a significant increase in industrial production, scientific and technical information volume, and rapid technological change. It is especially relevant for Ukraine as the commitments made by the country as a participant in the Bologna process steer the vector of modern policy and strategy of the state towards further development of national education, its adaptation to the conditions of a socially-oriented economy, transformation and integration into the European and world community.

Based on the fact that in the field of higher education, the educational cycle is being completed and a specialist is being formed, the following basic requirements for the training of a modern specialist can be distinguished: broad basic knowledge, the ability to work in a team, quickly master new technologies, possess self-education skills, skillsets for creative and research work. These qualities of a specialist become the main goals and reference points in building a modern higher education system that contributes to creating knowledge, access to it, its management, dissemination, and control of its absorption [1, 2]. The existing system of teaching and knowledge control of students does not fully meet these requirements. It does not allow organizing the educational process so that the student tries to work independently and systematically.

Many years of pedagogical experience have demonstrated that such a system of training specialists, especially in the medical field, is aimed at mass character. It

provides for the study of a significant number of subjects in a short time and mastery of a large amount of information, which is associated with a substantial psychological burden and subjectivity in assessing knowledge. Given this, implementing the credit-module system for organizing the educational process according to ECTS standards is very important in terms of competition in the world labor market and innovative development of society.

The main part.

The formation of a new education model, the further development of socio-economic transformations in Ukraine, and the integration of education into the international community put forward fundamentally new requirements for training medical professionals [3].

Great opportunities for graduates in the application of professional skills have appeared due to laboratory services in the structure of almost every medical institution, let alone specialized diagnostic centers and laboratories, the specific work of which requires employees to understand enterprise strategy, the need for organizational change, ability to work in a group, to carry out business communication, etc.

In 2020, the Professional College of Bukovinian State Medical University launched training junior bachelors in "Nursing" on a credit-module system for organization of the educational process. Teachers of the Department of Medical and Pharmaceutical Chemistry, which trains students in such specialty in medical chemistry, developed a curriculum adapted to the credit-module system of education. It has the following structure: explanatory note, the purpose of studying the discipline, structured content for individual modules, where each contains a certain number of ECTS (credits), a thematic plan of lectures and practical classes (modules), a thematic program for self-study (modules), list of questions for the final control (for each module and the discipline as a whole), knowledge check types, list of educational and methodical literature.

When studying the discipline "Medical Chemistry", students gain knowledge about the main types of chemical equilibrium, which plays an essential role in the formation of a holistic physical-chemical approach to the study of life processes, as well as the ability to apply chemical methods of quantitative and qualitative analysis, classification of chemical properties and transformations the process of life of the organism.

Due to the requirements of the credit-module system of education, the amount of study time for learning medical chemistry in the curriculum is defined in credits. In its turn, the content of the curriculum is structured into three modules, each of which includes two structural modules.

When training a future specialist, it is necessary to consider the formation of professional and general competencies enclosed in the list recommended by the TUNING project. The discipline "Medical Chemistry" provides students with the following competencies:

- *integrated*: the ability to solve typical and complex specialized tasks and practical problems in the learning process, which involves conducting research, and implementing innovations and is characterized by complexity and uncertainty of

conditions and requirements.

- *general*: the ability to apply knowledge in a variety of practical situations; awareness and understanding of the subject area and the profession; the ability to self-regulate and maintain a healthy lifestyle, adapt and act in a new situation; the ability to choose a communication strategy; the ability to work in a team; interpersonal skills; the ability to communicate effectively in the native language both orally and in writing; ability to communicate in a second language; the ability to apply the skills in the use of information and communication technologies; the ability to think abstractly, analyze and synthesize, the ability to learn and apply the most up to date training experience; the ability to evaluate and ensure the quality of work performed; firm conviction and perseverance due to the set tasks and assumed responsibilities; the ability to act socially responsible and socially conscious; striving to save the environment.

- *special (professional, subject)*: the ability to carry out laboratory and instrumental research, evaluate their results.

In the process of studying medical chemistry the following learning integrative outcomes are achieved: the ability to apply knowledge when solving practical problems; the ability to use knowledge and awareness of the subject area and understanding the profession; understanding self-regulation and maintaining a healthy lifestyle, the ability to adapt and act in a new situation; the ability to be aware of the choice of communication strategy; ability to work in a team; interpersonal skills; the ability to effectively communicate, formulate and solve problems in the native language, both orally and in writing; the ability to use some information and communication technologies; understanding of applied techniques and methods of planning and research analysis, as well as their limitations regarding specialization; the ability to analyze and evaluate chemical processes, select and apply suitable standard analytical, calculation and experimental methods, interpret research findings; acquisition of practical skills for solving complex problems of chemical and biological projects and conducting research in accordance with specialization; the ability to collect, interpret relevant data and analyze complications within a discipline to make judgments that highlight social and ethical issues; understanding the striving to protect the environment; the ability to demonstrate the current knowledge level of the relevant problems in medical chemistry to solve the medical issues; the ability to show, understand and evaluate physical and chemical (laboratory and instrumental) studies of biological systems of the human body and the environment; the ability to analyze and interpret physicochemical processes occurring in the human body; the ability to compare the fundamental phenomena of chemistry with the principles of medicine and to develop components and methods of clinical research based on these principles.

Types of classes according to the curriculum are lectures, practical classes, and self-study of students. According to the modern education system, more attention is paid to the independent work of students. At the Department of Medical and Pharmaceutical Chemistry, students majoring in "Nursing" are offered the following types of individual work and tasks for them:

- ✓ *Preparation of a review of the scientific literature on one of the topics:*

- practical aspects of the application of medicinal chemistry in medicine;
 - the role of d-elements in the enzyme processes of the organism;
 - criteria for evaluating laboratory research investigations: reliability, accuracy, specificity, sensitivity and error method;
 - multienzyme complexes: features of structure and catalysis;
 - biological ligands and complexing agents: functions and tasks;
 - kinetic features of the enzyme systems of the body;
 - biological catalysis: specificity and selectivity;
 - redox reactions in living organisms;
 - application of modern methods of quantitative analysis in medicine;
 - acid-base homeostasis: biological role and possible causes of imbalance;
 - buffer systems of the organism: biological role and consequences of dysfunction;
 - biological role and application of electrode potentials in medicine;
 - colloidal systems in living organisms: formation, stability and coagulation mechanisms;
 - biological role and application of osmotic processes in medicine;
 - high molecular substances in living organisms: mechanisms of formation, resistance and properties.
- ✓ *Report presentation at a scientific-practical conference*
 - ✓ *Preparation of articles, reports*
 - ✓ *Conducting experimental researches:*
 - qualitative determination of macronutrients in biological fluids, in particular, Nitrogen, Chlorine, Calcium in the blood;
 - determination of carbonate hardness of natural water and acidity of gastric juice;
 - determination of blood sugar, lactic acid, ketone bodies.
 - ✓ *Preparation of demonstration tables.*

Completing individual tasks by the student increases the grade for the discipline and promotes the development of creative thinking, raising the general scientific level and developing research skills.

The module grade is defined as the sum of the current academic activity scores (in points) and the final module control score (in points) to be set when evaluating theoretical knowledge and practical skills by the lists defined by a discipline-based curriculum. The maximum number of points that a student can score when studying each module constitutes 200, including 120 points (60%) for current academic activities and 80 points (40%) for the final module control. Thus, the ratio between the evaluation results of the educational activity and the final module control of 60% to 40% is chosen.

The curriculum provides various knowledge check types, such as questioning techniques (individual and general), solving test tasks, and situational tasks to assess the educational activities of students.

Conclusions.

Module training is an alternative training tendency resulting from an activity and activity-based approach to the pedagogical process. The essence of module learning

is more independent or completely independent work with the proposed individual curriculum, i.e., a module that covers one autonomous unit of educational material or field of activity. Thus, the student's activity in mastering the academic material is decisive. The role of the teacher can vary from information-dispensing and controlling to advisory and coordinating. The importance of introducing a credit-module training system lies in stimulating the efficient work of teachers and students and systematizing work during the semester [4].

References

1. Guidelines for the implementation of the provisions of the Bologna declaration in the system of higher education and science of Ukraine for 2004-2005 // appendix to the order of the Ministry of education and science of 23.01.2004 No. 49.
2. Velychko O. G. The Bologna Process: concrete decisions and actions // theory and practice of metallurgy, 2004, No. 1, pp. 3-13.
3. Boichuk I. Features of teaching organic chemistry in the conditions of a credit-module training system /I. Boichuk, L. Zubrytska // Education. Technical schools and colleges. Kiev, 2007, No. 2, Pp. 9-11.
4. Lozinsky O. Conceptual foundations of the credit - module system of the educational process and features organization in the formation of the training program for Specialist Training // Higher School. 2004, No. 1, pp. 66-68.

Article sent: 26.05.2022

© Velyka A. Ya.

УДК 378.147:577.1:614.253.4

THE USE OF INTERACTIVE LEARNING TECHNOLOGIES IN TEACHING ANALYTICAL CHEMISTRY FOR PART-TIME PHARMACY STUDENTS**Velyka A. Ya.***c.b.s., assistant***Kropelnyska Yu. V.***assistant***Stehnitska L.V.***c.ph.s, senior lecturer**Bukovinian State Medical University,**Chernivtsi, sq. Teatralna 2, 58000*

Abstract. *Today's pace of life prompts us to return the vector of attention in the educational medium to universal values. The primary approach to the organization of the educational process considers student-centered learning. Personality development and formation occur in the process of learning, which depends on certain conditions such as creating a positive mood state for education, feeling equal to others, ensuring a positive atmosphere in the team to achieve common goals, and the like. Innovative communication technologies meet all these requirements. In this article, the authors consider introducing such technologies in the educational process using the case-study method as an example.*

Keywords: *interactive technologies, the case study method, analytical chemistry, pharmacy students.*

Introduction.

Today in modern society, and especially in the labor market, the requirements for the professional competence of a specialist with higher education are growing. They should be able to think creatively, independently replenish their knowledge, and navigate the rapid flow of information. The need to improve the level of professional training of specialists is not only a demand of the present but also a characteristic feature required in the field of professional-pedagogical activity. Today, as many years ago, the most important goal of teaching in a higher educational institution remains to ensure maximum intelligence activity of students. We can suggest using the case method for an optimal solution to this problem in terms of reduced training hours. The word "case" is well known to be translated from English as "occurrence, case, a situation". However, the very name of this method comes from Latin, where the term *casus, us m* means "confusing, an unusual case". For this reason, the case study method is called either the method of studying situations or the method of business stories. Still, it is often called the method of specific problems [1].

This method contributes to the development of students' professional skills, enables evaluating the effectiveness of other teaching methods and technologies, promotes the activation of all residual knowledge to solve a problem, combines theory and practice, develops active professional and life position of students, develops person erudition and scientific awareness. It also enhances the development of ingenuity, problem-solving skills and ensures the ability to analyze problems. Cases describe a real-life situation that is used as a pedagogical tool to provoke discussion from the audience. Cases should reflect not only a specific practical problem but also update a particular set of knowledge that needs to be learned in the

process of solving a specific problem. The advantage of cases is the ability to optimally combine theory and practice, which is extremely important in the process of training a future specialist [2].

Our work aims to demonstrate the use of the case method for conducting a practical lesson in analytical chemistry with students of the Faculty of Pharmacy on the topic "Physical and chemical methods for studying the quality of drinking water."

The main part.

The case is a single information complex consisting of a description of a specific situation, an auxiliary part necessary for analyzing the case and its tasks. Forms of case presentation are diverse. It can be designed as compressed text on a single page (structured case) or large text containing redundant information (unstructured case). The case can be an article, a website on the Internet, a historical fact, a small literary work, or an extract from it, which allows the student not only to receive information and just solve a complex problem but also to immerse in the atmosphere of the event and imagine being involved in a real-life situation [3].

An inexhaustible source of information for cases is the Internet with its resources. This source is characterized by a significant scale, flexibility, and efficiency, which significantly facilitates the work of teachers in preparing cases. Using the Internet case during the lesson is possible if there are appropriate conditions for its provision. Commonly, it is represented as a list of internet links. Cases can be presented on paper (printed texts, graphs, tables, illustrations, diagrams), as well as multimedia cases and video cases (they can contain film, video, or audio materials).

Acquaintance with the case can occur in class or in advance (as homework). Students receive a case and start with answering the questions, studying the tasks of the case, using materials from the textbook, lecture course, and other available sources of information, and analyzing the material. This is followed by a detailed group discussion of the content of the case and the development of several solutions. The activity based on the case method involves group activities. Working in a team, students learn from each other. The immediate goal of the process is to analyze the situation jointly, the so-called *case*, and develop a practical solution. Testing of their communicative abilities during the discussion gives each participant the opportunity to identify their strong and weak points as well as stimulates the desire to work towards improving knowledge of the subject, enriching vocabulary, and the like. At this stage, the role of the teacher as a moderator in regulating the discussion should be emphasized [4].

Within the framework of the determined topic, offered an example of such cases was used when conducting a lesson in analytical chemistry on the topic "Physical and chemical methods for studying the quality of drinking water." Students were suggested to work in small groups to solve case problems. They received cases in advance and conducted a theoretical search within the scope of their task at the preparatory stage. Students needed not only to choose a technique for determining the given values in water but also to find in the literary sources the norms for finding specific indices which meet the sanitary and environmental standards adopted in Ukraine. Students should also try to predict how the reduced or increased values of

the index they determined would affect the ecological situation and what are the possible options for solving this problem. They presented the results obtained for general consideration to all group students.

Case № 1. Determine the content of sodium, potassium, and calcium ions in mineral water using the flame photometric method. Analyze how the content of the studied ions will affect the quality of drinking water.

Case № 2. Determine the acidity of drinking water by colorimetric and electrometric methods. Analyze changes in the studied water acidity depending on the place of its collection and the time of year.

Case № 3. Analyze mineral water for content HCO_3^- and CO_3^{2-} by potentiometric titration. Make a conclusion about the hardness of the water and suggest methods for softening to make it safe to drink.

Case № 4. Determine the iron content in drinking water. Specify external factors that influenced the content of this element in the test sample.

When implementing the case study method, the following educational goals are achieved when studying the selected topic of work:

- acquisition of skills in using theoretical material to analyze practical problems;
- developing skills in assessing the situation, selecting and organizing the search for basic information;
- development of skills which ensure creative approaches to the implementation of the action plan;
- formation of skills and techniques for comprehensive analysis of situations, predicting the ways of their development;
- formation of skills and abilities to solve a specific practical situation based on the acquired knowledge;
- formation of personal qualities: diligence, creativity, ability to be competitive, responsible, self-confident, purposeful;
- formation of group work skills, communication culture skills, formation of a socially active and life-competent person capable of self-development, self-improvement and self-realization.

While evaluating the results of a practical lesson with the implemented case study method, it is possible to conclude its effectiveness compared to the traditional scenario, namely:

- the emphasis of training is shifted not to mastering ready-made knowledge, but its development;
- contributes to the development of the system of values, professional positions, and life attitudes;
- students can share their knowledge, experience and ideas, that is, learn not only from the teacher, but also from each other, which increases self-confidence and abilities.
- such an activity will be of greater interest for students since it overcomes the classical "dryness" and introduces emotional and creative competition into the educational process.

However, the method also has certain shortcomings. Firstly, preparing a case is challenging research and systematic work that requires much effort. Since there are almost no ready-made practical classes based on case-study in the methodological literature, it is necessary to carefully prepare methodological support both for independent training of students and carrying out an experiment. Secondly, this technology requires the teacher to have some experience and profound knowledge in conducting a discussion and analyzing the "case" situation. Third, the case method requires students to be thoroughly prepared and possess skills to work independently.

Conclusions.

Case technology is an interactive teaching method based on real-life or fictional situations, aimed not so much at mastering ready-made knowledge but at forming new qualities and skills in students, developing opinions or solutions, and co-creating all subjects of the educational process. Introducing the case study method into a practical lesson in analytical chemistry is entirely reasonable and efficient. It ensures the active assimilation of theoretical provisions of the subject by students and the formation of skills required for the practical use of the studied theoretical material, allows implementation of competence-based, personality-oriented, and activity-based approaches, and enriches the content of the discipline in practice [5].

References

1. Smolyaninova O. H. Innovative technologies of teaching students based on the case study method // Innovations in Russian education. 2000.
2. Situational analysis, or anatomy of a case method / Ed. Yu. P. Surmina. K: Center for innovations and development, 2002. 286 p.
3. Pokushalova L. V. The case-study method as a modern technology of professionally oriented student education / L. V. Pokushalova // Young Scientist. 2011. № 5. VOL. 2. Pp. 155-157.
4. Afanasieva M. N. Case method at the lessons of chemistry: pros and cons [electronic resource] / M. N. Afanasieva. Available at: <http://nsportal.ru/obrazovatelnye...keys-method> – Modern educational technologies (case method)
5. Milerian, V. E. Methodological foundations of training and conducting training sessions in medical universities. Methodological guide. Kyiv, 2006. 80 p. (in Russian).

Article sent: 27.05.2022

© Velyka A. Ya.

УДК:378.16

THE ROLE OF THE ACADEMIC TUTOR IN THE PERSONALITY DEVELOPMENT OF FUTURE PHARMACISTS

Velyka A. Ya.

c.b.s., assistant

Kropelnyska Yu. V.

assistant

Yakymchuk V. V.

lecturer

Bukovinian State Medical University,
Chernivtsi, sq. Teatralna 2, 58000

Annotation. Nowadays, the primary focus of the educational process is concentrated on enhancing the professional qualities of students, their personal growth, the formation of ideological guidelines, and the best human traits, i.e., conscience, decency, intelligence, and diligence. The tutor institute plays a significant role in efficient organizational and educational work in higher education institutions since the success in shaping student personality as a future specialist depends on the administrative and personal qualities of the tutor of the academic group. This article examines the significant impact of the academic group tutor's activity on forming the top professional traits of the student and the organization of the educational and cognitive process as a whole.

Key words: organization of educational process, educational work, tutor institute, pharmacists.

Introduction.

Numerous problems for a student might appear during the education process at the university, starting from adapting to new conditions, establishing relationships with groupmates, professors and dean, and ending with their successful employment. The tutor of the academic group can facilitate this stage. Academic group tutorship is a type of professional activity of a teacher related to the pedagogical support of students of the academic group [1].

A significant role in the personal development of the future professional belongs to the institute of academic group tutors. It is the vector of professional and personal development of future specialists and, primarily, economic specialists that depend on the organizational, personal and professional qualities of the tutor. Unfortunately, the modern academic group tutor does not accumulate the extraordinary traits and abilities needed today to solve the problem of training highly qualified economic personnel. Therefore, the issue of broader involvement of teachers in the tutor institute is relevant, whose authority is determined by professional and personal traits, which would promote students' mastery of universal moral norms, cultivate a sense of patriotism, civic and national dignity, and active life position in the state-building process [2].

The problem of the role and place of the tutors, their organizational and educational activities in the academic group is outlined in the works of I. Vasiliev, S. Vitvytska, S. Gura, O. Dubaseniuk, B. Kabarukhin, S. Romanova, I. Sokolova, and others. Certain aspects of the problem of educational activity in a higher education institution are reflected in the studies of O. Bezpalko, O. Vyhovska, O. Gdanska, V.

Dziuba, L. Lysenko, G. Rzhavska, and others. Certain aspects of the problem of educational activity in a higher education institution are highlighted in the works of O. Bezpalko, O. Vyhovska, O. Gdanska, V. Dziuba, L. Lysenko, G. Rzhavska and others. Despite the scientific and practical development of the problem, there still exist some contradictions between the requirements of the tutor and the real content of their responsibilities in higher economic school. In addition, there is a contrast between the possibilities of the educational process and the insufficient preparation of the tutor of the academic group to form a high level of personal development of the future specialist [2].

The main part.

The tutor institute is an essential structure in the system of educational work of the university, which implements the program of educating students to form an active social position, civic awareness, cultural development, and professional skills. A tutor is a teacher who is responsible for stimulating tutorial-based students into working together to find solutions to the problems which they have been assigned. The role of a tutor is not to impart information directly to students, but to assist them in the learning and group processes. The tutor's support consists of empowering students in the acquisition of knowledge and improving group interdependence. The role of tutor demands a different perspective on teaching and learning and calls upon other teaching and educational-psychological know-how and skills than those with which he is most familiar. In order to stimulate the learning process within the tutorial, the tutor can make interventions which are based on different skills. Typical skills might include the ability to ask the right question, being able to deal with students' questions, explaining and reflecting on the learning process. A good tutor will be able to use all these skills effectively. [3].

That could be considered not only as the training of a good specialist but also a well-developed personality. One of the primary tasks of the academic group tutor is to help 1st and 2nd-year students quickly adapt to student's life, learn to recognize their rights and responsibilities, get acquainted with the organization of the classroom and extracurricular educational process in the university, and create a favorable microclimate in the students' group. The tutor of the academic group combines several social roles: an organizer, a sociologist, a coach, a guide, etc. They acquaint first-year students with their place of study, their residence, the traditions of the faculty and the university as a whole. The tutor of the academic group diagnoses and identifies difficulties of student adaptation, helps the group to prepare for cultural events as an organizer and director and creates conditions for a healthy atmosphere in the group through training, seminars, games, and talks.

First-year students who face new socio-pedagogical situations need the most significant attention of the academic group tutor. These include a new form of education organization, change of residence, features of communicative interaction of participants in the educational process, knowledge assessment system, and more. The effectiveness of their professional preparation and the formation of interest in the future profession largely depends on the successful adaptation to educational conditions and the assistance of academic group tutors in this process [4].

Based on the information above, the work of the academic group tutor is to

implement the following functions to ensure the quality of the organization of the educational process in the university:

- informational – informing students in time about the organization of the educational process (class schedule, session period, participation in scientific work, etc.);
- organizational – involvement of students in the educational and social life of the university, assistance to students of the group in various events (contests, olympiads, sports competitions, etc.);
- communicative – maintaining a favorable psychological climate in the student's group;
- supervising – attendance control, the degree of participation in extracurricular activities, assessment of individual capabilities and needs of each student in a group.

The high quality of the organization of the educational process in a higher education institution corresponds to a high degree of satisfaction of students with the conditions created for their self-realization in the learning process.

Working with junior students involves developing their capacity to assess adequately their own abilities and the need to improve them; focusing on enhancing the skills of independent learning; development of interest in different types of socio-pedagogical activities; intensification of educational and cognitive activities; supporting the initiative; involvement in various areas of volunteering. At the same time, senior students should be involved in the scientific work of the specialized department; participate in student conferences and scientific-methodical seminars with the cooperation of leading specialists in the field of social pedagogy and social work. Academic group tutor needs to help in forming skills of work with different categories of the population and to continue to shape a conscious attitude to educational and cognitive activities and participation in professionally oriented forms of extracurricular tasks. The result of such interaction can be active participation in research work, mastering the scientific methodology and innovative technologies of socio-pedagogical activities, initiative in finding information resources and a shaped lasting interest in the chosen profession [4].

Educational classes are of a great importance in the training of future pharmacists, especially for junior courses, which will certainly contribute to the comprehensive development, self-improvement and self-realization of students. Educational classes can be held in the form of conversations, stories, discussions, excursions, round tables, meetings with interesting people. For instance, in order to select the topic for conversations, one should pay attention to scientists who have discovered new directions in the synthesis of modern drugs; for excursions, you should choose industrial or museum pharmacies, where students will be able to compare and analyze approaches to the manufacture of drugs in the previous centuries and now.

The work of the curator is also considered effective when it is carried out in close cooperation with the dean of the faculty, who helps to develop a plan of the educational work with students and a diary of the academic group tutor, taking into account their individual characteristics and needs. It is especially advisable to do this

with freshmen.

The work plan and the diary of the academic group tutor include the following items:

- collection of personal data about the student (date and year of birth, telephone numbers of the student and their parents, place of residence and registration);
- acquainting students with the organization of the educational process at the university;
- ways to accelerate the process of adaptation of students to the university education system (1st year);
- the plan of activities held at the university and where students of the academic group are involved;
- establishing contact between the university administration, faculty, student council and students of the group;
- the control of training and discipline of the group;
- encouraging students to do the research, social, sports, creative activities, etc.

Conclusions.

The responsibility for compliance with all those points belongs not only to the tutor of the academic group, but also to all the active members of the group elected during the first year of studies. The work of the academic group tutors should be regularly discussed at the department meetings and at the general university meetings of tutors. According to this plan, it is possible to analyze the effectiveness of tutors of academic group and develop guidelines and incentive systems based on the results of the year.

The tutor institute is a vital link in the management system of professional and cultural development of the future economic elite. The effective work of the tutor of the academic group is an essential factor in the successful organization of extracurricular educational work in higher education, which in turn requires systematic psychological, pedagogical and cultural training of the teacher-educator.

References.

1. Gorshkova, MA Model of educational activity of the academic group tutor in pedagogical high school: dis. Cand. ped. Sciences / MA Gorshkova. - Orekhovo-Zuyevo, 2011. - 163 p.
2. Shcherbyak Yu. A. The role of the academic group tutor in the organization of the educational process of higher economic education institution / Yu. A. Shcherbyak // Pedagogical Almanac. - 2012. - Issue 16. - P. 13-20.
3. The role of the tutor in a problem based learning curriculum / Willem de Grave, Jos Moust, Jeannette Hommes // Problem Based Learning, The Netherlands – 2008. – 79 p.
4. Smerechak L. The role of the academic group tutor in the process of forming the professional interest of future social educators / L. Smerechak // Youth and Market. - 2010. - № 9 (68). - P. 122-126.

Article sent: 27.05.2022

© Velyka A. Ya.

УДК 37.015.3:005.32(-04.44)

**CRITERIA FOR EVALUATING AN ENROLLEE'S MOTIVATION LETTER:
SOCIO-PHILOSOPHICAL AND SOCIO-PSYCHOLOGICAL ASPECTS
КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ МОТИВАЦІЙНОГО ЛИСТА АБІТУРІЄНТА: СОЦІАЛЬНО-
ФІЛОСОФСЬКІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ****Voropaeva T.S. / Воропаєва Т.С.***s.p.s., as.prof. / к.психол.н., доц.*

ORCID: 0000-0001-8388-7169

Averianova N.M. / Авер'янова Н.М.*s.ph.s. / к.філос.н.*

ORCID: 0000-0002-1088-2372

Taras Shevchenko National University of Kyiv,

Kyiv, Volodymyrska Street 60, 01601

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Київ, вул. Володимирська 60, 01601

Анотація. У 2022 році українські абітурієнти повинні подати до вищих навчальних закладів разом із документами і мотиваційні листи. Мотиваційні листи – це не лише інструмент відбору абітурієнтів, а й хороша технологія для розвитку навичок самопрезентації, а також спосіб допомогти абітурієнту знайти спосіб «розібратися в собі». У статті аналізуються критерії оцінки мотиваційного листа абітурієнта. Автори статті розглядають власний досвід оцінювання мотиваційних листів вступників у вищі навчальні заклади України.

Ключові слова: Мотив, мотивація, мотиваційні листи, самопрезентація, самовизначення.

Вступ.

У грудні 2019 р. Верховна Рада України ухвалила закон №2299, який запровадив написання абітурієнтами мотиваційних листів. Ці листи (разом із балами за ЗНО та балом за атестат) будуть використовуватися для формування рейтингів абітурієнтів при вступі до вишів. Законом передбачалось, що ВНЗ будуть запроваджувати мотиваційні листи, починаючи з 2021 р. У тексті даного закону зазначено, що за мотиваційний лист абітурієнт може отримати від 0 до 1 відсотка конкурсного бала, що оцінки за мотиваційні листи мають бути опубліковані на сайті закладу вищої освіти (далі – ЗВО) ще до початку основної сесії зовнішнього незалежного оцінювання (далі – ЗНО). Отже, абітурієнти повинні писати мотиваційні листи і надсилати їх до ЗВО ще до початку ЗНО.

Відомо, що вимоги до мотиваційних листів вступників до різних ЗВО у 2022 р. розробляються Приймальною комісією кожного вишу самостійно, відповідно до Порядку прийому на навчання для здобуття вищої освіти у 2022 р., затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 27 квітня 2022 р. №392 (зі змінами, затвердженими наказом МОН України від 02 травня 2022 року №400) та зареєстрованого у Міністерстві юстиції України 03 травня 2022 року за №487/37823. Вимоги визначають порядок подання та розгляду мотиваційних листів, рекомендації щодо оформлення, структури та критеріїв їх оцінювання під час вступу до ЗВО. Критерії оцінювання мотиваційних листів розробляються робочою групою Приймальної комісії відповідного вишу,

затверджуються ректором і оприлюднюються на вебсайті ЗВО не пізніше 1 червня 2022 р.

Авторки даної статті мають непоганий досвід у даній сфері, зокрема: а) співпрацюючи з 1998 р. з Імідж-Центром «Україна», де навчали кандидатів на різні посади правильно презентувати себе, писати мотиваційні (motivation letter) та обґрунтовальні (personal statement) листи; б) здійснюючи обробку мотиваційних листів претендентів на відповідальні посади у кількох українських банках; в) навчаючи з 2000 р. студентів двох університетів м. Києва (у рамках практикуму з теми «Уява») писати різні есе, в тому числі й мотиваційні листи у контексті самопрезентації; г) аналізуючи у 2000–2003 рр. мотиваційні листи абітурієнтів, які використовувались у рамках конкурсу на спеціальність «Психологія» у Відкритому міжнародному університеті розвитку людини «Україна»; г) досліджуючи з 2007 р. психологічні особливості абітурієнтів радіофізичного факультету КНУ імені Тараса Шевченка з використанням елементів мотиваційного листа (ця ідея належала тодішньому Проректору КНУ імені Тараса Шевченка з наукової роботи, професору В.І. Григоруку, який запропонував вивчити потенційну конфліктність абітурієнтів, щоб зменшити кількість конфліктів як у студентських гуртожитках, так і в академічних групах).

Наш авторський підхід базується на інтегративній методології, поєднанні соціально-філософського та соціально-психологічного бачення проблеми становлення й розвитку цілісної особистості у контексті сучасних трансформацій українського суспільства [1, с. 47–51], а також на теоретико-методологічних засадах сучасних концепцій мотивації [2; 3].

Основний текст.

В умовах глобалізації освіти та зростання академічної мобільності вміння вступників і студентів писати мотиваційні листи підвищує їхню конкурентоспроможність в умовах участі у міжнародних освітніх програмах [5; 9; 10]. Мотиваційний лист є давно поширеною практикою у західних вишах нарівні з атестатами та іншими документами, це спосіб пізнати абітурієнта більш цілісно й персоналізовано, зрозуміти, чому саме цей вступник повинен стати студентом. Мотиваційні листи є не тільки інструментом відбору на різноманітні освітні програми, але й сучасною технологією розвитку самопізнання, самооцінки, саморозуміння і навичок самопрезентації молодих людей.

Науковці відносять мотиваційний лист до жанру «ділової кореспонденції в рамках академічного дискурсу» і рекомендують дотримуватися офіційного стилю листа з дотриманням ділової етики [4; 5; 6; 7; 8; 9]. Багато порад з написання мотиваційних листів міститься в офіційному журналі Національної Асоціації Консультантів із працевлаштування [8]. Зокрема, в тексті мотиваційного листа особа має підкреслити свою унікальність, індивідуальність і креативність, використовувати «дружній» епістолярний стиль [5; 9]. Відомо, що у процесі відбору кандидатів беруться до уваги два типи відповідності, викладені у мотиваційних листах: відповідність людини та організації, а також відповідність людини та її майбутньої діяльності [4; 6].

Однією з проблем є дилема самопрезентації – чим більше хтось намагається створити про себе хороше враження, тим більш скептично читачі оцінюють написане у мотиваційному листі [7]. Тому поширеним способом підтвердження достовірності інформації, зазначеної у мотиваційному листі, є використання непрямих стратегій, зокрема, залучення відгуків інших людей або організацій про особу, яка пише мотиваційний лист [7].

Отже, мотиваційний лист – це викладена абітурієнтом письмово у довільній формі інформація про його особисту вмотивованість до навчання у ЗВО і зацікавленість у вступі на певну освітню програму (спеціальність, заклад освіти) та відповідні очікування, досягнення у навчанні й інших видах діяльності, власні сильні та слабкі сторони. У разі необхідності абітурієнт може додати до свого мотиваційного листа матеріали (у тому числі в електронній формі), що підтверджують викладену в листі інформацію.

Подання мотиваційного листа є обов'язковою умовою допуску абітурієнтів до конкурсного відбору. У випадку подання заяв на вступ на обрану спеціальність (освітню програму) за різними формами здобуття освіти абітурієнт може подавати один і той самий мотиваційний лист. Мотиваційні листи абітурієнтів розглядаються відбірковою комісією відповідного факультету або навчально-наукового інституту. Результати розгляду мотиваційних листів затверджуються рішенням Приймальної комісії і використовуються при формуванні рейтингового списку абітурієнтів. За наявності однакових конкурсних балів при формуванні рейтингового списку абітурієнтів до уваги береться пріоритетність заяв від першої до останньої (в умовах вступу на місця державного замовлення), при однаковій пріоритетності – результати розгляду мотиваційних листів. Якщо пріоритетність заяв не використовується (вступ на навчальні місця, що фінансуються за кошти фізичних або юридичних осіб), то при однакових конкурсних балах при формуванні рейтингового списку абітурієнтів використовуються результати розгляду мотиваційних листів. Якщо ж формування рейтингового списку абітурієнтів здійснюється без конкурсних балів та пріоритетності заяв, то абітурієнти розташовуються у рейтинговому списку тільки на основі розгляду їхніх мотиваційних листів.

Мотиваційний лист має відповідати таким **загальним вимогам**: текст листа має бути лаконічним (обсяг листа – від 250 до 750 слів), з чітким формулюванням власних думок, з поділом на абзаци, кожен з яких має містити певну позицію вступника щодо фактів чи подій власного життя тощо.

Структура мотиваційного листа: а) у *вступній частині* вказуються відомості про адресата (Голові Приймальної комісії ...) та стисла інформація про вступника (прізвище, ім'я, по-батькові, адреса електронної пошти, номер телефону); джерело інформації про даний ЗВО та спеціальність (освітню програму); б) в *основній частині* потрібно описати власні особисті якості, задатки, здібності й досягнення, які підтверджують, що даний вступник є одним із кращих серед інших кандидатів для вступу на обрану спеціальність (освітню програму); у цій частині абітурієнт вказує мету вступу на обрану спеціальність (освітню програму, факультет/інститут), власні очікування, описує

зацікавленість професією, свої кар'єрні плани, напрямки особистого розвитку, мотиви й аргументи, якими абітурієнт керувався, обираючи саме цю освітню програму (спеціальність, факультет/інститут); можна також перерахувати вже отримані знання чи навички, інші здобутки (участь у різнопланових проєктах, конкурсах, олімпіадах тощо), які будуть корисними для навчання за обраним фахом; в) у **висновках** мотиваційного листа має бути підсумок, який підтверджує готовність даного абітурієнта навчатися у цьому виші, його впевненість у правильному виборі освітньої програми та його майбутній особистий внесок у розвиток села, міста, регіону, країни тощо.

Як правило, серед **критеріїв оцінювання** мотиваційних листів виокремлюють **змістовний, мотиваційний і мовний компоненти**.

До **змістовного компонента** належать такі критерії: а) розуміння абітурієнтами поставлених перед собою цілей та оптимальних шляхів їх реалізації, б) усвідомлення абітурієнтами рівня відповідності своїх особистісних якостей вимогам до обраної професії (наявність вже отриманих знань, навичок і досвіду (участь у відповідних конкурсах, олімпіадах, проєктах тощо), які можуть бути корисними для навчання за фахом), в) розуміння абітурієнтами як специфіки підготовки за обраною програмою і спеціальністю, так і специфіки роботи за обраною спеціальністю, г) дотримання принципів академічної доброчесності (унікальність і оригінальність, відсутність текстових запозичень у мотиваційному листі). Даний критерій є надзвичайно важливим, адже необхідно з'ясувати, чи абітурієнт писав мотиваційний лист самостійно, чи йому допомагали спеціально створені для цього бізнес-структури. На жаль, багато сучасних ЗВО навіть не згадують цей критерій на своїх сайтах.

До **мовного компонента** належать наступні критерії: 1) логічність викладу, 2) аргументованість, 3) послідовність, 4) цілісність, 5) несуперечливість, 6) оригінальність, 7) креативність, 8) конструктивність, 9) змістовність, 10) смислова визначеність, 11) структурованість, 12) інформативність, 13) лаконічність, 14) точність наведених фактів і дат, 15) наявність орфографічних, пунктуаційних і стилістичних помилок та ін.

У мотиваційному листі мають бути репрезентовані **не тільки цілі** вступників, але й **мотиви** (які найшвидше можна виявити при відповіді на запитання, що починаються зі слів «**чому**», «**заради чого**»), котрі дозволяють з'ясувати: а) **чому, заради чого** абітурієнт обрав саме цей університет, саме цю професію, б) **чому** вступник схилиється до думки, що буде успішним студентом, в) **чому** абітурієнт вважає себе одним з найкращих кандидатів для вступу на обрану спеціальність (навчальну програму) у даному ЗВО, г) **чому і як саме** навчання в університеті сприятиме професійному й соціальному розвитку вступника тощо. Тільки **аналіз мотиваційної складової** допомагає з'ясувати, що певний абітурієнт є **справді вмотивованою особою** і має **високу мотиваційну готовність** до навчання у виші. Саме для цього й треба з'ясувати, **які саме мотиви домінують** у листі абітурієнта, щоб виявити **рівень мотиваційної визначеності** вступників.

Отже, у рамках **мотиваційного компонента** можна виокремити такі мотиви: 1) пізнавальні, 2) дослідницько-пошукові, 3) інтелектуальні, 4) наукові,

5) творчі, 6) ціннісні, 7) престижні, 8) кар'єрні, 9) особистісного розвитку, 10) соціального розвитку, 11) професійного розвитку, 12) патріотичні, 13) духовні, 14) матеріальні, 15) громадянські, 16) альтруїстичні, 17) самовдосконалення, 18) самореалізації, 19) самоутвердження, 20) просоціальні, 21) асоціальні, 22) практичні, 23) прагматичні, 24) моральні, 25) культурно-історичні, 26) родинні, 27) раціональні, 28) емоційні, 29) конкурентні, 30) волонтерські, 31) сенсожиттєві, 32) корисливі, 33) гедоністичні, 34) перспективні (бачення себе як майбутнього досвідченого, конкурентоспроможного й успішного спеціаліста), 35) утилітарні та інші (оскільки мотиваційний лист пишеться у довільній формі, то не можна заздалегідь передбачити всю мотиваційну палітру).

Таким чином, необхідно виявити не тільки те, **«чого»** прагне абітурієнт (тобто його **цілі**), а й те, **чому** він цього прагне (тобто його **мотиви**). Окрім цього, потрібно виявити **реально діючі** мотиви, а не **декларовані**. При цьому треба **уникнути дії чинника «соціальної бажаності»**. Саме тому **шаблон** мотиваційного листа пропонувати не варто, достатньо буде лише **схеми** листа. Не можна пропонувати абітурієнту **вже готовий список** мотивів, з якого він має обрати ті, на яких базується його вибір і майбутнє навчання в Університеті. Варто запропонувати абітурієнтам коло **ключових запитань**, а також спеціальні **незакінчені речення**. Відповідаючи на ці запитання і завершуючи запропоновані речення, абітурієнт зможе написати **справжній** мотиваційний лист. Необхідно розробити як **загальні** (для усього Університету), так і **спеціальні** (для відповідних Інститутів та факультетів) **критерії оцінки** мотиваційних листів. Абітурієнтам **не потрібно знати всі ці критерії** (зокрема, перелік мотивів), оскільки вступники **зможуть підтасовувати** під них текст своїх листів, **приховуючи** справжні мотиви своєї діяльності (існують зовнішні й внутрішні, усвідомлені й неусвідомлені, стійкі та нестійкі мотиви, а також багато інших).

Зразок оцінювання мотиваційних листів: 1) відповідність загальним вимогам до написання мотиваційного листа (повністю відповідає / частково відповідає / не відповідає); 2) володіння інформацією про ЗВО, інститут / факультет, обрану спеціальність, освітню програму (достатнє / недостатнє); 3) наявність документального підтвердження вказаних здобутків, досвіду та результатів діяльності вступника (підтверджено повністю / підтверджено частково / не підтверджено); 4) відповідність мовним вимогам (повністю відповідає / частково відповідає / не відповідає); 5) рівень вмотивованості вступника (високий / середній / низький).

Що стосується заявленої Міністерством освіти і науки України **«неприпустимості емоцій»** у мотиваційних листах, то ця теза не є правильною, адже **мотиваційна сфера людини нерозривно пов'язана з емоціями** (зокрема, абітурієнти 2022 р. обов'язково будуть писати у мотиваційних листах про пережиті ними трагедії). Тому, замість того, щоб рекомендувати вступникам, що **«в мотиваційному листі неприпустимою є наявність емоційного відтінку, адже необхідно прагнути стриманості, розважливості, серйозності, практичності»**, краще порадити вступникам **уникати надмірної емоційності**.

Висновки.

Отже, найважливішим у мотиваційному листі є саме **мотиваційний компонент**, який, власне, й допомагає з'ясувати рівень мотиваційної визначеності вступників. Після аналізу мотиваційних листів можна отримати своєрідний **мотиваційний профіль** кожного абітурієнта. Можна також виявити зовнішні й внутрішні мотиви, приховану мотивацію тощо. Можна також простежити зв'язок із **рівнем домагань** абітурієнта, рівнем розвитку його **самосвідомості** (рівень самопізнання, самооцінки і самоконтролю), **власним досвідом**, прагненням **бути корисним суспільству**, **готовністю до навчання** в ЗВО тощо. Можна також з'ясувати: а) чи є усвідомленим і обґрунтованим вибір абітурієнтом тієї чи іншої спеціальності; б) чи допоможуть репрезентовані абітурієнтом знання та навички при навчанні на обраній спеціальності; в) якими є уявлення абітурієнтів про використання здобутих ними знань у майбутньому, про подальше працевлаштування тощо.

Написання мотиваційних листів, як одного з видів есе, поширених в академічному середовищі у цивілізованих країнах світу, викликає певні труднощі у українських абітурієнтів і студентів. Саме тому необхідно навчати старшокласників, абітурієнтів і студентів писати цікаві й результативні мотиваційні листи.

Література:

1. Авер'янова Н.М, Воропаєва Т.С. Становлення і розвиток цілісної особистості в контексті сучасних трансформацій українського суспільства. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Українознавство»*. 2006. Випуск 10. С. 47–51.
2. Занюк С.С. *Психологія мотивації*. К.: Либідь, 2002.
3. Кудріна Т.С. *Психологія мотивації: Теорія та експеримент. Навчальний посібник*. Київ: ВПУ «Київський університет», 2008.
4. Clark T.A.R., Billsberry J. How headhunters select their prey: A review of selection methods used by executive search consultancies in four European countries. *Concepts, Tools, Context*. 2007. Pp. 63–86.
5. Dougherty S. UC Essays Change Name to Personal Insights. 2017. URL: <http://admitguide.com/uc-personal-statements/>
6. Higgins C.A., Judge, T.A. The effect of applicant influence on recruiter perception of fit and hiring recommendations: A field study. *Journal of Applied Psychology*. 2004. Vol. 89. No 4. Pp. 622–632.
7. Leary M. *Self-presentation: Impression management and interpersonal behavior*. Madison, WI: Brown & Benchmark, 1995. Pp. 3–4.
8. Soroko E. The Presentation of Self in Letters of Application: A Mixed-Method Approach. *Journal of Employment Counseling*. 2012. No 49. Pp. 4–17.
9. Transfer Personal Statement. University of Washington, Office of Admissions. 2018. URL: <http://admit.washington.edu/apply/transfer/how-toapply/personal-statement/>
10. UNESCO Science Report: towards 2030. UNESCO publishing. 2015. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/unesco-science-report-towards-2030-part1.pdf>

References:

1. Averianova, N.M. & Voropayeva, T.S. (2006). Stanovlennia i rozvytok tsilisnoi osobystosti v konteksti suchasnykh transformatsii ukrainskoho suspilstva [Formation and development of a holistic personality in the context of modern transformations of Ukrainian society]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriiia «Ukrainoznavstvo»*, vol. 10, pp. 47–51.
2. Zaniuk, S.S. (2002). *Psykhologhiia motyvatsii [Psychology of motivation]*. Kyiv: Lybid.
3. Kudrina, T.S. (2008). *Psykhologhiia motyvatsii: Teoriia ta eksperyment. Navchalnyi posibnyk [Psychology of motivation: Theory and experiment. Tutorial]*. Kyiv: VPU «Kyivskyi universytet».
4. Clark, T.A.R., & Billsberry, J. (2007). How headhunters select their prey: A review of selection methods used by executive search consultancies in four European countries. *Concepts, Tools, Context*, pp. 63–86.
5. Dougherty, S. UC Essays Change Name to Personal Insights. 2017. URL: <http://admitguide.com/uc-personal-statements/>
6. Higgins, C.A., & Judge, T.A. (2004). The effect of applicant influence on recruiter perception of fit and hiring recommendations: A field study. *Journal of Applied Psychology*, vol. 89, No 4, pp. 622–632.
7. Leary, M. (1995). *Self-presentation: Impression management and interpersonal behavior*. Madison, WI: Brown & Benchmark, pp. 3–4.
8. Soroko, E. (2012). The Presentation of Self in Letters of Application: A Mixed-Method Approach. *Journal of Employment Counseling*, No 49, pp. 4–17.
9. Transfer Personal Statement. University of Washington, Office of Admissions. 2018. URL: <http://admit.washington.edu/apply/transfer/how-toapply/personal-statement/>
10. UNESCO Science Report: towards 2030. UNESCO publishing. 2015. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/unesco-science-report-towards-2030-part1.pdf>.

Abstract. In 2022, Ukrainian applicants must submit to universities, along with documents, motivation letters. Motivation letters are not only a selection tool of university applicants, but also a good technology for developing self-presentation skills, as well as a way to help enrollee find a way to «understand themselves». The article analyzes the criteria for evaluating an enrollee's motivation letter. The authors of the article consider their own experience of evaluating motivation letters of entrants to higher educational institutions of Ukraine.

Key words: motive, motivation, motivation letters, self-presentation, self-determination.

Статья отправлена: 25.05.2022 р.
© Воропаева Т.С., Авер'янова Н.М.

УДК 1:378.147

BASIC CONCEPTS OF THE PRAGMATICS OF THE TEXT

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ПРАГМАТИКИ ТЕКСТУ

Dmytruk L. A. / Дмитрук Л. А.

d.ped.s. / д.пед.н.

ORCID: 0000-0003-1850-5130

Udovichenko H.V. / Удовіченко А.М.

с.ped.s. / к.пед.н.

ORCID: 0000-0003-3731-0857

Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National University of

Economics and Trade, Kryvyi Rih, Tramvayna, 16, 50005

Донецкий национальный университет экономики і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського, Кривий Ріг. Трамвайная, 16, 50005

Abstract. The article considers the study of literary text in a pragmatic aspect, which can offer interesting ways to solve the problem of interpretation of both linguistic facts and literary text in general. The authors note that the current period of development of functional linguistics allows a new understanding of the integrity of the idea of the functional load of language in verbal communication, and such awareness is possible through pragmatics. However, it is emphasized that there is no consensus of researchers on the subject and objectives of pragmatics. Philosophical, semiotic and linguistic aspects of the functioning of signs have been studied. It is concluded that the study of pragmatics of the text is a promising area and allows to solve the problems of its interpretation, the issues of pragmatics of the text are closely related to the problems studied in stylistics. What they have in common is the study of influential means of speech. It should be noted the need to distinguish between the pragmatics of the text as a direction of pragmatics and the pragmatics of the text as its category. It is proved that pragmatic attitude influences the selection of language units, means, grammatical categories and stylistic means in the text. The pragmatic aspect of the text is a multifaceted phenomenon, which includes problems related to the sender and the addressee, their attitude to expression and interaction in the communication process..

Key words: literary text, pragmatics, pragmatics of the text.

The study of a literary text in a pragmatic aspect can offer interesting ways to solve the problem of interpreting both linguistic facts and the literary text as a whole. The modern period of development of functional linguistics allows us to realize in a new way the integrity of the idea of the functional load of language in verbal communication, and such awareness becomes possible through pragmatics.

Researchers of various aspects of language always turn to pragmatics, the issues of which are diverse and multidimensional. N. Arutyunova, O. Paducheva note that "the expansion of pragmatic research leads, firstly, to blur the once clear boundaries between linguistics and disciplines that explain different aspects of human existence, and secondly, in pragmatics intersect the interests of a number of direct Linguistic Sciences "[10, 3-4].

However, there is no consensus among researchers regarding the subject and tasks of pragmatics. The philosophical, semiotic and linguistic aspects of the functioning of signs are studied. Four philosophical directions influence research within the framework of this approach:

- 1) formal philosophy and logic within the framework of logical atomism;
- 2) the concept of the "late" Wittgenstein and, ascending to it, the direction of

- linguistic philosophy;
- 3) American philosophical pragmatism;
- 4) phenomenological-existential trend in philosophy.

The ambiguous understanding of the term "pragmatics" in modern linguistics is connected with the history of its origin and use.

Here are some interpretations of this term:

- a branch of semiotics that studies the sign-person relationship;
- a branch of linguistics that studies the linguistic aspect of the relationship between a linguistic sign and a person;
- the category of the text, that is, the property of the text in one way or another, to correlate with the addresser and the addressee, to realize the communicative intention of the first to influence the second;
- pragmatic content / pragmatic information of a language unit, a fragment of speech, a whole speech work.

The foundations of pragmatics as part of semiotics, a complex science that studies all kinds of sign systems, were laid by Ch. Pierce. Following him, Ch. Morris, in the first third of the twentieth century, singled out three sections in semiotics:

- 1) semantics, which studies the relationship of signs to objects of reality;
- 2) syntax, which studies the relationship of signs to each other;
- 3) pragmatics, which studies the relationship of signs and their users [7, 37-38].

Ch. Morris defines pragmatics as a discipline that studies the relationship of signs to their interpreters and notes the need for its understanding as part of semiotic science. According to the researcher, the subject of this science includes all psychological, biological and social phenomena that are observed during the functioning of signs, since the interpreters of most signs are living organisms [7, 63]. Interest in a person as the main interpreter of the objects of the surrounding world and signs brings together pragmatism, semiotics, phenomenology and linguistic pragmatics [7, 63].

The relationship of the above sections of semiotics to the linguistic sign is defined as follows: "If the syntax in the application to the language explains how the statement is arranged, how the person speaks, if the semantics shows what he says, what this statement means, then pragmatics seeks to reveal under what conditions and what is the purpose of the person speaking in this case" [2, 12].

Yu. Stepanov notes that although the understanding of pragmatics by Ch. Pierce and Ch. Morris was abstract, their teaching was a new approach to the study of language. According to Yu. Stepanov, it was the time of the nominative, and then the predicative paradigms, in which there was no place for the study of the functional side of the language. However, the functional-communicative approach to the language is being formed simultaneously in different countries and within the framework of different approaches to the language (philosophical, logical, psychological and linguistic proper) [11].

In the syntactic studies of the 70s, new directions appeared that marked a departure from the structuralism that dominated linguistics at that time. For structural linguistics, it was irrelevant to study phenomena that were unstable and external to the language, associated with the psychological, stylistic and communicative aspects

of speech. Having put syntactic semantics in the center of attention, linguists study the content side of linguistic means, the structure of their meaning and the ways of its formation.

In studies on semantics, the semantic structures of words and phrases, the processes of actualization of certain senses, semantic changes in the meaning of a word, the relationship between the lexical meaning of a word and the content of the context are studied, methods of component analysis, etc. are developed.

In the early 1970s, another area of linguistic research was formed, namely, linguistic pragmatics, whose interests include language as a means of self-expression and communication. There is a great interest in philosophical directions, within which the issues of the formation, use and impact of linguistic signs, as well as the relationship of linguistic communication with psychological and social patterns, were studied. The development of linguistic pragmatics is marked by the influence of two philosophical concepts: the "late" Wittgenstein and Husserl's phenomenology [11]. The pragmatics of the language includes a large number of factors that are different in nature. This led to a variety of interpretations and approaches to this phenomenon.

In the early 1970s, another area of linguistic research was formed, namely, linguistic pragmatics, whose interests include language as a means of self-expression and communication. There is a great interest in philosophical directions, within which the issues of the formation, use and impact of linguistic signs, as well as the relationship of linguistic communication with psychological and social patterns, were studied. The development of linguistic pragmatics is marked by the influence of two philosophical concepts: the "late" Wittgenstein and Husserl's phenomenology [11]. The pragmatics of the language includes a large number of factors that are different in nature. This led to a variety of interpretations and approaches to this phenomenon.

Pragmatic linguistics is understood as a science:

- about the use of the language (Leech G.),
- about aspects of meaning that are not covered by semantic theory (Levinson S.C.),
- about the interpretation of speech acts (Searle J.R., Austin J.L., Grice H.R.),
- about the language in the context (Parret N.),
- about the linguistic form, meaning and activity (Dijk van T.A.),
- about the pragmatic parameters of literary communication (Arutyunova N.),
- about the speech impact (Kisileva A.),
- about language as a social practice of a person (Susov I.),
- about the text in its dynamics (Stepanov Yu.), etc.

In foreign linguistics, pragmatics is understood as "the listener's reaction to certain language incentives" [6, 78]. Others, define it as a discipline about successful communication, studying the meaning in relation to the speech situation. The researcher strictly distinguishes between meaning in pragmatics and meaning in semantics. The meaning in pragmatics is associated with the addresser when the meaning in semantics is abstracted from a certain situation and is considered as belonging to the system [14]

Domestic researchers believe that "pragmatic meaning is found and should be studied not only and not so much in the listener's reaction, but also regardless of it, in

the utterance itself, as it is produced by the speaker" [6, 78]. O. Paducheva refers to linguistic pragmatics simply a certain area of semantics, namely, that which studies linguistic elements oriented towards speech interaction; in other words, elements in the semantics of which the reference to the speaker plays a key role [10, 223].

"The communicative aspect of the language, focused on the study of the final result, which is the effect of language communications, can be called the pragmatics of the language" [5, 4]. f. Kiefer notes that for a comprehensive description of the language, in addition to syntax and semantics, it is necessary to involve a pragmatic parameter. "Description of form and meaning - i.e. syntax and semantics - do not yet give us a complete description of the language, since linguistic facts can be considered (...) from the point of view and depending on the context, their specific conditionality" [4, 333].

A variety of interpretations of Teun A. van Dijk explains that "the ultimate goal of a pragmatic theory of language is to establish a connection between statements (and therefore grammar), on the one hand, and various types of interaction (and, therefore, social sciences), on the other" [13, 13-14]. Linguistic pragmatics has no "clear" boundaries and covers such parts and branches of linguistics as rhetoric, functional stylistics, typology, communication theory, sociolinguistics, psycholinguistics, communication psychology, psychology of speech and speech activity, discourse theory, etc. [1, 41]. The attention of researchers is attracted by the problems of the formation, use and impact of linguistic signs, the behavior of signs in real communication processes, the connection of linguistic communication with psychological and social patterns, issues related to the addresser's attitude to what and how he says (in terms of truth, sincerity, objectivity), etc. In other words, pragmatic linguistics studies "the use of language by people (...) as a tool for social action and interaction in specific situations of communication (...). This is a kind of grammar of human behavior in society" [12, 15].

As already noted, pragmatic aspects of all language levels are studied: words, statements and the text.

Thus, researchers of the pragmatic meaning of the word believe that due to the pragmatic conditionality of the act of communication, the units that make up this act are also pragmatically determined. O. Belyaevskaya notes that the exclusion of the pragmatic aspect from the semantics of the word impoverishes semantic studies, abstracting semantics from the real situation of communication.

A speech act is also accepted as a unit of the category of pragmatics, understood as a minimum segment of speech, reflecting the intention of the speaker, uttered in a certain context and grammatically designed. Any act, according to Teun A. van Dijk, is aimed at "a possible change in the worlds through a deliberate and controlled change in the physical state of a conscious individual" [13].

Researchers give a detailed classification of speech acts. So, J.R. Searle and J.L. Austin is distinguished by:

1. locutionary act, which refers to the pronunciation or other way of representing information with the appropriate correlation of form and meaning;
2. the illocutionary act, which refers to the speech action associated with the pronunciation of a language unit (statement) (statement, request, order,

apology, etc.), considers the maxims of cooperation, implicatures and other concepts.

3. perlocutionary act - the impact that the addresser's speech action has on the addressee.

J. Leach's classification is based on the principle of non-conflict social behavior: competence (orders, demands, requests, questions), conveyial (offers, invitations, greetings), collaborative (statement, message, announcement), conflict (accusation, reprimand, threat) [14].

For this work, the research of researchers studying the pragmatic aspect of the text is of great interest. Pragmatics is a mandatory property of the text, (...) reflecting the attitude of the addresser to the object of communication, to the communicative act itself and through it to the addressee [8, 5]. O. Aznaurova also emphasizes that "the pragmatics of any text is one of its integral, characteristic features, which is determined by the nature of the text as the main unit of communication".

Analysis of the text, its semantics and structure, as well as the semantics and structure of the units that make it up, should set the task not only to identify what determines the formation of the meaning of the text, but also how the ultimate goal of communication is achieved - the impact on partners in the process of speech activity. The way to achieve a specific result for the communicants determines the pragmatic orientation of the text. Teun A. van Dijk notes that the pragmatics of the text correlates the text itself and the structure of communication with each other, which obviously contributes to a deeper and more comprehensive understanding of the text as a whole [13, 334].

The study of text pragmatics is a promising direction and allows solving the problems of its interpretation. It is known that the issues of text pragmatics are closely related to the problems studied in stylistics. Common to them is the study of the influencing means of language. Since the subject of stylistics is the study of stylistic devices and expressive means, which are also means of influencing the addressee, it is obvious that stylistics also studies the influencing aspect of language. In the future, the entire linguistic material of the text began to be studied, since any linguistic means is a source of influence. As a result, pragmalinguistics arose, exploring the influencing potential of stylistic devices and, in connection with this, the advantage of using certain devices in texts of various functional styles.

It should be noted the need to distinguish between the pragmatics of the text as a direction of pragmatics and the pragmatics of the text as its category. "The text has a number of categories (...), mainly characteristic of the work as a whole. These categories include informativeness, completeness, integration, cohesion, retrospection, prospection, score, (...) continuum, depth (subtext), presupposition, pragmatics and some others" [3, 524]. Researchers identify the following main components of text pragmatics:

- 1) participants of communication (addresser and addressee),
- 2) pragmatic attitude,
- 3) pragmatic content,
- 4) pragmatic effect.

The pragmatic content includes the specific conditions and goals of the semantic

content, the evaluative, modal, incentive and other intentions of the addresser accompanying it.

The pragmatic effect is the understanding and active perception by the addressee, by decoding the pragmatic content of the text, of the pragmatic setting that underlies it [8, 8]. One of the basic concepts of text pragmatics is a pragmatic attitude. The term "attitude" is interpreted in psychology as the subject's readiness for a certain kind of action, for example, the perception of some information, etc. Researchers of text pragmatics believe that the pragmatic attitude characterizes the direction of the text, its role in communication from the position of the addresser. I. Halperin under this phenomenon means "the purpose of the message, which largely determines the identification of linguistic characteristics. This setting underlies the selection of language units and their combinatorics" [3, 280]. According to V. Naeru, a pragmatic attitude is "a conscious specific intention of the addresser materialized in the text to have an appropriate impact on the addressee" [8, 8].

It is known that the pragmatic attitude affects the selection of language units, means, grammatical categories and stylistic devices in the text. Among them, a special place is occupied by repetition, in all likelihood, one of the universal means developed by the language to serve human communication, not only in order to establish a connection between statements and partners in an immediate situation of communication, but also to highlight the communicative and pragmatic importance of the transmitted information [9, 2]. Texts of all functional styles and genres have a pragmatic aspect. The pragmatic aspect of the text is a multifaceted phenomenon, including problems associated with the sender and addressee, their relationship to the utterance and interaction in the communication process.

Литература:

1. Арутюнова Н.Д., Падучева Е.В. Истоки, проблемы и категории прагматики: Вступ.статья. *Новое в зарубежной лингвистике*. Лингвистическая прагматика. М.: Прогресс, 1985. Вып 16. С.3–42.
2. Гак В.Г. К типологии функциональных подходов к изучению языка. *Проблемы функциональной грамматики*. М.: Наука, 1985. С. 5–16.
3. Гальперин И.Р. Очерки по стилистике английского языка. М.: Изд-во лит-ры на иностранных языках, 1958. 459с.
4. Кифер Ф. О роли прагматики в лингвистическом описании. *Новое в зарубежной лингвистике*. Лингвостилистика. М.: Прогресс, 1985. Вып.16. С. 333–348.
5. Колшанский Г.В. Коммуникативная функция и структура языка. М., 1989. 174 с.
6. Медникова Э.М. Прагматика и семантика коммуникативных единиц. *Всесоюзная научная конференция «Коммуникативные единицы языка»: Тез. докл.* М., 1984. С.78–80.
7. Моррис Ч. Основание теории знаков. *Семиотика*. М., 1983. С. 37–88.
8. Наер В.Л. Прагматика текста и ее составляющие. *Прагматика и стилистика*. М., 1985. С.4 –13
9. Павловская Ж. С. Прагматический статус повтора в диалогическом

тексте (на матеріалі франц. мови): Автореф. дисс.... канд. філол. наук. Мінск, 1990. 12 с.

10. Падучева Е. В. Прагматические аспекты связности диалога. Изд. АН СССР. Серия лит-ры и яз. т.41. М., 1982. №4. С. 305–313.

11. Степанов Ю.С. В трехмерном пространстве языка. Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства. М., 1985. 335с.

12. Сусов И.П. К предмету прагмалингвистики. *Содержательный аспект предложения и текста*. Калинин, 1983. С.3–15.

13. Dijk T.A. van. *Studies in Pragmatics of Discourse*. The Hague, Berlin: Mouton, 1981. 154 p.

14. Leech G. *Principles of pragmatics*. London, N.Y.: Longman, 1985. 250 p.

Анотація. В статті розглянуто вивчення художнього тексту в прагматичному аспекті, що може запропонувати цікаві шляхи вирішення проблеми інтерпретації як мовних фактів, так і художнього тексту в цілому. Автори зазначають що сучасний період розвитку функціональної лінгвістики дозволяє по-новому усвідомити цілісність уявлення про функціональне навантаження мови у вербальному спілкуванні, і таке усвідомлення стає можливим завдяки прагматиці. Проте наголошено на тому, що єдиної думки дослідників щодо предмета та завдань прагматики немає. Досліджено філософський, семиотичний та лінгвістичний аспекти функціонування знаків. Зроблено висновок про те, що вивчення прагматики тексту є перспективним напрямом і дозволяє вирішити проблеми його інтерпретації, питання прагматики тексту тісно пов'язані з проблемами, що вивчаються в стилістиці. Спільним для них є вивчення впливових засобів мови. Слід зазначити необхідність розрізнення прагматики тексту як прямої прагматики та прагматики тексту як його категорії. Доведено, що прагматичне ставлення впливає на виділення мовних одиниць, засобів, граматичних категорій і стилістичних засобів у тексті. Прагматичний аспект тексту є багатогранним явищем, що включає проблеми, пов'язані з відправником і адресатом, їх відношенням до висловлювання та взаємодії в процесі спілкування.

Ключові слова: художній текст, прагматика, прагматика тексту.

© Дмитрук Л. А., Удовіченко Г. М.

УДК 821.111(73)-312.4.09

FLORENTINE TEXT AND INTERTEXT IN D. BROWN'S NOVEL
“INFERNO'S”

ФЛОРЕНТІЙСЬКИЙ ТЕКСТ ТА ІНТЕРТЕКСТ В РОМАНІ Д. БРАУНА «ІНФЕРНО»

Tveritinova T.I. / Тверітінова Т.І.

с.ph.s., as.prof. / к.ф.н., доц.

ORCID ID: 0000-0002-7731-2040

Boris Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Bulvarno-Kudriavska, 18/2, 04053

Київський університет імені Бориса Грінченка,

Київ, Бульварно-Кудрявська, 18/2, 04053

Анотація. В роботі досліджується флорентійський текст та інтертекст в романі Д. Брауна «Інферно». Розглядається взаємозв'язок роману з текстом «Божественної комедії» Данте Аліг'єрі на рівні власне інтертекстуальності (присутність цитат, алюзій, ремінісценцій), паратекстуальності (співвіднесеність тексту роману до назви дантівської поеми). Простежуються нумерологічні алюзії в романі «Інферно» до поеми Данте, які виконують структуротворчу функцію. Актуалізується поняття флорентійського культурного коду, який репрезентує опис картин, скульптур, архітектурних споруд та садів, що відбиває процес взаємодії між літературним твором і творами мистецтва.

Ключові слова: Д. Браун, інтертекстуальність, Данте Аліг'єрі, «Божественна комедія», нумерологічна алюзія, екфразис, палімпсест, флорентійський культурний код.

Вступ.

Інтертекстуальність – це одна з найбільш характерних особливостей сучасного постмодерністського дискурсу. Її ключовим поняттям є категорія «палімпсеста» (Ж. Женетт), тобто тексту, створеного поверх інших текстів, що неодмінно проступають крізь його семантику. В літературознавстві проблему інтертекстуальності досліджували М. Бахтін, Ю. Крістева, Р. Барт, М. Фуко, Д. Дерріда, Ю. Лотман, І. Смірнов, Н. Фатєєва та інші. Дослідниця Н. П'єге-Гро, розглядаючи теоретичні аспекти інтертекстуальності, відзначала в кожному тексті присутність відлунь попередньої літературної практики в наслідуванні традиції письма, сюжетів, починаючи від періоду античної літератури й до нашого часу (поеми Гомера, Вергілія, твори середньовічної літератури тощо) [5]. Інтертекстуальність передбачає не тільки наявні або приховані цитації (центонність), але й використання алюзій, референцій, ремінісценцій, традиційних мотивів, сюжетів, образів, актуалізацію культурних кодів і жанрових зв'язків.

Не є винятком творчість сучасного американського письменника-постмодерніста Дена Брауна, про що зазначали вітчизняні та зарубіжні літературознавці (Н. Гура, О. Бойко, О. Бессараб, Т. Старостенко, Б. Ерман, Р. Девіс, Б. Бауерс, Г.У. Еріксон та ін.). Дослідники Т. Амірян, Д. Бурштейн, О. Черник, А.Т. Грем, Ж. Жу відзначали новаторство жанрової форми творів письменника, виділяючи ознаки інтелектуального трилеру, пригодницького роману та конспірологічного детективу. Втім, на нашу думку, Браун як постмодерніст доповнює жанровий спектр своїх творів ще одним різновидом – романом – туристичним путівником. Адже протагоніст більшості його творів – професор Гарвардського університету Роберт Ленгдон, фахівець з історії

мистецтв й символіції, під час розв'язання складних конспірологічних загадок виступає своєрідним гідом, «ходячою енциклопедією», надаючи вичерпну інформацію про культурні пам'ятки минулих епох. В цьому плані дослідження культурного коду старовинного міста – Флоренції - в романі «Інферно» в поєднанні з проблемою інтертекстуальності видається нам цікавим і перспективним, що й обумовило вибір нашого дослідження.

Мета статті – розглянути взаємозв'язок роману Д. Брауна «Інферно» з іншими творами мистецтва: літературними (в першу чергу з «Божественною комедією» Данте), малярними, архітектурними, що разом з історичними екскурсами створює флорентійський культурний код.

Основний текст.

Жанровий еклектизм в романі Брауна обумовлюється тим, що основним прийомом побудови тексту твору є палімпсест. В якості тексту-донору виступає твір одного з найвідоміших флорентійців - «Божественна комедія» Данте Аліг'єрі. Інтертекстуальність виявляється вже на рівні паратексту: назва роману відсилає нас до першої частини дантівської поеми, яка називається «Пекло», або італійською “Inferno”. І так само називає свій винахід вчений-біоінженер Бертран Zobrist, палкий шанувальник дантівської поеми, яку він вважав пророцтвом для всього людства. Вірус «Інферно», за його задумом, має скоротити населення планети на третину, як колись в добу Середньовіччя це зробила чума, «чорна смерть», таким чином врятувавши Європу від перенаселення і створивши умови для початку нової доби – Відродження.

В побудові сюжету роману «Інферно» важливу роль відіграють нумерологічні алюзії, які відсилають нас до символіки сакральних чисел 3, 7, 9 в дантівській поемі. На думку дослідника В.В. Колчанова, «нумерологія входить до сюжету роману на правах ігрового первня, містифікації, символістського флеру, алюзії» [2, с. 525]. Браун активно використовує нумерологічні алюзії, які є експліцитними формами інтертекстуальності: три частини в поемі Данте і три міста, в які потрапляють герої роману Брауна в пошуках місцезнаходження небезпечного вірусу (Флоренція, Венеція, Стамбул); по першим двом містам Ленгдона супроводжує Сієнна Брукс, подібно до того, як Данте подорожує по «Пеклу» й «Чистилищу» разом з Вергілієм. Дев'ять кіл «Пекла» і дев'ять місць локалізації сюжету, в яких герої проходять випробування (лікарня, квартира Сієнни, сади Боболі, палаццо Веккйо, храм Санта-Маргеріта де Черкі, баптистерій Сан-Джованні, собор Сан-Марко, Айя-Софія, стамбульське міське водосховище). Сім смертних гріхів (сім літер “P”), від яких мають очиститися грішники, щоб зійти на вершину чистилища, і сім шарів ґрунтовки на масці Данте з такими ж літерами, стираючи які герої отримують зашифроване послання Zobrista. 9 хвилин триває його запис на відео, а на посмертній масці поета він записує вірш-загадку у вигляді архімедової спіралі, яка «вражаюче нагадувала спіральний шлях по горі чистилища до раю», а «число обертів від найпершого слова... і до останньої крапки в центрі теж було очікуваним і знайомим. Дев'ять» [1, с. 295].

Ремінісценціями «Божественної комедії» є ленгдонівські видіння жахливих людських страждань, що нагадують картину 8-ого кола «Пекла». Втеча героїв

Брауна від переслідування в палаццо Веккйо, коли вони, щоб зійти вниз, змушені були піднятися на горище, нагадує епізод з 34-ої пісні «Пекла», де Данте й Вергілій, залишаючи останнє коло, на шляху до Чистилища спустилися до «пула Сатани» (центру Землі, де змінюється сила тяжіння), щоб потім піднятися вгору.

Браун включає до роману фрагменти лекції Ленгдона про Данте, доповнюючи оповідь «текстом про картини», екфразисом, сутністю якого є відтворення одного мистецтва засобами іншого. Як зазначає Н.Г. Морозова, «це опис уявного або реального витвору живописного мистецтва, що міститься в наративній структурі... творів, і виконує в ній різні функції, які визначаються авторськими цілями і завданнями» [3, с. 10]. Огляд портретів Данте подається як опис артоб'єктів, вербальна трансформація візуальної образності. На думку О.О. Нагачевської, «поняття «портрет» містить не лише відбиття зовнішності персонажа, але й, у ширшому розумінні, він допомагає відтворити світ героя» [4, с. 173]. Ленгдон залучає для показу роботи А. дель Кастаньо (поет зображений на порозі розкритих дверей з філософським трактатом); С. Боттічеллі (Данте в червоному капуччо з лавровим вінком); незакінчений портрет з фрески в палаці Барджелло, авторство якого приписували Джотто; пам'ятник поетові на Площі Санта-Кроче у Флоренції і, нарешті, «класичну фреску Мікеліно – ту, на якій Данте стоїть під стінами Флоренції, тримаючи в руці «Божественну комедію», а за спиною поета видніються пекельні ворота та гора чистилища» [1, с. 97]. Як бачимо, зображуючи Данте, художники намагалися передати не тільки зовнішність і характер поета, а й основні маркери його ідентичності: лавровий вінок (який він не забрав після закінчення навчання в Болоньї), дуомо (собор Санта-Марія-дель-Фйоре, який будувався за часів Данте), книга «Божественної комедії» або філософський трактат, що натякає на його інтелектуальні заняття, картини пекла або чистилища як ілюстрації до його поеми, зачинені ворота рідного міста як нагадування про вигнання з Флоренції.

В сюжеті роману велика увага приділяється опису «Мапи пекла» С. Боттічеллі. Ленгдонівські видіння по суті відтворюють зображення цієї картини. В той же час з «Мапою пекла» пов'язано перше завдання в ланцюжку розкриття зловісної загадки божевільного генія. Зобріст, як палкий шанувальник Данте, розміщає зображення мапи Боттічеллі в проєкторі, залишивши зашифровані вказівки: фігура лікаря в чумній масці, зміна місць грішників в «Злих щілинах» восьмого кола пекла, загадкові фрази «Шукайте й знайдете» та «Істину можна побачити лише очима смерті» [1, с. 79]. Розгадування загадкових написів і подальші пошуки насичені відсиленнями до невербальних текстів, маркованих номінально: картина Дж. Вазарі «Битва при

Марчано, на якій був напис “cerca trova” (шукайте й знайдете), яка знаходилась в Залі П'ятисот в палаццо Веккйо, в музеї якого зберігалась посмертна маска Данте («Істину можна побачити лише очима смерті»).

Текст дантівської поеми виявляється як в прямих цитатах в романі, так і в формі пастишу-римейку, який розмістив на масці поета Бертран Зобріст. Взявши за основу рядки з 9-ої пісні «Пекла» й апелюючи до її пам'яті та

сміслового потенціалу, він, дотримуючись зовнішньої побудови дантівських строф, зашифровує алгоритм пошуків свого винаходу.

Взагалі, на думку Ленгдона, «Стара Флоренція складає весь світ Данте» [1, с. 95]. Посмертна маска поета зберігається в музеї палаццо Веккйо, «найдавнішого символу Флоренції», тому її знаходження там – «те ж саме, що дозволити Данте нарешті повернутися на батьківщину» [1, с. 197-198].

Дантівський текст посідає чільне місце у флорентійському культурному коді, тому що пов'язаний з духовно-культурним життям Флоренції і є поєднуючою ланкою між добою Середньовіччя, раннього Відродження й сучасністю. Для Ленгдона, палкого шанувальника італійського мистецтва, Флоренція є одним з найулюбленіших міст: тут «на вулицях... в дитинстві грав Мікеланджело, в його художніх майстернях зародився італійський Ренесанс. Мільйони туристів стікаються до музеїв Флоренції, щоб насолодитись «Народженням Венери» Боттічеллі, «Благовіщенням» Леонардо і головною гордістю й відрадою всіх флорентійців – статуєю Давида» [1, с. 40]. Архітектурні будівлі старої Флоренції є ключовими підказками в пошуках посмертної маски Данте (будинок поета; церква Санта-Маргеріта-деї-Черкі, де поет вперше побачив Беатріче і де сам вінчався з Джеммою Донаті, баптистерій Сан-Джованні, в якому від Данте до наших днів хрестили юних флорентійців). В ході пошуків флорентійський текст розширюється описом знакових будівель, музеїв, садів і вулиць (палаццо Веккйо із Залом П'ятисот, Понте Веккйо і Коридор Вазарі, палаццо Пітті, собор Санта-Марія-дель-Фйоре, ворота Порто Романа, сади Боболі, площа Сінйорії тощо). Долучаються знакові імена (клан Медічі, Мікеланджело, Вазарі, Боттічеллі, Брунеллескі, Гіберті, Тріболо та ін.), згадуються давні події (вбивство на мосту молодого дворянина, що спровокувало розкол між політичними угрупованнями гвельфів і гібелінів і врешті решт сприяло вигнанню Данте). Культурний текст міста доповнюється історичними екскурсами (картина міста доби Відродження, історія Понте Веккйо, садів Боболі, грота Буонталенті, таємні сходинки герцога Афінського тощо), описами звичаїв минувшини і теперішнього часу («Фйєра-деї-контратті» - своєрідний ярмарок наречених – біля колишніх флорентійських воріт, і зворушливий звичай сучасних закоханих залишати записки біля гробниці Беатріче в церкві Данте).

Висновки.

Таким чином, Д. Браун в романі «Інферно», активно використовуючи основні маркери флорентійського культурного коду, і в першу чергу текст і світ поеми Данте «Божественна комедія», використовує як імпліцитні форми інтертекстуальності (алюзії, цитати, ремінісценції, заголовки), так й експліцитні (культурні коди, класичні ідеї, мотиви), що дозволяє вести постмодерністську гру з різними рівнями читацької аудиторії.

Література

1. Браун Д. Інферно : роман, пер. с англ. Москва: АСТ, 2014. 543 с.
2. Колчанов В. В. Мистериальные аллюзии и нумерология в романе Е.И. Замятина «Мы». Литературоведение на современном этапе: Теория.

История литературы. Творческие индивидуальности: материалы Международного конгресса литературоведов. К 125-летию Е. И. Замятина. Тамбов: Издат. дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2009. С. 525–546.

3. Морозова Н.Г. Экфразис в прозе русского романтизма: автореф. дис...канд.филол.наук. Новосибирск, 2006. 22 с.

4. Нагачевська О.О. Функції екфразису в романі Генрі Джеймса «Жіночий портрет». *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2014. Вип. 30. С. 169-178.

5. Пьеге-Гро Н. Введение в теорию интертекстуальности ; пер. с фр., общ. ред. и вступ. ст. Г.К. Косикова. Москва: Издательство ЛКИ, 2008. 240 с.

Abstract. *The article examines the Florentine text and intertext in D. Brown's novel "Inferno". The relationship between Brown's novel and Dante Alighieri's "Divine Comedy" is considered at the level of intertextuality (presence of quotations, allusions, reminiscences), paratextuality (correlation of the novel's text with the title of Dante's poem). Numerological allusions can be traced in the novel "Inferno" to Dante's poem, which perform a structural function. The notion of the Florentine cultural code is actualized, which represents the description of paintings, sculptures, architectural structures and gardens, which reflects the process of interaction between a literary work and works of art.*

Key words: D. Brown, intertextuality, Dante Alighieri, "Divine Comedy", numerological allusion, ekphrasis, palimpsest, Florentine cultural code.

УДК 882

**TRANSFORMATION OF ARTISTIC TRUTH IN A HISTORICAL NOVEL
ТРАНСФОРМАЦІЯ ХУДОЖНЬОЇ ПРАВДИ В ІСТОРИЧНОМУ РОМАНІ****Miroshnichenko L.V. / Мірошніченко Л.В.***c.f.s., as. prof. / д.ф.н., доц.*

ORCID: 0000-0002-1959-5564

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs,

Dnipro, Gagarin Avenue, 26, 49005

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,

м. Дніпро, проспект Гагаріна, 26, 49005

Анотація. Увага до історичного буття людини притаманна українській літературі з перших десятиліть її становлення. Формування в її складі перших прозових жанрів позначене намаганням охопити історичний шлях народного життя. Уже починаючи з «Чорної ради» П. Куліша можна говорити про повнокровність таких спроб, про тенденцію утвердження принципу історизму в українському прозовому дискурсі. Художньо місткою ділянкою національної літератури стала історична проза другої половини XIX ст. – передусім твори М. Старицького, І. Нечуя-Левицького, М. Костомарова, Д. Мордовця, П. Загребельного тощо. У творчості цих прозаїків, як авторів історичних романів і повістей, переконливо представлено історичну ходу часу, людину й суспільство в історії, в її драматичних колізіях і складній проблематиці. Унаслідок багатьох обставин історична тема цих творів була темою України: домінуючий інтерес зосереджено на національному історичному розвитку, на особистості в ролі активного суб'єкта української історії. Історичний роман – твір, який є «сховищем» національного коду. Його мета – зберігати історичну «пам'ять», і цим зумовлена його важливість у будь-якій культурі. Цей жанр є дуже гнучким, оскільки найпершим відчуває зміни в суспільстві. Найважливішою ознакою такого твору є масштабність зображуваних подій століття, епохи, які залишили відбиток на подальшій долі країни.

Ключові слова: художня правда, історичний роман**Вступ.**

Проблема історичної та художньої правди є стрижневими у жанрі історичної прози, якій властиве інтелектуальне переосмислення значущих фактів минулого, завжди користувалася неабиякою популярністю. Вона постійно висвітлювалася в літописах Київської Русі, в козацьких літописах тощо, зумовлювалася потребою з'ясувати походження народу, який давно живе на цій землі, зафіксувати події національного, соціального значення, щоденного, драматичного, трагічного змісту, щоб донести їх до нащадків. Однак притаманний їм жанровий синкретизм, з якого ще не відгалузилися власне художні твори, не міг влаштувати попиту на літературу, який сформувався у XIX ст. Саме тоді спостерігається відмежування історичної повісті і роману від історичної прози.

Виклад основного матеріалу.

Процес звернення до минулого цілком закономірно потребує інтуїтивного відчуття, яке супроводжується авторською фантазією та уявою, воно дозволяє письменнику відтворити картини минулих часів. Художнє омищення може не заперечувати дух епохи, його визначні події. «При написанні історичних художніх творів автоматично виникає проблема, яка стосується вимислу і

домислу, - важливих складових будь-яких художніх історичних творів» [3, с. 81]. В. Лесин та О. Пулинець називають вимислом у художній літературі те, що створене творчою уявою, фантазією письменника: «мистецька творчість як процес і наслідок діяльності уяви художника» [5, с. 65]. У свою чергу домисел трактується таким чином: «Домисел – це такий здогад чи припущення, для якого немає достатніх підстав і яке не підтверджує життєві факти, надумані й непереконливі картини та образи твору. Цим відрізняється домисел від художнього вимислу, застосованого на глибокому знанні життя й широко використовуваного письменниками у творчій роботі» [5, с. 114]. Інші дослідники-літературознавці, укладники словника-довідника Р. Гром'як, Ю. Ковалів та В. Теремко пояснюють термін так: «Домисел (вимисел) у літературі – народжена творчою уявою письменника, художньо-трансформована дійсність. Домисел – дофантазування, додавання до того, що насправді існувало чи існує» [6, с. 205 – 206]. Письменник художньо трансформує історичні реалії через діалог, портретну характеристику тощо. «Домисел стосується деталей, штрихів, на відміну від вимислу – фактично повного придумування істотного, визначального у творі» [6, с. 205 – 206].

Ю. Ковалів у літературознавчій енциклопедії трактує домисел як «різновид фантазії, логічно вмотивований здогад, процес остаточного освоєння осмислюваного матеріалу, не підкріпленого прикладами. Іноді вживається як синонім до слова «вимисел», «вигадка», «уява», інколи застосовується як заміна вимислу; ці терміни можуть семантично розмежовуватись. Так, О. Білецький убачав у них два типи художньої творчості: «твори, базовані на домислі, максимально наближаються до життєвої правди, а базовані на вимислі – засвідчують переважання розкутої уяви» [4, с. 294 – 295]. Вимисел і домисел є спорідненими категоріями історичного твору. Письменник відштовхується від історичної правди заради художнього ефекту, застосовує домисел заради конкретнішого тлумачення «темних плям» постатей чи події. Вимисел і домисел є взаємопов'язаними інструментаріями творця. Щодо категорії «історична правда», то Б. Мельничук дає таке пояснення – «це те, що відповідає дійсності, реаліям буття взагалі..., це життєва істина, що включає в себе наші уявлення, погляди на сучасне, так і на минуле – менш чи більш віддалене» [7, с. 14]. Л. Александрова обстоювала думу про заміну терміну «історична правда», через його «очевидну суб'єктивність і відносну достовірність» [7, с. 142], на «життєву правду», який відповідно диференціює на «історичну правду» та «історичну достовірність». Дослідниця пояснює художню правду як «синтез історичної достовірності й художнього вимислу, за допомогою якого автор створює художній образ, оцінюючи життєві явища з позицій передового ідеалу сучасності» [5, с. 142]. Авторська правда подається в якості кінцевого продукту переосмислення письменником події. Виокремити правду у творі, знайти правдиві риси характерів героїв тощо, неможливо. Тому вагомими інструментами стають домисел та вимисел. Дудніков М. надає велику роль співвідношенню між документом та домислом і вимислом, тобто, на його думку, документальність має визначальну жанрову рису. Застосування документу може бути різного рівня: або детальне використання пам'ятки, або

окреме дослідження окремих подій. Таким чином елементи вимислу, домислу, реальних фактів творять, як зауважила С. Андрусів, «неоднакові жанрово-видові контури історичного часу» [1, с. 16].

Художню та історичну правду досліджував М. Сиротюк. Він історичну правду охарактеризував як відображення провідних закономірностей і тенденцій суспільного розвитку, розкриття вирішальної ролі народних мас в історичному процесі. Дослідник був впевнений у тому, що вірне трактування та розуміння історичної дійсності допомагає йому краще її відтворити: «Обов'язок письменника розкривати історичний образ в його головній суті, в основних, що визначають його характер і роль в історії, рисах, вчинках» [8, с. 44], – художня правда. Науковець наголошував на нерозривній єдності історичної та художньої правди, і тому їхнє окреме поодинокі існування в історичних творах неможливе: «Існує цільний у своїй єдиності комплекс – правда історично-художня» [8, с. 44], – зазначав він. Але, дійшовши висновків, М. Сиротюк надав перевагу правді історичній, він виділив три групи історичних творів. До першої зарахував ті, в яких основою сюжету, конфлікту були саме історичні події. Другий тип такої прози характеризується перевагою поетичної фантазії, де історичні події стають тлом оповіді, історичні постаті – другорядними. Третя група вміщує твори, в яких відсутня історична конкретика, що лише вгадується в загальних обрисах.

І. Шинкар зазначив, що у літературознавчому колі іноді спалахували дискусії: що саме важливіше для твору – скрупульозна, документально точна навіть у найдрібніших деталях реставрація минулого, чи довільне «перекроювання» й переосмислення його, довільне поводження з фактами, поглинутими у потоках фантазії. Прибічники документальної точності застерігають, що свавільний підхід до історії спотворює її; прихильники фантазійного переосмислення фактів з висоти сучасності аргументують своє переконання тим, що «дрібна фактографія нерідко буває художньо безкрилою, сковує уяву письменника, знецінює роль вимислу і домислу, без яких не може обійтися і художня література» [9, с. 212]. Орієнтир твору складають його особистісні уподобання до певного діяча, ставлення до події. Все це є основою зображуваного явища. Художня правда – це естетичне трактування реального факту минулого. Як зазначив М. Сиротюк, «історична наука дає романістові лише «напівфабрикат», іноді ж просто сировину, а поетична фантазія мусить зробити з цієї «сировини» мистецьке полотно» [8, с. 40]. Загалом, домисел вважають максимально наближеним до історичної події чи постаті, а вимисел вказує на відхилення автора від точних фактів дійсності.

Висновок.

Отже, між науковцями і досі ведеться полеміка з приводу першорядності точного зображення певного періоду, або застосування домислу та вимислу як інструментів художнього осмислення. Саме це створює художній ефект, який насичує сухий історичний фактаж. У центрі літератури – людина, а історичний період є її тлом зображення. Художня правда так чи інакше присутня у творі, оскільки суб'єктивуючи певну подію, письменник виступає в ролі судді та додає своє бачення до певних історичних фактів.

Література:

1. Андрусів С. М. Мости між часами: Про типологію історичної прози / С. М. Андрусів // Українська мова і література в школі. 1987. № 8. С. 14 – 20.
2. Андрусів С. Український історичний роман: Онтологія та типологія жанру / С. Андрусів // Artline. 1997. № 4. С. 36 – 37.
3. Дудніков М. Вимисел та домисел (до проблеми історичної та художньої правди) // Вісник запорізького національного університету. Філологічні науки 2012. № 3. С. 81 – 85.
4. Ковалів Ю. Історія української літератури: кінець XIX – поч. XXI ст.: підручник: у 10 т. / Юрій Ковалів. К.: ВЦ «Академія». Т. 2: У пошуках іманентного сенсу. 2013. 624 с.
5. Лесин В.М. Словник літературознавчих термінів / В.М. Лесин, О. С. Пулинець. К.: Радянська школа, 1971. 486 с.
6. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. К.: ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
7. Мельничук Б.І. Випробування істиною: Проблема історичної та художньої правди в українській історико-біографічній літературі (відпочатків до сьогодення). К.: Академія, 1996. 272 с.
8. Сиротюк М. Український радянський історичний роман: [монографія] / Микола Сиротюк. К.: Наукова думка, 1971. 285 с.
9. Шинкар І. Співвідношення історичної та художньої правди в історичному романі // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Літературознавство. 2012. №. 35. С. 211-224.

Abstract. Attention to the historical existence of man has been inherent in Ukrainian literature since the first decades of its formation. The formation of the first prose genres in its composition is marked by attempts to cover the historical path of people's lives. Already starting with P. Kulish's *Black Council*, we can speak of the thoroughness of such attempts, of the tendency to establish the principle of historicism in Ukrainian prose discourse. Historical prose of the second half of the XIX century became an artistically capacious area of national literature. - first of all, the works of M. Starytsky, I. Nechuy-Levytsky, M. Kostomarov, D. Mordovets, P. Zagrebelny, etc. In the works of these prose writers, as authors of historical novels and short stories, the historical course of time, man and society in history, in its dramatic collisions and complex issues are convincingly presented. Due to many circumstances, the historical theme of these works was the theme of Ukraine: the dominant interest is focused on national historical development, on the individual as an active subject of Ukrainian history. A historical novel is a work that is a "repository" of the national code. Its purpose is to preserve historical "memory", which is why it is important in any culture. This genre is very flexible, as it is the first to experience changes in society. The most important feature of such a work is the scale of the depicted events of the century, the era that left its mark on the future of the country.

Key words: artistic truth, historical novel

Стаття відправлена 25.05.2022 р.
Мірошніченко Л.В.

УДК 159,98

RESEARCH ON THE PREVALENCE OF BULLYING AMONG ADOLESCENTS**ДОСЛІДЖЕННЯ ПОШИРЕНOSTІ БУЛІНГУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ****Teslyuk V.M./ Теслюк В.М.***s.psihol.s., as.prof. / к. психол.н.*

ORCID: 0000-0003-1112-428x

SPIN: 6504-4894

Kul O.V. / Куль О.В.*master/magistr**National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine,**Kyiv, Heroes of Defense 15, 03041**Національний університет біоресурсів і природокористування України**Київ, Героїв Оборони 15, 03041*

Анотація. У статті піднято проблему шкільного булінгу серед підлітків. Показано негативні наслідки проявів булінгу, провокацію цим явищем низки психологічних проблем. У результаті анкетування вибірку досліджуваних розділено на три групи: «жертви», «агресори», учні, що не беруть у процесі булінгу активної участі. У ході емпіричного дослідження з'ясовано, що прояви булінгу характерніші школярам 12-15 років, у порівнянні із віковою категорією 16-17 років. За результатами анкетування встановлено, що найпоширенішою формою булінгу серед підлітків є вербальна (42,4 %).

Ключові слова: підліток, булінг, жертва булінгу, форми булінгу, шкільне середовище, психологічні проблеми.

Вступ.

Проблема шкільного цькування або булінгу з кожним роком стає актуальнішою. Кількість жертв булінгу також зростає. Пов'язано це з великою кількістю причин: демографічні, соціально-психологічні, індивідуально-психологічні фактори, самооцінка, соціальне прийняття або неприйняття, соціальний статус, зовнішні особливості і манера поведінки, фізична розвиненість (сила), організаційні фактори у закладах освіти (рівень довіри між вчителями і учнями, рівень уваги адміністрації до проблеми насильства та ін.).

Актуальність проблеми доводить статистика, яка показує досить невтішні результати для нашої країни. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я Україна посідає 9 місце із 42 досліджуваних країн за кількістю постраждалих від цькування, четверту сходинку серед країн Європи за рівнем проявів агресії підлітків.

Перші систематичні дослідження проблеми булінгу почалися в 60-70-х роках ХХ-го століття скандинавськими вченими (Д. Ольвеус, А. Пікас, Е.Роланд, П. Хайнеманн та ін.). Згодом інтерес до проблеми булінгу виявили британські дослідники (Д. Лейн, Е. Мунте, В. Ортон, Д. Таттум та ін.). У США особливу увагу булінгу почали приділяти на початку 90-х років ХХ століття. В Україні проблема булінгу тільки починає розроблятися і можна виділити праці таких авторів як К. Абслеямова, А. Борщевська, С. Стельмах, А. Король, Л. Лушпай та ін.

Основний текст.

Актуальною на сьогодні є проблема булінгу в школах, що відрізняється від одноразового акту агресії. Булінг не є поведінкою, а являє собою форму групової взаємодії, в якій виявляються різні типи поведінки. Хоча булінг має схожість із конфліктом, він є специфічним типом взаємодії людей у групі, який характеризується такими специфічними рисами як повторюваність та дисбаланс сил.

Булінг є досить поширеним у суспільстві, має складну рольову структуру та різні форми прояву. За своєю сутністю булінг – це специфічна форма комунікативної взаємодії агресивного характеру, при якій сильніша (авторитетніша) особа (або група осіб) систематично і цілеспрямовано переслідує іншу (слабшу, аутсайдера). Ситуація булінгу не обмежується лише ролями «агресора» і «жертви», вона «втягує» і інших, роблячи їх активними або пасивними учасниками цих відносин.

Вивчаючи проблему булінгу у школі, більшість учених дійшли висновку, що найнебезпечнішим у цьому явищі є наслідки. Варто зазначити, що вони позначаються не лише на жертві, а на усіх учасниках цього процесу. Зокрема, у дітей, які стають об'єктами булінгу, це явище спричиняє низку психологічних проблем, а саме: депресію, низьку самооцінку, проблеми зі здоров'ям, низьку успішність, суїцидальні думки. Для таких дітей школа стає місцем постійних випробувань. Учні, з яких постійно знущаються, виявляють небажання ходити до школи, їх успішність знижується. Також вони можуть ставати замкнутими, надмірно тривожними, недовірливими. Зважаючи на те, що переслідувачами в школі є ще діти, стає зрозумілим, що без втручання в їх особистісний розвиток вони мають великі шанси в дорослому житті стати психопатологічною особистістю [2; 3; 6].

Шкільний булінг впливає на дітей як прямо, так і опосередковано. По-перше, тривалі шкільні знущання позначаються на власному «Я» дитини – падає самооцінка, вона відчуває себе зацькованою. Така дитина надалі намагається уникати відносин з іншими людьми. Часто буває і навпаки – інші діти уникають дружби з жертвами насильства, оскільки бояться, що самі стануть жертвами, дотримуючись старої вчительської логіки: «... Який твій друг – такий і ти». В результаті цього, формування дружніх відносин може стати проблемою для «жертви», а відторгнення в школі нерідко екстраполюється і на інші сфери соціальних відносин. Така дитина і в подальшому може жити за «програмою невдахи».

По-друге, роль «жертви» є причиною низького статусу в групі, проблем у навчанні та поведінці. У таких дітей високий ризик розвитку нервово-психічних і поведінкових розладів. Для жертв шкільного насильства частіше характерні невротичні розлади, депресія, порушення сну і апетиту, в гіршому випадку можливе формування посттравматичного синдрому.

По-третє, у підлітків шкільне насильство викликає порушення в розвитку ідентичності. Тривалий стрес породжує почуття безнадійності і безвиході, що, в свою чергу, є сприятливим ґрунтом для виникнення думок про суїцид [1; 3; 5]. Тобто, булінг заважає дитині не тільки ефективно засвоювати навчальний

матеріал, а й несе за собою негативні довготермінові психологічні наслідки.

У ході нашого дослідження ми намагалися визначити серед якої вікової категорії школярів прояви булінгу є частішими та які форми булінгу є найпоширенішими серед підлітків.

У ході емпіричного дослідження була використана анкета І.О. Фурманова. Зазначена анкета, містить дві частин. Перша з них – форма А – спрямована на вивчення рівня віктимізації учня в класі. Друга – Б – присвячена вивченню проявів агресії учнями в класному колективі. Питання даної анкети відповідають чотирьом шкалам віктимізації/агресії: фізичній, вербальній, соціальної маніпуляції, нападів на власність [4].

За допомогою анкети І. О. Фурманова досліджувану вибірку було розділено на три групи: 1) «жертви» – учні, що є об'єктами булінгу; 2) «агресори» (або «булери») – учні, які є ініціаторами цькування жертви та в подальшому беруть у цьому процесі активну участь; 3) учні, що не беруть у процесі булінгу активної участі і мають середні чи низькі показники віктимізації та агресії.

В дослідженні взяли участь 124 учні ліцею №227 імені М.М.Громова міста Києва віком від 12 до 17 років. Результати анкетування підтвердили, що прояви булінгу більш характерні досліджуваним 12-15 років, у порівнянні із досліджуваними 16-17 років.

Результати анкетування показали, що у віковій групі від 12 до 15 років до групи «жертви» увійшло 8% від усіх досліджуваних; до групи «агресори» увійшло 11% респондентів. У віковій групі від 16 до 17 років до групи «жертви» увійшло 3% від усієї вибірки; до групи «агресори» також увійшло 3% респондентів.

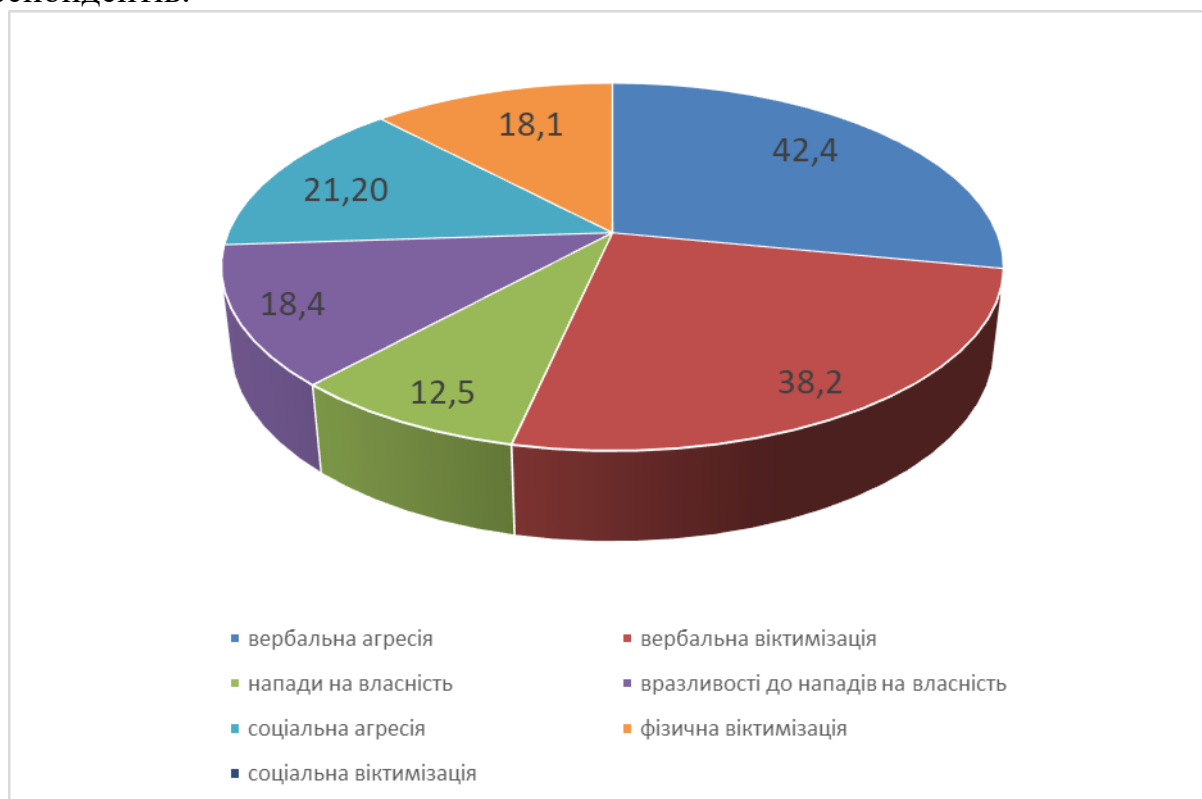

Рис.1. Поширеність окремих видів віктимізації та агресії у % (n=76)

Після проведеного дослідження із всієї вибірки досліджуваних було відібрано 76 підлітків, які задіяні в процесі булінгу (учні 12-16 років). Групу із 76 підлітків було розділено відповідно на три групи: 1) група «жертви» (увійшли 14 осіб 12-16 років, які за результатами анкетування є об'єктами булінгу); 2) група «агресори» (увійшло 18 осіб 12-16 років, які за результатами анкетування систематично здійснюють насилля та відіграють лідерські ролі у процесі булінгу; 3) група «спостерігачі» (увійшли 44 особи 12-16 років, які за результатами анкетування не приймають активної участі в процесі булінгу, але спостерігають його в шкільному колективі).

Проведене анкетування дало можливість також встановити, що найпоширенішою формою булінгу серед підлітків є вербальна (42,4 %).

Висновки.

Проведене емпіричне дослідження підтвердило, що прояви булінгу більш характерні школярам 12-15 років, у порівнянні із віковою категорією 16-17 років, а найпоширенішою формою булінгу серед підлітків є вербальна. Перспективою подальших досліджень із даної проблематики може стати розробка корекційної програми протидії булінгу в шкільному середовищі.

Література:

1. Теслюк В.М. Індивідуальний стиль педагогічного спілкування викладача : теоретико-методичний аспект: монографія. ПП Савлук М. М., 2015. 252 с.
2. Теслюк В.М. Психологічні засади формування індивідуальних стилів професійно-педагогічного спілкування у майбутніх викладачів вищого аграрного навчального закладу. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання* : збірник наукових праць. Випуск 31. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2006. С. 202-205.
3. Теслюк В.М. Технології соціально-педагогічної діяльності : термінологічний словник-довідник. Київ : НАКККиМ, 2011. 1145 с.
4. Фурманов И. А. Агрессия и насилие : диагностика, профилактика и коррекция. СПб. : Речь, 2007. 480 с.
5. Hinduja S., Patchin J. W. Bullying, cyberbullying, and suicide. *Archives of suicide research*. 2010. Vol. 14(3). P. 206–221.
6. Roland E., Idsøe T. Aggression and bullying. *Aggressive Behavior : Official Journal of the International Society for Research on Aggression*. 2001. Vol. 27(6). P. 446-462.

References:

1. Tesliuk V.M. (2015). Individualnyi styl pedahohichnoho spilkuвання vykladacha: teoretyko-metodychnyi aspekt: monohrafiia [Individual style of pedagogical communication of the teacher: theoretical and methodological aspect: monograph]. P.P Savluk M. M., 2015. 252 p.
2. Tesliuk V.M. (2006). Psykholohichni zasady formuvannya indyvidualnykh styliv profesiino-pedahohichnoho spilkuвання u maibutnikh vykladachiv vyshchoho ahrarnoho navchalnoho zakladu [Psychological bases of formation of individual styles of professional and pedagogical communication at future teachers of higher agrarian educational institution] in zbirnyk naukovykh prats «Teoretychni pytannia kultury, osvity ta vykhovannia», Vypusk 31, Kyiv: Vyd. tsentr KNLU, 2006. p. 202-205.

3. Tesliuk V.M. (2011). Tekhnolohii sotsialno-pedahohichnoi diialnosti : terminolohichnyi slovnyk-dovidnyk [Technologies of social and pedagogical activity: terminological dictionary-reference book]. Kyiv : NAKKKiM, 2011. 145 p.
4. Furmanov I.A. (2002). Ahressyia y nasylye: dyahnostyka, profylaktyka y korrektsyia [Aggression and violence: diagnosis, prevention and correction]. SPB. : Speech, 2007. 480 p.
5. Hinduja S., Patchin J. W. (2010). Bullying, cyberbullying, and suicide [Bullying, cyberbullying, and suicide] in Archives of suicide research, 2010, vol, 14(3), p. 206-221.
6. Roland E., Idsoe T. (2001). Aggression and bullying [Aggression and bullying] in Aggressive Behavior : Official Journal of the International Society for Research on Aggression, 2001, vol, 27(6), p, 446-462.

Abstract. *The article raises the issue of school bullying among adolescents. The negative consequences of bullying, provocation of a number of psychological problems by this phenomenon are shown. As a result of the questionnaire, the sample was divided into three groups: «victims», «aggressors», schoolchildren who do not take an active part in the bullying process. An empirical study found that bullying was more common in 12-15 year olds than in 16-17 year olds. According to the results of the survey, the most common form of bullying among adolescents is verbal (42.4%).*

Key words: *teenager, bullying, victim of bullying, forms of bullying, school environment, psychological problems.*

Стаття відправлена: 23.05.2022 р.

© Теслюк В.М., Куль О.В.

CONTENTS

Education and pedagogy

- <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-03-005> 3
 THE MAIN FEATURES OF ESP TEACHING FOR STUDENTS OF ECONOMICS
Kyrychenko T.O., Ridel T.M.
- <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-03-010> 8
 SOFTWARE SUPPORT AND THEIR USE IN THE LEARNING PROCESSP
Prylipko T.M., Koval T.V.
- <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-03-021> 14
 PREPARE FUTURE TEACHERS IN THE COURSE OF THE "LABOR PROTECTION AND LIFE SAFETY" COURSE TO ENSURE SAFETY IN INCLUSIVE EDUCATIONAL CONDITIONS
Kravchenko L.V., Suslo L.V.
- <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-03-024> 20
 PROSPECTS OF USING THE DIDACTIC MODELS OF BLENDED LEARNING IN PROFESSIONAL EDUCATION OF FUTURE PHYSICAL CULTURE TEACHERS DURING THE WAR AND POST-WAR PERIOD
Danyisko O.V., Kornosenko O.K.
- <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-03-028> 28
 THE PROBLEM OF FORMING A HEALTH CULTURE OF CHILDREN WITH MENTAL RETARDATION
Mazur E.N.
- <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-03-029> 32
 THE PROBLEM OF USING TECHNIQUES AND MEANS OF TEACHING THE CHRONOLOGY OF PRIMARY SCHOOLCHILDREN
Mazur E.N., Anikina A.S.
- <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-03-043> 37
 THE PLACE AND ROLE OF KEY COMPETENCE "ENTREPRENEURSHIP AND FINANCIAL LITERACY" IN THE CONTENT OF TECHNOLOGIES OF BASIC SECONDARY EDUCATION
Berbets V.V., Vasylevska T.I.
- <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-03-044> 43
 THE ROLE OF ENVIRONMENTAL EDUCATION IN THE FORMATION OF ADOLESCENT'S PERSONALITY IN THE PROCESS OF TECHNOLOGICAL PREPARATION
Berbets T.M.

- <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-03-047> 49
BREEDING OF A NEW TYPE OF SIMMENTAL BEEF CATTLE IN THE
CARPATHIAN REGION OF UKRAINE
Kalyinka A.K., Prylipko T.M., Kazmiruk L.V., Shpak L.V.
- <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-03-050> 66
PHYSICAL ACTIVITY OF A FUTURE TEACHER IN HEALTH INSTITUTIONS
IN THE LIGHT OF PERSONALITY-ORIENTED PEDAGOGY
Karasievysh S. A.
- <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-03-051> 74
DIDACTIC CONDITIONS FOR THE FORMATION OF NATURAL SCIENTIFIC
THINKING OF STUDENT YOUTH
Nebykova T., Nebykov M.
- <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-03-055> 82
THE INFLUENCE OF DISTANCE LEARNING DURING THE WAR ON THE
DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE COMPETENCES IN MEDICAL
UNIVERSITY STUDENTS.
Yurkiv O.I.
- <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-03-056> 86
INTERACTIVE LEARNING TECHNOLOGIES IN TEACHING CHEMISTRY AT
BUKOVINIAN STATE MEDICAL UNIVERSITY
Velyka A. Ya., Kropelnytska Yu. V., Yakymchuk V. V.
- <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-03-057> 90
CHARACTERISTIC FEATURES OF JUNIOR BACHELOR TRAINING IN
SPECIALTY "NURSING" AT THE DEPARTMENT OF MEDICAL AND
PHARMACEUTICAL CHEMISTRY OF BSMU
Velyka A. Ya., Kropelnytska Yu. V., Stehnitska L.V.
- <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-03-058> 95
THE USE OF INTERACTIVE LEARNING TECHNOLOGIES IN TEACHING
ANALYTICAL CHEMISTRY FOR PART-TIME PHARMACY STUDENTS
Velyka A. Ya., Kropelnytska Yu. V., Stehnitska L.V.
- <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-03-059> 99
THE ROLE OF THE ACADEMIC TUTOR IN THE PERSONALITY
DEVELOPMENT OF FUTURE PHARMACISTS
Velyka A. Ya., Kropelnytska Yu. V., Yakymchuk V. V.

Philosophy

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-03-002> 103

**CRITERIA FOR EVALUATING AN ENROLLEE'S MOTIVATION LETTER:
SOCIO-PHILOSOPHICAL AND SOCIO-PSYCHOLOGICAL ASPECTS**

Voropayeva T.S., Averianova N.M.

Philology, linguistics and literary studies

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-03-019> 110

BASIC CONCEPTS OF THE PRAGMATICS OF THE TEXT

Dmytruk L.A., Udovichenko H.V.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-03-023> 117

FLORENTINE TEXT AND INTERTEXT IN D. BROWN'S NOVEL "INFERNO'S"

Tveritinova T.I.

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-03-060> 122

TRANSFORMATION OF ARTISTIC TRUTH IN A HISTORICAL NOVEL

Miroshnichenko L.V.

Psychology and sociology

<https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj13-03-033> 126

RESEARCH ON THE PREVALENCE OF BULLYING AMONG ADOLESCENTS

Teslyuk V.M., Kul O.V.

Scientific publication

International periodic scientific journal

ScientificWorldJournal

Issue №13

Part 3

May 2022

In Bulgarian, Ukrainian, Russian and English

Indexed in
INDEXCOPERNICUS
high impact factor (ICV: 82.07)

*Academy of Economics named after D.A. Tsenov
Bulgaria jointly with SWorld*

Signed: May 30, 2022

e-mail: editor@sworldjournal.com
site: www.sworldjournal.com

www.sworldjournal.com

Articles published in the author's edition

**With the support of research project SWorld
www.sworld.education**

www.sworld.education

www.sworldjournal.com